

PODĚKOVÁNÍ

Mé upřímné poděkování patří všem, kteří mi při zpracování práce byli nápomocni.

Rád bych však zmínil především

doc. Ing. Josefa Brčáka, CSc., který mi po celou dobu mého studia věnoval nejen odbornou podporu a pomoc, ale též velmi lidský přístup.

doc. PhD Ing. Karla Šrédla, CSc. a Ing. Svobodu Romana, které strávili dlouhé hodiny při jazykových korekturách části této práce.

prof. RNDr. Bohuslava Sekerku, Csc. za pomoc a poskytnutí cenných materiálů k této práci.

A všem, s kterými jsem diskutovala odborné aspekty této práce.

OBSAH:

1. Úvod	6
1.1 Cíl práce	8
1.2 Metodika	10
1.2.1 Metodologie postupu	10
1.2.2 Metody práce a data.....	11
1.2.2.1 Data o nejméně rozvojových zemí (NRZ).....	11
1.2.2.2 Data o oficiální rozvojové pomoci	11
1.2.2.3 Data o přímých zahraničních investicích.....	12
1.3 Struktura práce	14
TEORETICKÁ ČÁST.....	16
2. Teoretický přístup k řešené problematice.....	16
2.1 Povaha růstu	16
2.1.1 Měřítko růstu.....	17
2.1.2 Zdroje růstu.....	18
2.2 Modely růstu Keynesova typu	19
2.2.1 Harrod-Domarův růstový model.....	19
2.2.2 Samuelson-Hicksův model	22
2.2.2.1 Hospodářské cykly.....	26
2.2.3 Goodwinovy modely	27
2.3 Cambridgeský model růstu	29
2.3.1 Osobní spotřeba a její růst	29
2.3.2 Požadovaná produkce pro finální spotřebu a její růst.....	30
2.3.3 Požadovaná práce a kapitál.....	31
2.3.4 Náklady a ceny	32
2.3.5 Začlenění zahraničního obchodu do modelu	33
2.4 Neoklasické růstové modely	35
2.5 Teorie endogenního růstu.....	41
2.5.1 Modely endogenního ekonomického růstu s technologickým pokrokem	41
2.5.2 Romerův R&D model.....	43
2.6 Indikátory nerozvinutosti	46
2.6.1 Ekonomická charakteristika.....	46

2.6.2	Sociální a demografická charakteristika:.....	47
2.6.3	Politická a kulturní charakteristika:.....	47
2.7	Trvale udržitelný rozvoj Kambodže.....	48
2.7.1	Podmínky trvale udržitelného rozvoje (TUR).....	48
2.7.2	Koncepce TUR.....	48
3.	Nejméně rozvinuté země (NRZ).....	51
3.1	Charakteristika nejméně rozvinutých zemí (NRZ).....	52
3.2	Kritéria pro zařazení země mezi NRZ.....	52
3.3	Postavení NRZ v mezinárodním obchodě.....	57
3.4	Současný přehled NRZ.....	59
PRAKTICKÁ ČÁST.....		61
4.	Historický vývoj Kambodže.....	61
4.1	Sihanukovo období a hospodářské reformy.....	63
4.2	Cesta k dnešní demokracii.....	64
4.3	Demografie obyvatelstva.....	65
4.3.1	Základní údaje a Vývoj počtu obyvatel.....	65
4.4	Současná politická situace.....	66
4.5	Kambodžská ekonomika.....	69
4.6	Průmysl.....	71
4.6.1	Oděvní průmysl.....	72
4.7	Zemědělství.....	73
4.7.1	Produkce rýže.....	75
4.8	Služby.....	77
4.8.1	Turismus.....	77
4.8.2	Telekomunikace.....	78
4.9	Přírodní zdroje.....	79
4.9.1	Energetický potenciál.....	79
4.9.2	Nerostné bohatství.....	80
4.10	Infrastruktura.....	80
4.10.1	Silniční síť.....	80
4.10.2	Železniční síť.....	81
4.10.3	Letecká a vodní doprava.....	81

4.11	Vnější ekonomické vztahy	83
4.11.1	Zahraniční obchod a kapitálové pohyby	84
4.12	Zahraniční investice	86
4.12.1	Přímé zahraniční investice (PZI)	86
4.12.2	Příliv přímých zahraničních investic (PZI).....	87
4.12.3	Stav přímých zahraničních investic	89
4.13	Monetární vývoj.....	90
4.13.1	Inflace	90
4.14	Současný vývoj dolarizace a měnového kurzu	93
4.14.1	Výměnné kurzy.....	97
4.14.2	Peněžní zásoba.....	98
4.14.3	Úrokové míry.....	99
4.15	Kambodžský daňový systém.....	101
4.15.1	Základ daně.....	101
4.15.1.1	Zdanění podniků se sídlem v Kambodži.....	102
4.15.1.1.1	Srážková daň pro rezidenty	103
4.15.1.1.2	Srážková daň pro nerezidenty.....	104
4.15.1.2	Základní rysy a nadnesené problémy.....	106
4.15.1.3	Možnosti vztahu k daňové reformě v Kambodži.....	108
4.15.2	Rozpočtové příjmy.....	108
4.15.2.1	Daňové příjmy	108
4.15.3	Rozpočtové výdaje.....	110
4.15.4	Financování rozpočtu a zahraniční dluh	112
4.16	Zaměstnanost.....	114
4.16.1	Mzdy občanů	115
4.16.2	Chudoba.....	115
4.17	Srovnání kambodžské ekonomiky se sousedními zeměmi	116
4.17.1	Vývoj produkce	116
4.17.2	Inflace v Kambodži a sousedních zemí v letech 1993-2011	118
4.17.3	Vývoj zahraničního obchodu	120
5.	Možnost financování rozvoje kambodžské ekonomiky	122
5.1	Vlastní zdroje	122

5.2	Investice do lidských kapitálu	122
5.3	Cizí zdroje	122
5.3.1	rozvojová pomoc ODA	124
5.3.2	Mikro-finance	125
5.4	Vzdělávací systém.....	127
5.4.1	Historie školského systému	127
5.4.1.1	Charakteristika školského systému	127
5.4.1.2	Absolvování střední školy	130
5.4.1.3	Vysokoškolské vzdělání	131
5.4.1.4	Financování.....	132
5.4.1.5	Problémy v kambodžském vzdělávacím systému	132
6.	Mezinárodní organizace a obchodní dohody.....	135
6.1	Kambodža v mezinárodních organizacích	135
6.2	Multi-Fibre Agreement	135
6.3	AFTA a související dohody	135
6.4	Kambodža a WTO.....	137
6.4.1	WTO a obecné principy v kontextu Kambodži a jejího členství.....	137
6.4.2	Proces přístupu k WTO	138
6.4.3	Proces vyjednávání	139
6.4.4	Dopad vstupu do WTO.....	139
6.4.5	Právní a institucionální systém	140
6.4.6	Přístup na světový trh	140
6.4.7	Pozitivní efekty v dohodě o zemědělství.....	140
6.4.8	Řešení sporů vhodnými mechanismy	141
6.4.9	Zvláštní a rozdílné zacházení.....	141
6.4.10	Dopad na státní rozpočet	141
6.4.11	Výzvy ku předu.....	142
7.	Dopady finanční krize	143
7.1	Dopady na makroekonomiku	143
7.2	Dopady na odvětví	147
7.2.1	Textil a oděvy	147
7.2.2	Stavebnictví	148

7.2.3	Turismus	149
7.2.4	Nemovitosti.....	149
7.2.5	Zemědělství.....	149
7.2.6	Malé a střední podniky	150
7.3	Dopady na trh práce	151
7.3.1	Poptávka po pracovní síle	151
7.3.2	Přísun pracovních sil.....	152
7.4	Reakce vládní politiky na krizi	152
7.4.1	Ochrana chudých a zranitelných.....	154
7.4.1.1	Národní fond sociálního zabezpečení.....	154
7.4.1.2	Program pro trh práce	154
7.4.1.3	Zemědělství.....	155
7.4.1.4	Práce	155
7.4.1.5	Pracovní příležitosti pro ženy	155
7.4.1.6	Zemědělský fond	155
7.4.2	Podpora produktivních a udržitelných podniků.....	156
7.4.2.1	Textilní a oděvní sektor	156
7.4.2.2	Zpracovatelé rýže.....	156
7.4.3	Úloha sociálního dialogu a spolupráce na principu tripartity	156
8.	Doporučení	158
9.	Závěr.....	162
	Seznam použitých zdrojů	167
	Seznam použitých pojmů a zkratk.....	173
	Seznam publikace.....	175

1. Úvod

Kambodža je země vody a rýžových polí. Rytmus života Khmerů se odvíjí podle alternativ, jež jim nabízí dvě roční období: období dešťů a období sucha. Na západě hraničí Kambodža s Thajskem, na východě s Vietnamem a na severu s Laosem. Dnešní rozloha - 181 035 kilometrů čtverečních, představuje zlomek staré slavné a mocné říše Khmerů rozpínající se kdysi na území sousedů, především Thajska. Počet obyvatel 13,4 milionů, hustota 62,6 obyv./km². Průměrný roční přírůstek obyvatelstva přibližně 2,51% a jeho demografické složení, městská populace činí asi 21% obyvatelstva země. Z etnického hlediska je Kambodža národnostně jednotný stát, více než 90% obyvatelstva tvoří Khmerové. Mezi nejpočetnější národnostní menšiny patří Vietnamci (přibližně 5%) a Číňané (3%). Nejrozšířenějším náboženským směrem je théravádový buddhismus (známý též jako hínajána-malý vůz), který vyznává 95% obyvatel země.¹ V nepatrné míře je zastoupeno křesťanství, islám a animismus. Úředním jazykem je khmerština, která náleží do mon-khmerské jazykové skupiny. V oficiálním styku s úřady se lze dohodnout anglicky a částečně francouzsky.

Hlavním městem je Phnompenh (920.000 obyvatel-odhad z roku 1994). Druhé největší město je Battambang, k velkým městům se dále řadí Kompong Sam, Siem Reap a Sihanoukville. Peněžní jednotka je Riel.

Tato disertační práce se zabývá aktuálním vývojem kambodžské ekonomiky od vstupu Kambodži do WTO v roce 2004.

Vývoj kambodžské ekonomiky na začátku 21. století přinesl kambodžské veřejnosti poměrně významné překvapení a zklamání. Po překonání obtíží spojené se začátkem reformy prošla ekonomika v letech 1993–1996 a 2000- 2004 výrazným oživením doprovázeným rostoucí makroekonomickou nerovnováhou.

Kambodža prošla od roku 1993 dramatickými změnami v politické, ekonomické a ve společenské sféře. Kambodža je členem různých mezinárodních a regionálních organizací a je členem Světové obchodní organizace od října 2004. Ve stejné době země provedla zásadní institucionální a hospodářské reformy, které vedly k impozantnímu hospodářskému. Hrubý domácí produkt (HDP) vzrostl v letech 2000 a 2008 o 9,8 % ročně. Tento růst je vyšší než sousedních zemí (Thajsko, Vietnamu, Laos) a je vyšší, než východní Asie a pacifické oblasti jako celku (Světová banka 2009). HDP na obyvatele, naměřené v roce

---

¹ Mabbett Ian, Chander David : Khmerové – Přeložili Hlavatá L, Hlavový L., Lidové noviny 2000

2000 ve stálých cenách vzrostl z 286 dolarů na 760 dolarů v roce 2010, ačkoli je to asi čtvrtina z východní Asie a Tichomoří kde je v průměru 1926 dolarů

V posední době se tempo ekonomického růstu v Kambodži pohybuje okolo 10 % (2002-2007).² Přesto však nesmíme zapomenout na fakt, že Kambodža patří mezi nejchudší země na světě. Kambodžská ekonomika je stále moc uzavřená a k nastolení opravdového tržního hospodářství čeká ještě dlouhá cesta. Hlavním motorem kambodžské ekonomiky je průmyslová výroba (textilní průmysl), zemědělství a služeb.

V roce 2007 se průmyslová výroba podílela na HDP 24,9 % a v průmyslových odvětvích bylo zaměstnáno 13,4 % (včetně stavebnictví se 3 %).

V poslední roce (2010) vykázala průmyslová produkce růst o 5,7 %. Zemědělský sektor v roce 2009 přispívá k HDP ve výši 33,5%³. Hlavními plodinami jsou rýže, jedlý maniok, kukuřice a sojové bob. Sektor turistického ruchu zahrnuje různé služby, z nichž nejpodstatnější jsou služby hotelů a restaurací představující 38,8% HDP v roce 2009. Za poslední rok tak celkem do Kambodži přicestovalo okolo 7 % z 2,16 na 2,31 milionu zahraničních turistů, kteří přinesli tržby kolem 1,75 miliardy USD a očekává růst kolem 2 % domácích turistů.

---

² ADB. Asian Development Outlook , Manila 2011

³ .MEF. Cambodia Macroeconomic Framework 2001-2011, March 2010

1.1 Cíl práce

Zaměřením na jednu zemi můžeme získat cenné informace o tom, proč jsou některé země bohaté a jiné chudé. Vzhledem k rozsáhlému tématu vývoje Kambodžské ekonomiky si předložená disertační práce klade za svůj obecný cíl analyzovat ekonomický vývoj této země od roku 2004 do současnosti ve všech ekonomických sektorech země. Detailním cílem se práce zaměřila na jednotlivé současné ekonomické sektory zemědělského a průmyslového odvětví. Vypracovaná studie slouží k posouzení strategických příležitostí kambodžského textilního průmyslu vůči rychle se rozvíjejícím, sofistikovaným odvětvím a tržním segmentům. Posouzení potenciálu pro propojení v rámci kambodžského průmyslu a zpracování doporučení a závěru.

V kontextu předchozího vymezení cíle autor definuje následující významově i obsahově provázené cíle dílčí

- Analýza teorie ekonomického růstu a historicko-politickému vývoji. Cílem této kapitoly není podrobná analýza růstových teorií, ale pouze stručné shrnutí nejvýznamnějších přístupů a pokouší se odpovědět na některé otázky, které se týká kambodžské ekonomiky.
- Analýza postavení nejméně rozvojových zemí a jeho vývoj ve světovém hospodářství
- Analýza kambodžského ekonomického vývoje, od historie země, manifestacemi a analýzou současných problémů a výzvy dalšího rozvoje jako je například současný vývoj dolarizace a měnového kurzu nebo daňový vývoj a zahraniční dluh.
- Analýza problému rozvojové země.
- Analýza dopadů makroekonomických ukazatelů lze určit závažnost dopadů na celkovou ekonomiku a specifikaci přenosných kanálů prostřednictvím identifikace sektorů, které mohou být krizí nejvíce poškozeny.
- Analýza vstupu do Světové obchodní organizace. V dlouhodobém horizontu se počítá právě členství ve WTO a ASEAN s dramatickým omezováním tarifních i netarifních překážek v obchodu.
- Analýza řešení sporů vhodnými mechanismy v rámci WTO
- Analýza dopadu finanční krize na zemědělský sektor a zaměstnanost
- Analýza podpory produktivních a udržitelných podniků

Výstupem disertační práce je předložení návrhů či doporučení vedoucích ke zvýšení ekonomického růstu v Kambodži:

- Začleňováním národního hospodářství do jedné globální ekonomiky s podporou nových technologií a příležitostí.
- Vznik finančních institucí ve formě vytvoření družstev
- Vytvořit směrnice, které budou činitelem pozitivních změn jak v rozvojovém, tak v rozvinutém světě
- Spolupráce vlády s podnikateli a se zástupci zaměstnanců a s dalšími složkami občanské společnosti
- Naší snahou je podat přehled teoretických a empirických poznatků o rozvoji ekonomiky této země a jeho odrazu v teoretické i praktické hospodářské politice tak, jak jsou diskutovány v odborných člancích respektovaných ekonomických časopisů a na vědeckých konferencích. Informace o vývoji kambodžské ekonomiky jsou v České republice velmi málo známé a v české odborné literatuře jim bohužel není věnováno dost místa. Předkládaná disertační práce je pokusem řešit tuto neuspokojivou situaci.
- Hlavním přínosem této práce je analýza možností, jak podpořit a udržet možnosti rozvoje této země pomocí nástrojů hospodářské politiky. Kromě analýzy teoretického přístupu ekonomů k této problematice a z něj plynoucích implikací pro praktickou hospodářskou politiku. V této práci lze najít také přehled relevantních politických závazků Kambodži a ASEAN, TWO a návrh doporučení pro makroekonomickou hospodářskou politiku tak, aby v sobě integrovala hospodářská a politická hlediska.
- Růst a governance. Kambodžská ekonomika z pohledu vstupu do WTO i z pohledu přijatých a probíhajících reforem. (Práce se v tomto ohledu zabývá zejména dopady vstupu Kambodža do WTO a zamýšlí se též nad načasováním vstupu do WTO. Předmětem rozboru je též stav řešení vnitřních rozporů vývoje.)
- Multilaterální obchodní systém a zapojení Kambodža do jeho rámce.

1.2 Metodika

1.2.1 Metodologie postupu

Na základě podkladů z uvedené literatury, porovnááme podíly zdrojů na HDP v Kambodži v jednotlivých letech a podíl na vytvořených HDP z jednotlivých sektorů. Dokládáme, z jakých příčin nastal pokles nebo růst těchto zdrojů na HDP. V jednotlivých sektorech se autor snaží zjistit příčiny úspěchů na podíl HDP.

V práci popisujeme vývoj zemědělství, průmyslu a služeb a jejich nejdůležitější odvětví především v průběhu let 2005 – 2009, ale v některých případech uvádíme i data starší. Jednotlivá odvětví posuzujeme podle údajů převážně z ADB a EIC a z Kambodžského statistického úřadu a dále také podle údajů z jednotlivých ministerstev, která tato odvětví spravují.

Hlavním metodologickým postupem v této disertační práci je analýza a komparace existujících ekonomických přístupů k problematice kambodžské ekonomiky a trvale udržitelného rozvoje, možností ekonomických (tržně konformních) nástrojů k rozvoji ekonomiky a tvorba vlastních návrhů pro další směřování hospodářské politiky v Kambodži.

Při psaní autor čerpal i z vlastních zkušeností získaných ve své rodné zemi.

Prameny, na které se práce odvolává, se zabývají Kambodžským ekonomickým růstem z teoretického pohledu (jde především o autory R. Solowa, Samuelson, P. A, P. Dasguptu, D., Harrod-Domarův Pearce, W. Nordhause, E. Neumayera a Robert Emerson Lucas, Paul M. Romer, , T. W. Swana, Cobb-Douglasovy další), či jej podrobují empirické analýze. Dále se v této disertační práci odráží výsledky výzkumu autora v oblasti fiskálních nástrojů a ekonomických souvislostí v zemědělském, průmyslovém a cestovním sektoru.

Metodika předkládané disertační práce vychází z uvedených cílů. Je založena na využití teoretických poznatků ze studia odborné literatury a dále na vztahové a příčinné analýze vzájemných souvislostí, které napomáhají k zhodnocení zpracovávaného tématu. Byly použity srovnávací metody.

Vlastní postup prochází od obecného ke konkrétnímu. Začíná tedy teoretickými východisky příslušné problematiky a vlastním obecným seznámením.

1.2.2 Metody práce a data

Předkládaná disertační práce je založena především na studiu a diskuzi běžně dostupné odborné literatury zabývající se tematikou Kambodžské ekonomiky, a to především v rozvojovém kontextu, přičemž většina této literatury je v anglickém jazyce. Důležitou součástí práce je také analýza primárních dat o vývoji ekonomiky a oficiální rozvojové pomoci. V práci se nachází mnoho tabelárních, grafických a kartografických znázornění, která vhodně vystihují studované jevy. Zároveň je zde upozorněno na nedostatečnost a omezení primárních dat o objemu této problematiky, jež jsou čerpána z veřejně dostupných statistik Světové banky (WB), Asijské rozvojové banky (ADB), Mezinárodního měnového fondu (IMF), Kambodžské ekonomické instituce (EIC), Kambodžského ministerstva financí (MEF), Kambodžského statistického úřadu (NIS) a organizace spojených národů (UN, OSN).

1.2.2.1 Data o nejméně rozvojových zemí (NRZ)

Již výše bylo nastíněno, jaké zdroje statistických dat jsou při zpracování této disertační práce použity. Doposud ale nebylo definováno, co vlastně NRZ jsou, což je základní otázka, na kterou je nutné odpovědět. Nabízí se hned několik stručných a vcelku podobných definic užívaných autory zainteresovanými v této oblasti. NRZ (přesná definice viz SÝKORA, J, 2008)

V této práci jsou použita data z publikace OSN (2008, 2009, 2010 a 2011), která ovšem primárně pochází z ročenky OSN, a proto je nutné uvést zde složitější vysvětlení pojmu NRZ tak, jak je vymezilo OSN. V publikaci OSN (Handbook on the Least Developed Country Category. New York 2008), je představeno NRZ dle třech kritérií OSN a jsou to kritéria nízkého příjmu, slabosti lidských zdrojů a ekonomické zranitelnosti.

1.2.2.2 Data o oficiální rozvojové pomoci

Předtím, než budou ujasněny zdroje a charakteristiky kvantitativních a kvalitativních dat o oficiální rozvojové pomoci, je nutné definovat, co to vlastně oficiální rozvojová pomoc je. Oficiální rozvojová pomoc (Official Development Assistance – ODA) jsou finanční a nefinanční transfery do rozvojových zemí, které má na starosti

Výbor pro rozvojovou pomoc (Development Assistance Committee – DAC) Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD). Mezi významné činnosti DAC patří publikování výročních zpráv (Development Co-operation Reports), které jsou klíčovým, každoročně aktualizovaným, zdrojem dat v oblasti mezinárodní pomoci. Právě statistiky rozvojové pomoci

jsou jedním z nejdůležitějších výstupů DAC a to především díky jejich kvalitě a srovnatelnosti. Jelikož data o NRZ jsou taky čerpána z webových stránek UN, tak nejinak tomu je i v případě statistických dat o ODA. Právě analýza těchto kvantitativních dat slouží ke zmapování jejich toků, a to zejména z prostorového hlediska.

Oficiální rozvojová pomoc je výborem DAC evidována již od roku 1961. První závazná definice byla stanovena v roce 1969, přičemž byla dále upřesněna roku 1972. V současné době je ODA definována jako tok, který plyne do zemí a teritorií vyjmenovaných na DAC seznamu příjemců ODA a do multilaterálních rozvojových institucí, a které:

- jsou poskytovány oficiálními agenturami, včetně státu a místních vlád nebo jejich výkonnými agenturami
- jsou veškerými transakcemi přispívajícími k podpoře ekonomického rozvoje a blahobytu rozvojových zemí jako jejich hlavní cíl a svou povahou zvýhodněnými a poskytujícími položky grantu ve výši nejméně 25 procent (počítáno jako diskontní sazba 10 procent)⁴

Podle uvedeného vymezení zemí jsou analyzována nejen data o ODA, ale i o NRZ a přímých zahraničních investicích, jelikož rozdělení zemí světa do příjmových skupin souvisí i s dělením na země rozvojové a rozvinuté. V celé této práci je totiž velice často zmiňován pojem rozvojové země, který je také potřeba přesně definovat v takovém smyslu, v jakém je zde užíván.

1.2.2.3 Data o přímých zahraničních investicích

Přímé zahraniční investice (PZI) jsou v této práci pouze okrajovým indikátorem, který slouží pouze ke komparaci s objemem toků kapitálu jak do Kambodže, tak i do rozvojových zemí. Účelem tohoto srovnání je zdůraznění významu ekonomického růstu a jejich konkurenceschopnosti, jak zajistí investorům do své země v globální ekonomice a potvrzení jejich rozvojového potenciálu. Z toho důvodu není nutné zde uvádět podrobný popis různých definic, charakteristik a zdrojů dat o těchto finančních tocích. Je nutné pouze stručně uvést hlavní zdroj dat a vymezení pojmu.

Zdrojem kvantitativních dat o přímých zahraničních investicích je opět databáze Světové banky a ADB. Důvodem je především lepší srovnatelnost dat o PZI s dalšími studovanými ukazateli, které jsou všechny uspořádány jednotným způsobem a vždy se vztahují ke stejné vymezenému území a ke shodnému časovému okamžiku, popř. intervalu. Primárním zdrojem statistických dat o PZI je pro tuto databanku

---

⁴ UN. Handbook on the Least Developed Country Category. New York 2008

databáze Balance of Payments od MMF a od ADB, která je doplněna o data EIC o oficiální národní statistiky.

Prakticky se jedná o obdobné objasnění pojmu PZI, jež je definováno v devizovém zákoně ČR.

Práce je tedy založena na analýze a následné syntéze odborné literatury o hlavních ekonomických ukazatelích (HDP, inflace, úroková míra, peněžní zásoby M2, obchodní bilance atd.) jako nástroji k ekonomickému rozvoji zemí, z níž část je uvedena v jednotlivých kapitolách. Veškerá statistická data o ekonomických ukazatelích stejně jako data o ODA a PZI, popř. dalších indikátorech a ukazatelích potřebných k dílčím výpočtům (např. počty obyvatel), jsou čerpána z databanky Světové banky a Kambodžského statistického úřadu. Volbu tohoto zdroje kvantitativních dat je možné odůvodnit dobrou srovnatelností jednotlivých datových souborů. Přestože mají data o ekonomických ukazatelích (a možná i o dalších indikátorech) mnohé nedostatky, je možné s nimi pracovat s relativně vysokou mírou spolehlivosti, jelikož je předpokládáno, že míra nepřesností je v případě jednotlivých zemí, popř. regionů obdobná.

Dílčí metoda práce

V disertační práci bylo použito primární a sekundární získání potřebných informací.

Primární

Terénní sběr informací a materiálů na Ministerstvu Financí a Ministerstvu Plánu a Práce v Kambodži na ekonomickém oddělení. Zde byl použit rozhovor jako výzkumná technika k získání informací z konkrétních ekonomických oblastí k vytvoření a utřídění důležitých dat. Sběr analýzy dokumentů z vládní strategie.

Sekundární

Autor práce se opírá o literaturu a o prameny s různorodou povahou. Mezi tyto patří:

- Odborná literatura
- Dokumenty poskytnuté z ministerstva Financí a ministerstva Plánu a Práce
- Monografií i článků z odborných ekonomických časopisů
- Studium aktuálního vývoje na základě vývoje historického, orientována převážně na analýzu
- Sběr informací a jejich srovnání

Odborná literatura v oblasti textilního průmyslu byla vybrána z knih a publikací Světové banky a asijské Rozvojové banky. Dále publikace z ekonomické instituce a z Mezinárodního

Měnového Fondu. V porovnání těchto tří mezinárodních organizací a vládních institucí bylo velmi obtížné uspořádání dat z důvodu odlišných informací.

Po konzultaci se členem Kambodžské ekonomické rady bylo doporučeno vybrat z mezinárodních organizací Světovou banku a Rozvojovou banku, kteří udávali nejspolehlivější data. Byly zde vybrány informace k zemědělskému sektoru. Ale k finančnímu sektoru byly poznatky převážně studovány z vládních institucí. Z důvodu nedostupnosti dat byly výsledné informace pouze velmi zúžené.

Metodologie práce je vzhledem k tématu, tedy studiu aktuálního vývoje na základě vývoje historického, orientována převážně na analýzu. Nezbytným předpokladem je však sběr informací a jejich srovnání. Metodologie byla tedy v souhrnu použita následující:

- kompilace (sběr a uspořádání informací o vývoji kambodžské ekonomiky)
- srovnávání kambodžské ekonomiky s sousedními zeměmi (Laos, Thajsko a Vietnam)
- analýza (možných projekcí vstupu do WTO, plnění závazků souvisejících se vstupem a reálné situace v roce 2004 včetně makroekonomické analýzy a možného dalšího vývoje.

1.3 Struktura práce

Tato práce je rozdělena na dvě velké části a to teoretická a praktická část. V teoretické části, soustředěné do druhé kapitoly, které tvoří stavební kameny pro další práci a 3. kapitola této části analyzuje stávající problémy a ekonomický vývoj nejméně rozvinutých zemí (NRZ). kapitola je provedena analýza pokroku v ekonomických reformách v přechodném. Aplikační část je obsažena v 4. Kapitole a soustřeďuje na vybraný ekonomických ukazatelů jsou shrnuty základní poznatky z oblasti ekonomické teorie.

Druhá část té práce představuje hlavní analýzu. Obsahuje hodnocení a technický rozbor vybraných klíčových odvětví Kambodžského hospodářství. Přestože se každá kapitola zaměřuje na určité odvětví.

Druhá část má šest kapitol a následující strukturu: Kapitola 4. zkoumá výkonnost kambodžského hospodářství, makroekonomických ukazatelů, rozebírá zahraniční obchod se zaměřením na obchodní politiku, přímé zahraniční investice a fiskální a monetární situaci. Kapitola 5. zkoumá možnost financování rozvoje kambodžské ekonomiky a kambodžský vzdělávací systém. Kapitola 6. rozebírá proces vstupu do WTO. Kapitola 7. analyzuje finanční

krize a jejich dopad na jednotlivých sektorů. Kapitola 8. je doporučení a poslední kapitola je závěr celé té práce.

TEORETICKÁ ČÁST

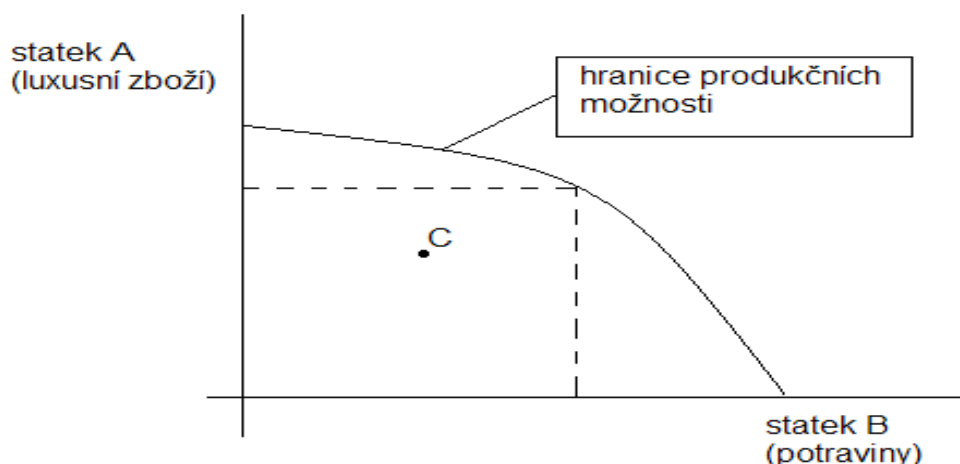
2. Teoretický přístup k řešení problematice

2.1 Povaha růstu

Ekonomický růst představuje zvýšení výstupu zboží a služeb. Existují při tom dva způsoby, kterými lze tento výstup zvyšovat a jež mají různé důsledky pro ekonomické bohatství⁵. Nejjednodušším způsobem, jak dosáhnout většího výstupu je zapojení volných zdrojů při dostupné technologii a dosažení tak limitu potenciálního výstupu ekonomiky.

Při představě, že výroba je omezena určitými zdroji, technologií a výrobními faktory (půda, práce, kapitál), naráží ekonomika na volbu, co je lepší vyrábět v poměru s jinými výrobky či hodnotami. Tuto mez nazýváme hranice produkčních možností.

Obrázek 1: Hranice produkčních možností

Zdroj: Samuelson, P. A., Nordhaus, W. D. *Ekonomie*, 2. vydání, Praha: NS Svoboda, 1995, str.28

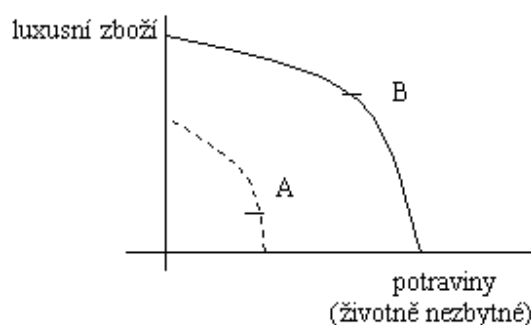
Jestliže ekonomika operuje na hranici produkčních možností, pak vyrábí efektivně. Ekonomika vyrábí efektivně, když nemůže vyrábět více jednoho statku, aniž by vyráběla méně jiného statku.

⁵ SCHILLER, Bradley R. *Makroekonomie dnes*. Vyd. 1. Brno : Computer Press, 2004. .str. 309.

Bod C zachycuje nevyužité zdroje a neefektivnost. Tento stav znamená plýtvání zdroji. Je možno vyrobit více A i B, aniž by na některé straně byla újma. Cílem zdravé ekonomiky je přiblížit se hranici produkčních možností.

Na dalším obrázek je vidět přerušovaná hranice produkčních možností chudé země, kde jsou zdroje převážně využity pro obživu a minimálně na luxusní zboží. Po zbohatnutí země se hranice posunula a zvýšila se spotřeba potravin i luxusního zboží, a zvýšil se i poměr luxusního zboží ku potravinám. Hranice se také posouvá vlivem míry investic do budoucna (technologie, atd.).

Obrázek 2: Hranice produkční možnosti chudé země

Zdroj: Zdroj: Samuelson, P. A., Nordhaus, W. D. *Ekonomie*, 2. vydání, Praha: NS Svoboda, 1995, str.30

2.1.1 Měřítko růstu

Tempo růstu bývá obvykle vyjádřeno v procentech a to jako změna HDP⁶ výstupu mezi dvěma obdobími, dělena celkovým výstupem v základním období. Výsledné tempo růstu pak sehrává důležitou roli v delší časové řadě, kdy dochází k akumulaci jednotlivých posunů hranice produkčních možností a významnému rozšiřování výrobní kapacity ekonomiky. Tento kumulativní proces, kde růst je vršen z roku na rok, nazývá exponenciálním procesem⁷. Autor tvrdí, že při tempu růstu 2,5 procenta se HDP za 28 let zdvojuje, při 3,5procentním růstu se HDP zdvojuje již za 20 let.

⁶ je hodnota veškerých finálních statků a služeb vytvořených v ekonomice (dané země) během daného časového období (obvykle rok). GDP je základním měřítkem ekonomické aktivity.

⁷ Schiller, B. *Makroekonomie dnes*. Vyd.1. Brno : Computer Press, 2004.str. 312.

Budeme-li chtít sledovat růst životního standardu, bude třeba jej vztáhnout k růstu potenciálního produktu na obyvatele. Roste-li tedy počet obyvatelstva v dané zemi, potom životní standard obyvatelstva v dlouhém období bude růst jen tehdy, bude-li růst potenciální produkt rychleji než obyvatelstvo.

2.1.2 Zdroje růstu⁸

Aritmetika ekonomického růstu je jednoduchá. Závisí budoucí růst výstupu na dvou faktorech a to na tempu růstu pracovní síly a na tempu růstu produktivity. Zatímco tempo růstu pracovní síly považuje za konstantu, tempo růstu produktivity je zde proměnnou. Mezi zdroje přírůstků produktivity zahrnuje:

- Investice do lidského kapitálu – přírůstky produktivity jsou odrazem investic do lidského kapitálu spojených s větším rozsahem školení a lepší výukou týkající se povolání.
- Investice do fyzického kapitálu – produktivita práce je významně určována investicemi do kapitálu. Značná kapitálová dotace je základním zdrojem vysoké produktivity. Více o této problematice bude pojednáno v následujících kapitolách.
- Školení managementu – tempo růstu ovlivňuje i dobrá organizace a řízení zdrojů. Soukromé podnikání a kvalita řízení jsou hlavní determinanty ekonomického růstu.
- Výzkum a vývoj – nezbytným zdrojem pokročilé produktivity je výzkum a vývoj. Ten zahrnuje vědecký výzkum, vývoj výroby, inovace výrobních postupů a vývoj zlepšení v řízení. Touto problematikou se zabývá Nová teorie růstu o které je také pojednáno v následujících kapitolách.

---

⁸ Schiller, B. Makroekonomie dnes. Vyd. 1. Brno : Computer Press, 2004. str. 314.

2.2 Modely růstu Keynesova typu⁹

2.2.1 Harrod-Domarův růstový model

H. R. F. Harrod¹⁰ a E. D. Domar¹¹ předpokládají, že se realizují požadované plánované úspory, tj.

$$S_t = {}^e S_t,$$

přičemž se předpokládá

$${}^e S_t = s Y_{t-1},$$

kde s představuje mezní sklon k úsporám.

Z uvedených předpokladů plyne

$$C_t = Y_t - s Y_{t-1}.$$

Víme však

$$S_t = I_t + A_t.$$

Za předpokladu, že $A_t = 0$, dostaneme

$$I_t = s Y_{t-1}.$$

Zaručené tempo růstu Y_t se dá odvodit z podmínky rovnováhy, která požaduje, aby $I_t = {}^e I_t$,

přičemž se předpokládá

$${}^e I_t = v (Y_t - Y_{t-1}).$$

Snadno nahlédneme, že platí

$$v (Y_t - Y_{t-1}) = s Y_{t-1},$$

což dává

$$Y_t = (1 + r) Y_{t-1},$$

kde $r = s/v$ značí zaručenou míru růstu.

Předpokládejme, že se v období $t-1$ vyskytla míra růstu r , která je rozdílná od r . Pak platí

$$Y_{t-1} = (1 + r_{t-1}) Y_{t-2} \neq (1 + r) Y_{t-2}.$$

---

⁹ Popis modelů je uveden např. v publikacích: Allen R.G.D.: Matematické metody v ekonomii, český překlad, Akademia Praha 1970; Sekerka B. Makroekonomie, Profess Consulting, Praha 2007, IBSN 80-7259-050-2, str. 488

¹⁰ Sir Henry Roy Forbes Harrod (1900-1978) britský ekonom. V rámci neokeynesismu vytvořil dynamickou kvantitativní teorii růstu.

¹¹ Evsey David Domar (1914-) americký ekonom polského původu. Zastánce ekonometrické metody hospodářské analýzy. Zabývá se otázkami hospodářského růstu a jeho temp.

Odtud vidíme, že $eI_t \neq I_t$. Položme nyní

$$U_t = {}^eI_t - I^e = v Y_t - (v+s) Y_{t-1} = v (Y_t - (1+r) Y_{t-1}).$$

Je-li $U_t > 0$, pak nebylo dosaženo zamýšlených investic a tedy je přirozené předpokládat, že míra růstu čisté produkce bude v následujícím období větší; je-li $U_t = 0$, pak zamýšlené investice jsou rovny uskutečněným a je-li $U_t < 0$, pak se vyskytly nezamýšlené investice a tedy je přirozené předpokládat, že míra růstu čisté produkce bude v následujícím období menší. Tato úvaha nás vede k implikacím

$$U_{t-1} > 0 \Rightarrow r_t > r_{t-1} ,$$

$$U_{t-1} = 0 \Rightarrow r_t = r_{t-1} ,$$

$$U_{t-1} < 0 \Rightarrow r_t < r_{t-1} .$$

Z uvedeného snadno nahlédneme následující tvrzení:

Je-li $r_{t-1} < r$ lze psát $r_{t-1} = r - \varepsilon$, kde $\varepsilon > 0$; vzhledem k

$$Y_{t-1} = (1+r - \varepsilon) Y_{t-2} ,$$

máme

$$U_{t-1} = v ((1+r-\varepsilon) Y_{t-1} - (1+r) Y_{t-2}) = - v \varepsilon Y_{t-2} < 0$$

a tedy

$$r_t < r_{t-1} .$$

Jeli $r_{t-1} = r$ je $U_{t-1} = 0$ a tedy $r_t = r_{t-1} = r$.

Je-li $r_{t-1} > r$ lze psát $r_{t-1} = r + \varepsilon$, kde $\varepsilon > 0$; vzhledem k

$$Y_{t-1} = (1+r + \varepsilon) Y_{t-2} ,$$

máme

$$U_{t-1} = v ((1+r+\varepsilon) Y_{t-2} - (1+r) Y_{t-2}) = v \varepsilon Y_{t-2} > 0$$

a tedy

$$r_t > r_{t-1} .$$

Shrneme-li uvedené výsledky, můžeme říci, že za uvedených předpokladů existuje zaručená míra růstu Y (označená r), která zůstává zachována. Uskuteční-li se jiná míra růstu než je r , pak se realizované míry růstu vzdalují od hodnoty r .

Poznamenejme, že Harrod v „The Trade Cycle“ Oxford University Press, Oxford, 1936 vychází z poněkud jiného přístupu akcelerátoru. Předpokládá, že požadované množství kapitálu K_t je proporcionalní velikosti spotřeby, čili

$$K_t = v_0 C_t,$$

kde v_0 je konstanta.

Protože platí

$$I_t = K_t - K_{t-1},$$

dostaneme

$$I_t = K_t - K_{t-1} = v_0 C_t - v_0 C_{t-1} = v_0 c Y_t - v_0 c Y_{t-1} = v (Y_t - Y_{t-1}),$$

kde $v = v_0 c$. Poslední vztahy odpovídají výše zavedenému akceleratoru bez zpoždění.

Domar ve svém modelu zavádí též množství kapitálu K_t v čase t (na začátku období t) a předpokládá, že platí

$$Y_t = k K_t \quad k > 0,$$

$$I_{t+1} - I_t = a (Y_{t+1} - Y_t) \quad a \in (0, 1).$$

Z definice je zřejmé, že platí

$$K_{t+1} = K_t + I_t$$

$$I_t = K_{t+1} - K_t,$$

což dává

$$K_t = K_0 + \sum_s I_s,$$

kde součet $\sum_s$ je uvažován pro s od 0 do $t-1$.

Snadno nahlédneme, že platí

$$k I_t = Y_{t+1} - Y_t,$$

což vede k diferenční rovnici

$$a k I_t = I_{t+1} - I_t,$$

jejímž řešením získáme

$$I_t = (1 + a k)^t I_0.$$

Pro množství fondů máme

$$K_t = K_0 + I_0 (1 + a k)^t = K_0 + I_0 ((1 + a k)^t - 1) / (a k)$$

což pro Y_t dává

$$Y_t = Y_0 + I_0 ((1 + a k)^t - 1) / a.$$

Příklad:

Předpokládejme, že

$$Y_0 = 910$$

$$s = 0,3$$

$$v = 1,7.$$

Na základě výše uvedeného lze spočítat zaručenou míru růstu.

Platí

$$I_t = sY_{t-1}$$

$${}^e I_t = v(Y_t - Y_{t-1}).$$

Z podmínky rovnováhy

$$I_t = {}^e I_t$$

dostaneme

$$sY_{t-1} = v(Y_t - Y_{t-1})$$

$$sY_{t-1} = vY_t - vY_{t-1}$$

$$(s + v)Y_{t-1} = vY_t$$

$$Y_t = (s/v + 1)Y_{t-1}$$

$$Y_t = (1+r)Y_{t-1},$$

kde pokládáme $r = s/v$.

Po dosazení máme pro zaručenou míru růstu r

$$r = 0,3 / 1,7 = 0,1765,$$

což dává

$$Y_t = (1 + 0,1765)Y_{t-1} = 1,1765 Y_{t-1}.$$

Vyjdeme-li z hodnoty $T_0 = 910$, dostaneme posloupnost Y_t pro $t=1, 2, \dots$

	0	1	2	3	..
t	9	10	12	14	..
	10,000	71,615	60,755	83,278	..

2.2.2 Samuelson-Hicksův model

Harrodova a Domarova teorie růstu předpokládá, že platí $S_t = {}^e S_t$, $I_t = {}^e I_t$. Tento předpoklad též značí, že neexistují časová zpoždění mezi požadavky a realizací. Přírozenější by bylo předpokládat, že se realizuje předpokládaná spotřeba a předpokládané investice, tj. platí $C_t = {}^e C_t$, $I_t = {}^e I_t$, a že existují časová zpoždění mezi požadavky a realizací. Tyto předpoklady odpovídají Samuelson-Hicksovu modelu. V zjednodušeném případě předpokládáme

$${}^e C_t = C_t = c_1 Y_{t-1} + c_2 Y_{t-2},$$

$${}^e I_t = I_t = v(Y_{t-1} - Y_{t-2}) \quad v > 0.$$

Po dosazení do vztahu

$$Y_t = C_t + I_t + A_t$$

získáme vztah

$$Y_t = c_1 Y_{t-1} + c_2 Y_{t-2} + v (Y_{t-1} - Y_{t-2}) + A_t,$$

čili

$$Y_t = (c_1 + v) Y_{t-1} - (v - c_2) Y_{t-2} + A_t,$$

což dává diferenční rovnici

$$Y_t - (c_1 + v) Y_{t-1} + (v - c_2) Y_{t-2} = A_t.$$

Položíme $w = v - c_2$ a $c = 1 - s$. Protože platí $c = c_1 + c_2$, je $c_1 = c - c_2$ a tedy

$$v + c_1 = w + c = w + 1 - s.$$

Tak dostaneme vztah

$$Y_t - (w + 1 - s) Y_{t-1} + w Y_{t-2} = A_t.$$

Řešení modelu

Pojednejme o řešení uvedené diferenční rovnice (viz též dodatek). Obecné řešení této rovnice lze vyjádřit jako součet obecného řešení homogenní rovnice a partikulárního řešení dané rovnice. Homogenní rovnici můžeme psát ve tvaru

$$y_t - (w+1-s) y_{t-1} + w y_{t-2} = 0.$$

Pro diskusi řešení této homogenní rovnice zavedeme funkci

$$f(u) = u^2 - (w+1-s)u + w$$

a budeme hledat kořeny rovnice $f(u) = 0$, neboť obecné řešení homogenní rovnice při různosti kořenů lze psát ve tvaru $d_1 u_1^t + d_2 u_2^t$ a při rovnosti kořenů (dvojnásobný kořen) je lze psát ve tvaru $(d_1 + d_2 t) u^t$, kde d_1 a d_2 jsou konstanty určené počátečními podmínkami.

Pro diskriminant D rovnice $f(u) = 0$ lze psát

$$D = (w + 1 - s)^2 - 4w = w^2 + (1 - s)^2 + 2w(1 - s) - 4w = w^2 - 2w(1 + s) + (1 - s)^2.$$

Uvědomíme-li si že platí¹²

$$\begin{aligned} 1 - s &= (1 + \sqrt{s})(1 - \sqrt{s}) \\ (1 + s)^2 + (1 - s)^2 &= 2 + 2s, \end{aligned}$$

vidíme, že lze psát

$$D = (w - ((1 + \sqrt{s})^2)) (w - (1 - \sqrt{s})^2).$$

---

¹² Označíme $\sqrt{s}$ druhou odmocninou z veličiny s a $\sqrt{\{s\}}$ druhou odmocninou z výrazu s .

Odtud zjistíme, že diskriminant je kladný a tedy existují dva reálné kořeny uvažované rovnice, když

$$w < (1-\sqrt{s})^2, \quad w > (1+\sqrt{s})^2$$

a že diskriminant je záporný a tedy existují dva komplexní kořeny uvažované rovnice, když

$$(1-\sqrt{s})^2 < w < (1+\sqrt{s})^2.$$

Snadno zjistíme, že funkce $f(u)$ má minimum v bodě $u_0 = (w+1-s)/2$.

Vzhledem ke vztahu $w+1-s = v+c_1$ je hodnota u_0 kladná.

Uvažujme hodnoty

$$f(-1) = 1 + (w+1-s) + w = 1 + c_1 + 2w > 2(c_1+w) = 2(v+c_1) > 0$$

$$f(0) = w$$

$$f(1) = 1 - w + s - 1 + w = s > 0.$$

Má-li rovnice $f(u) = 0$ reálné kořeny, pak vzhledem k tomu, že $u_0 > 0$, $f(-1) > 0$ a $f(1) > 0$ jsou tyto kořeny buď v intervalu $(-1,1)$, nebo v intervalu $(1, \infty)$.

Je-li $w < 0$, pak vzhledem k vlastnosti kořenů $u_1 \times u_2 = w$, je jeden z kořenů kladný a druhý záporný a tedy oba kořeny jsou v intervalu $(-1,1)$. Ze vztahu

$$u_1 + u_2 = w - s + 1 > 0$$

navíc vidíme, že kladný kořen je v absolutní hodnotě větší než záporný. Odtud vyplývá, že řešení homogenní rovnice, které je ve tvaru $d_1 u_1^t + d_2 u_2^t$ konverguje k nule bez oscilací.

Je-li $w > 0$, pak oba kořeny jsou kladné. Navíc musí platit $0 < w < (1-\sqrt{s})^2$ nebo $w > (1+\sqrt{s})^2$.

V prvním případě je $0 < w < 1+s-2\sqrt{s}$, čili $w-s+1 < 2(1-\sqrt{s}) < 2$, což dává $u_0 < 1$ a tedy oba kořeny jsou v intervalu $(0,1)$, a tak řešení příslušné homogenní rovnice konverguje k nule bez oscilací.

V druhém případě je $w > (1+\sqrt{s})^2$, což dává $w > 1+s+2\sqrt{s}$, čili

$$w - s - 1 > 2(1+\sqrt{s}) > 2,$$

čili $u_0 > 1$ a oba kořeny jsou v intervalu $(1, \infty)$, a tak řešení příslušné homogenní rovnice diverguje bez oscilací.

Je-li diskriminant rovnice $f(u)=0$ záporný, pak kořeny uvažované rovnice jsou komplexně sdružené kořeny a lze je vyjádřit ve tvaru

$$u_1 = r (\cos\varphi + i \sin\varphi)$$

$$u_2 = r (\cos\varphi - i \sin\varphi),$$

kde i je imaginární jednotka ($i^2 = -1$) a r značí absolutní hodnotu příslušného komplexního čísla a φ značí úhel, který svírá v komplexní rovině kladná reálná osa s polopřímku vycházející z bodu $(0,0)$ a procházející uvažovaným komplexním číslem.

Nyní můžeme definovat

$$r \cos \varphi = (w-s+1) / 2 = \sqrt{w} (w-s+1) / (2\sqrt{w})$$

a vzhledem ke vlastnosti $\cos^2\varphi + \sin^2\varphi = 1$ a vlastnosti kořenů kvadratické rovnice máme

$$r \sin \varphi = \sqrt{\{4w-(w-s+1)^2\}} = \sqrt{w} \sqrt{\{1-((w-s+1)/(2\sqrt{w}))^2\}}.$$

Odtud vidíme, že $r=\sqrt{s}$. Protože je jak sinus, tak kosinus kladný, je $\varphi \in (0, \pi/2)$. Uvedené definice $\sin\varphi$ a $\cos\varphi$ umožňují určit obecné řešení příslušné homogenní rovnice, které lze psát ve tvaru

$$d_1 r^t \cos(\varphi t + d_2),$$

kde d_1 a d_2 jsou konstanty určené počátečními podmínkami. Vidíme, že v tomto případě existují oscilace.

Dále vidíme, že je-li $w < 1$, jde o oscilace tlumené, je-li $w = 1$, mají oscilace konstantní amplitudu, a je-li $w > 1$, jsou oscilace netlumené se stále rostoucí amplitudou.

Je-li $w = (1-\sqrt{s})^2$, pak existuje dvojnásobný kořen rovnice $f(u)=0$ rovný

$$u = ((1-\sqrt{s}) - s + 1) / 2 = (1 + s - 2\sqrt{s} - s + 1) / 2 = 1 - \sqrt{s}.$$

Obecné řešení uvažované homogenní rovnice je pak určeno vzorcem

$$(d_1 + d_2 t) (1-\sqrt{s})^t,$$

kde d_1 a d_2 jsou konstanty určené počátečními podmínkami.

Je-li $w = (1+\sqrt{s})^2$, pak existuje dvojnásobný kořen rovnice $f(u)=0$ rovný

$$u = ((1+\sqrt{s}) - s + 1) / 2 = (1 + s + 2\sqrt{s} - s + 1) / 2 = 1 + \sqrt{s}.$$

Obecné řešení uvažované homogenní rovnice je pak určeno vzorcem

$$(d_1 + d_2 t) (1+\sqrt{s})^t,$$

kde d_1 a d_2 jsou konstanty určené počátečními podmínkami.

Chceme-li nalézt partikulární řešení dané diferenciální rovnice, musíme znát hodnoty A_t .

Předpokládejme, že $A_t = A$. Potom z rovnice

$$Y_t = c Y_{t-1} + (v - c_1)(Y_{t-1} - Y_{t-2}) + A$$

snadno zjistíme, že partikulární řešení nezávisí na t a že platí

$$Y = A / (1-c) .$$

Z uvedeného plyne, že kromě růstu národního důchodu může nastat cyklický průběh. Tím se dostaneme např. k problematice různých politik stabilizace, protože změnou parametrů lze docílit řešení, která jsou necyklická.

2.2.2.1 Hospodářské cykly

Cykly popsané výše uvažovaným modelem jsou vyjádřeny periodickými funkcemi (sinus, kosinus). Protože reálné hospodářské cykly nelze těmito funkcemi popsat (různé amplitudy, různá frekvence a nesymetrický průběh), byly přidávány dodatečné podmínky.

Z toho vyplývá, že popsaný model není sám o sobě teorií hospodářských cyklů a nelze jej použít žádným jednoduchým nebo mechanickým způsobem.

Je-li sestaven model, pak může za určitých podmínek týkajících se veličin w a s dojít k cyklickému řešení. Na druhé straně jevy, které má teorie hospodářských cyklů vysvětlovat, jsou charakterizovány oscilačním průběhem. Z této podobnosti však nevyplývá kauzální nebo jiná souvislost. Mezi oscilacemi vzniklými působením multiplikátoru - akcelérátoru a mezi oscilacemi, které studuje teorie hospodářských cyklů, existují významné rozdíly.

Hospodářské cykly jsou více méně rovnoměrné a neprojevuje se v nich tlumení nebo explozivnost. Oscilace v modelu multiplikátoru - akcelérátoru jsou rovnoměrné pouze v krajním případě ($w = v - c_2 = 1$). Teorie se nemůže opírat o takovou shodu okolností.

Hospodářské cykly, ačkoliv jsou rovnoměrné, nejsou symetrické. Vzestup se liší formou i podstatou od poklesu. Konjunktura bývá obvykle delší než deprese. Odmyslíme-li si tlumený nebo explozivní průběh oscilací, jsou oscilace v řešení modelu ve své podstatě symetrické, neboť jejich průběh je popsán funkcemi sinusového typu.

Amplituda hospodářských cyklů se jeví v jako jejich vnitřní vlastnost, popřípadě její velikost vyžaduje vysvětlení. Amplituda oscilací v modelu není endogenní, je libovolná v tom smyslu, že závisí na takových vnějších faktorech, jako jsou počáteční podmínky.

Má-li se model stát základem pro teorii hospodářských cyklů, je nutno jej modifikovat nebo doplnit. Lze vzít v úvahu několik možných modifikací:

- Použití diskrétního času je příliš hrubé a bylo by vhodnější předpokládat spojitý průběh času a v rámci toho infinitezimální spojitě změny.

- Příčinou nerealistických rysů může být předpoklad linearity modelu (lineární model je model, v němž tlumení a frekvence oscilací jsou určeny strukturou modelu, amplitudy a fáze jdou dány vnějšími podmínkami).

Hicks zvolil k doplnění modelu tyto podmínky:

- Veličina v je dostatečně veliká, takže vznikají explozivní oscilace.
- Veličina Y je shora omezena (strop); v okamžiku dosažení horní hranice zůstává produkce konstantní a akcelerátor přestává působit.
- Produkce je zdola omezená (podlaha); blíží-li se produkce k dolní hranici, zařazuje se akcelerátor do působení.

Tyto podmínky např. určovaly působení akcelerátoru jenom v určitých situacích.

Poznámky k interpretaci akcelerátoru

Samuelsonův přístup (1939) vychází z toho, že vyvolané investice jsou závislé na změnách v produkci spotřebního zboží. To znamená, že se při formulaci vychází ze vztahů

$$I_t = k (C_t - C_{t-1})$$

$$C_t = c Y_{t-1}$$

$$I_t = k c (Y_{t-1} - Y_{t-2})$$

$$I_t = v (Y_{t-1} - Y_{t-2}),$$

kde $v = c k$.

Hicks (1950) vychází z toho, že změna v celkové produkci v období $t-1$ vede k investicím, které jsou plánovány a realizovány v období t následkem zpoždění, které je zahrnuto do modelu.

2.2.3 Goodwinovy modely

Uvedeme příklad modelů, v nichž je čas spojitou veličinou. Autorem těchto modelů je Goodwin.

Vyjdeme ze základního vztahu

$$Y_t = C_t + I_t + A_t,$$

kde značí C_t spotřebu, I_t investice A_t nezávislá autonomní vydání. Budeme předpokládat, že platí

$$C_t = c Y_t.$$

Tak máme

$$Y_t = c Y_t + I_t + A_t$$

$$Y_t = (I_t + A_t) / (1-c).$$

Označíme K_t stav kapitálu a ${}^e K_t$ požadovaný stav kapitálu. Je zřejmé, že

$$I_t = dK_t / dt .$$

Předpokládáme-li, že

$${}^e K_t = v Y_t + a t ,$$

kde a je konstanta reprezentující technický pokrok, dostaneme

$$Y_t = (dK_t/dt + A_t) / (1-c)$$

$${}^e K_t = v (dK_t/dt + A_t) / (1-c) + a t .$$

Popišme vztah mezi K_t a ${}^e K_t$. Hrubý výstup odvětví vyrábějících výrobní fondy lze rozdělit na dvě složky: produkce na obnovu (M) a produkce pro rozvoj (L). Odtud vyplývá, že tento výstup je v intervalu $\langle 0, L+M \rangle$. Odtud též vyplývá, že čisté investice jsou v intervalu $\langle -L, M \rangle$. Předpokládejme, že

$$I_t = dK_t / dt \quad \begin{aligned} &= -M && \text{pro } K_t - {}^e K_t > 0 \\ &= a && \text{pro } K_t - {}^e K_t = 0 \\ &= L && \text{pro } K_t - {}^e K_t < 0. \end{aligned}$$

Podle předcházejícího je

$${}^e K_t = v (A_t - M) / (1-c) + a t \quad \text{pro } K_t - {}^e K_t > 0$$

$${}^e K_t = v (A_t + a) / (1-c) + a t \quad \text{pro } K_t - {}^e K_t = 0$$

$${}^e K_t = v (A_t + L) / (1-c) + a t \quad \text{pro } K_t - {}^e K_t < 0.$$

Další variantou modelu je použití obecnějšího akcelérátoru a zavedení zpoždění.

Skutečná poptávka je dána součtem

$$Z_t = C_t + I_t + A_t ,$$

kde předpokládáme, že platí

$$C_t = c Y_t .$$

Budeme dále předpokládat, že existuje funkce B_t reprezentující rozhodnutí investovat. Pro tuto funkci platí akcelérátor

$$B_t = \varphi(dY_t/dt) .$$

Při velkém zvětšení výstupu produkce se B_t zvětšuje k horní hranici L ; při omezení výstupu produkce se B_t snižuje k dolní hranici $-M$. Objem rozhodnutí se tak nemění skoky, ale spojitě. Předpokládá se dále, že existuje zpoždění mezi rozhodnutím a investičními výdaji pevné délky θ , čili že platí

$$I_t = B_{t-\theta} .$$

Tak po dosazení máme

$$Z_t = c Y_t + \varphi(dY_{t-\theta}/d(t-\theta)) + A_t ,$$

Na straně nabídky se předpokládá zpoždění dané vztahem

$$dY_t/dt = - \lambda (Y_t - Z_t) .$$

Poznamenejme, že Goodwin předpokládá tvar zpoždění

$$Y_t = Z_t - \varepsilon dY_t/dt ,$$

který lze na uvedený tvar snadno převést.

Shrnutím výše uvedeného lze získat

$$(dY_t/dt) / \lambda = - Y_t + c Y_t + \varphi(dY_{t-\theta}/d(t-\theta)) + A_t ,$$

čili

$$Y_t = (\varphi(dY_{t-\theta}/d(t-\theta) - (dY_t/dt) / \lambda) + A_t / (1-c) ,$$

což je základní Goodwinova rovnice.

2.3 Cambridgeský model růstu¹³

Pod vedením profesora R. Stoneho vznikl v 60. letech model růstu založený na národních účtech a mezisektorových vztazích. Ve stručnosti a značně zjednodušeně připomeneme základní myšlenky tohoto modelu. Ve výkladu budeme řeckými symboly značit skaláry, malými písmeny sloupcové vektory, velkými písmeny matice. Operaci transpozice (záměna řádků za sloupce) bude značena symbolem $\prime$. Diagonální matici z vektoru budeme značit $\text{diag}()$. Vektor jednotek označíme e a jednotkovou matici E . Budeme předpokládat, že národní hospodářství sestává z daného počtu sektorů.

2.3.1 Osobní spotřeba a její růst

Vyjdeme z počátečního vektoru cen p a množství peněz vydaných pro osobní spotřebu μ .

Vektor výdajů na osobní spotřebu y je určen vektorem struktury nezbytné spotřeby b^* , vektorem struktury doplňkové spotřeby b cenami p a množstvím peněz μ . Při výpočtu se používá lineární výdajové soustavy, kterou lze vyjádřit vztahem

$$\text{diag}(p) y = \mu b + (E - b e') \text{diag}(p) b^* = \text{diag}(p) b^* + (\mu - p' b^*) b .$$

Požadovaný růst spotřeby popisuje vektor r .

---

¹³ Sekerka, B.; Vysušil, J. Makroekonomie, Profess Consulting, Praha 1999, str. 68

2.3.2 Požadovaná produkce pro finální spotřebu a její růst

Při odvození požadované produkce x použijeme operátorů časového posunu. Pro libovolnou veličinu q závislou na čase položíme

$$\mathfrak{R}q_t = q_{t+1}, \mathfrak{T}q_t = q_t, \Delta = \mathfrak{R} - \mathfrak{T}.$$

Budeme předpokládat, že pro vektor spotřeby y platí

$$\mathfrak{R} y = (E + \text{diag}(r)) y,$$

což dává

$$\Delta y = \text{diag}(r) y.$$

Indukcí se dá dokázat, že pro libovolné celé nezáporné s platí

$$\Delta^s y = \text{diag}(r)^s y.$$

Označíme v vektor investic. Budeme předpokládat, že platí vztahy

$$x = A x + y + v$$

$$v = K \Delta x,$$

kde A je matice koeficientů mezisektorových vztahů a K je matice koeficientů investiční náročnosti pro růst produkce.¹⁴

Dosadíme-li do prvního vztahu dostaneme

$$x = A x + y + K \Delta x.$$

Výpočtem zjistíme

$$x - A x - K \Delta x = y$$

$$(E - A - K \Delta) x = y$$

$$x = (E - A - K \Delta)^{-1} y$$

$$x = [(E - K (E-A)^{-1} \Delta) (E-A)]^{-1} y$$

$$x = (E-A)^{-1} [(E - K (E-A)^{-1} \Delta)]^{-1} y$$

$$x = (E-A)^{-1} \sum_{i=0}^{\infty} [K (E-A)^{-1}]^i \Delta^i y$$

¹⁴ Poznamenejme, že předpoklad stálosti matic A a K je možné modifikovat. Poznamenejme dále, že předpoklad $v = K \Delta x$ vyjadřuje závislost investic a přírůstku produkce zjednodušeně. Časové zpoždění mezi investicemi a produkcí může zahrnovat více období a zahájené investice vyžadují vyvolávají investice v obdobích následujících. V daném čase je část investic determinována již zahájenými investicemi a část investic způsobí přírůstek produkce v delším časovém horizontu než je jedno časové období. K popsání této skutečnosti by bylo potřebné uvažovat soustavu matic $K_{t-\sigma, t+\tau}$, $\sigma, \tau=0, 1, \dots$. Matice $K_{t-\sigma, t+\tau}$ se vztahuje na investice v čase t , které budou dokončeny v čase $t+\tau$ a které byly zahájeny v čase $t-\sigma$.

$$x = (E-A)^{-1} \sum_{i=0}^{\infty} [K (E-A)^{-1}]^i \text{diag}(r)^i y .$$

Komutativnost s ohledem na operátor Δ je přípustná vzhledem k předpokladu konstantnosti matic. Při úpravách bylo využito vztahu $(A B)^{-1} = B^{-1} A^{-1}$, který platí pro regulární matice A a B a plyne bezprostředně ze vztahu $A B (A B)^{-1} = E$.

Tak jsme odvodili potřebnou produkci, která zabezpečí požadovaný růst vektoru y.

2.3.3 Požadovaná práce a kapitál

Předpokládejme, že v systému je k dispozici pracovní síla ve výši λ .

Vektor pracovní síly označíme l . Souřadnice l_s vektoru l značí pracovní sílu v sektoru s.

Vektor kapitálu v sektorech označíme k. Souřadnice k_s vektoru k značí kapitál sektoru s.

Vektor produkce v sektorech označíme x. Souřadnice x_s vektoru x značí produkci sektoru s.

Z definice platí

$$\sum_s l_s = \lambda .$$

Efektivní využívání práce požaduje, aby poměr marginální hodnoty produkce s ohledem na práci k marginální hodnoty produkce s ohledem na kapitál ve všech odvětvích byl stejný. Tento společný poměr označíme α .

Uvažujme sektor s. Ve výpočtech použijeme produkční funkce tvaru

$$x_s = a_s [(1-b_s) l_s^{-c_s} + b_s k_s^{-c_s}]^{-1/c_s} ,$$

kde

a_s je parametr vyjadřující využití práce a kapitálu,

b_s je parametr vyjadřující podíl práce a kapitálu,

c_s je parametr vyjadřující substituce práce a kapitálu.

Pro výpočet marginálních hodnot parciálně derivujeme uvedený vztah podle l_s a podle k_s . S ohledem na požadavek stejnosti poměru marginálních hodnot pro všechny sektory dostaneme

$$(1-b_s) l_s^{-(c_s+1)} = \alpha b_s k_s^{-(c_s+1)} .$$

Výpočtem zjistíme

$$(1-b_s) k_s^{(c_s+1)} = \alpha b_s l_s^{(c_s+1)}$$

$$k_s^{(c_s+1)} = [\alpha b_s / (1-b_s)] l_s^{(c_s+1)}$$

$$k_s = [\alpha b_s / (1-b_s)]^{1/(c_s+1)} l_s .$$

Tak jsme odvodili vztah mezi prací a kapitálem.

Abychom určili hodnotu α dosadíme poslední vztah do produkční funkce

$$x_s = a_s [(1-b_s) l_s^{-c_s} + b_s k_s^{-c_s}]^{-1/c_s} .$$

Po dosazení získáme

$$x_s = a_s [(1-b_s) l_s^{-c_s} + b_s [\alpha b_s / (1-b_s)]^{-c_s/(c_s+1)} l_s^{-c_s}]^{-1/c_s}$$

$$x_s = a_s [(1-b_s) + b_s [\alpha b_s / (1-b_s)]^{-c_s/(c_s+1)}]^{-1/c_s} l_s^{-c_s/c_s}$$

$$x_s = a_s [(1-b_s) + b_s [\alpha b_s / (1-b_s)]^{-c_s/(c_s+1)}]^{-1/c_s} l_s$$

$$l_s = a_s^{-1} [(1-b_s) + b_s [\alpha b_s / (1-b_s)]^{-c_s/(c_s+1)}]^{1/c_s} x_s .$$

S ohledem na to, že veličiny x_s jsou známé a že platí podmínka

$$\sum_s l_s = \lambda ,$$

je možné určit, např. iteračním procesem, hodnotu α . Koeficienty g_s , které jsou dány vztahem

$$g_s = a_s^{-1} [(1-b_s) + b_s [\alpha b_s / (1-b_s)]^{-c_s/(c_s+1)}]^{1/c_s}$$

představují vztah mezi produkcí a prací. Tyto koeficienty závisí na hodnotách α a λ . Můžeme psát

$$l = \text{diag}(g) x .$$

Koeficienty h_s definované vztahy.

$$h_s = [\alpha b_s / (1-b_s)]^{1/(c_s+1)}$$

vyjadřují vztah mezi prací a kapitálem v jednotlivých sektorech. Můžeme psát

$$k = \text{diag}(h) l .$$

2.3.4 Náklady a ceny

Z konstrukce hodnoty α plyne, že představuje poměr jednotkových nákladů práce k jednotkovým nákladům na kapitál. Proto známe-li práci a kapitál, a náklady na jednotku práce ω můžeme přímé jednotkové náklady na faktory produkce z vyjádřit ve tvaru

$$z = \omega \text{diag}(x)^{-1} (1 + \alpha^{-1} k) .$$

Nyní můžeme revidovat výchozí cenový vektor p . Nový cenový vektor je dán vztahem

$$p_n = (E - A')^{-1} z .$$

Jestliže $p_n \neq p$ musíme změnit výchozí hodnotu μ . Novou hodnotu μ_n vypočteme ze vztahu

$$\mu_n = p_n' \cdot b^* + (\mu - p' b^*) \pi_b,$$

kde π_b je vážený cenový index cen p_n k cenám p s vahami vyjádřenými vektorem b .

Označíme-li $\mu = \mu_k$, $p = p_k$ a $\mu_n = \mu_{k+1}$, $p_n = p_{k+1}$, můžeme vytvořit iterační výpočetní proces. Tento proces bude ukončen v případě, kdy bude platit přibližná rovnost $\mu_k = \mu_{k+1}$ a $p_k = p_{k+1}$.

2.3.5 Začlenění zahraničního obchodu do modelu

Uvedeme různé přístupy, kterými se začleňuje zahraniční obchod do uvažovaného modelu. Všechny přístupy vycházejí ze základních vztahů

$$x = A x + v + y + {}^{\text{exp}}y - {}^k d$$

$${}^n d = \text{diag}(a_0) x$$

$$\beta = e' {}^{\text{exp}}y - e' {}^k d - e' {}^n d,$$

kde značí x produkci, y finální spotřebu, v investice, ${}^{\text{exp}}y$ vývoz a ${}^k d$ konkurenční dovoz a ${}^n d$ nekonkurenční¹⁵ dovoz pro jednotlivé sektory. Veličina β představuje velikost obchodní bilance. Vektory parametrů budeme značit symbolem a s indexem a vektor jednotek symbolem e .

První přístup

V tomto přístupu jsou základní rovnice doplněny vztahem

$${}^k d = a_1 + a_2 e' {}^k d.$$

Ze vztahu

$$\beta = e' {}^{\text{exp}}y - e' {}^k d - e' {}^n d$$

dostaneme

$$e' {}^k d = -\beta + e' {}^{\text{exp}}y - e' {}^n d$$

$$e' {}^k d = -\beta + e' {}^{\text{exp}}y - e' \text{diag}(a_0) x$$

$$e' {}^k d = -\beta + e' {}^{\text{exp}}y - a_0' x.$$

Tedy lze psát

$$x = A x + v + y + {}^{\text{exp}}y - a_1 - a_2 (-\beta + e' {}^{\text{exp}}y - a_0' x)$$

$$x - A x - a_2 a_0' x = v + y + {}^{\text{exp}}y - a_1 - a_2 (-\beta + e' {}^{\text{exp}}y)$$

¹⁵ Konkurenční dovoz je dovoz produktů, které se v daném systému vyrábějí a které tedy konkurují domácí produkci. Nekonkurenční dovoz je dovoz produktů, které se v daném systému nevyrábějí.

$$(E - A - a_2 a_0') x = v + y + \text{exp}y - a_1 - a_2 (e' \text{exp}y - \beta) .$$

Z posledního vztahu lze již snadno určit neznámý vektor x .

Druhý přístup

V tomto přístupu se uvažuje produkce x^* pro spotřebu, investice a vývoz taková, že platí

$$x^* = A x^* + v + y + \text{exp}y .$$

S ohledem na vztah

$$x = A x + v + y + \text{exp}y - {}^k d$$

vidíme, že platí

$$x^* = x + (E - A)^{-1} {}^k d$$

Pro vektor m se předpokládá vztah

$${}^k d = \psi^{-1} (a_3 + \text{diag}(a_4) x^*) ,$$

kde ψ je parametr, který zabezpečuje platnost všech vztahů a vektory a_3 a a_4 jsou parametry určující vektor ${}^k d$.

Třetí přístup

V tomto přístupu se uvažuje předpokládá, že kromě základních vztahů platí vztahy

$${}^k d = a_3 + \text{diag}(a_4) x ,$$

$$\text{exp}y = a_5 + a_6 e' \text{exp}y .$$

Dosadíme-li do vztahu

$$x = A x + v + y + \text{exp}y - {}^k d ,$$

dostaneme

$$x = A x + v + y + (a_5 + a_6 e' \text{exp}y) - (a_3 + \text{diag}(a_4) x) .$$

Ze vztahů

$${}^n d = \text{diag}(a_0) x$$

$${}^k d = a_3 + \text{diag}(a_4) x$$

$$\beta = e' \text{exp}y - e' {}^k d - e' {}^n d$$

plyne

$$\beta = e' \text{exp}y - e' [a_3 + \text{diag}(a_4) x] - a_0' x$$

$$e' \text{exp}y = \beta + e' a_3 + a_4' x + a_0' x ,$$

čili dostáváme

$$x = A x + v + y + a_5 + a_6 [\beta + e' a_3 + a_4' x + a_0' x] - a_3 - \text{diag}(a_4) x$$

$$x - A x - a_6 (a_4' + a_0') x + \text{diag}(a_4) x = v + y + a_5 + a_6 [\beta + e' a_3] - a_3$$

$$[E - A - a_6 (a_4' + a_0')] x = v + y + a_5 + a_6 [\beta + e' a_3] - a_3 .$$

Z posledního vztahu lze již snadno určit neznámý vektor x .

2.4 Neoklasické růstové modely

Neoklasické růstové teorie byly dalším z projevů otevírání se neokeynesiánství neoklasickým postulátům. Původním záměrem bylo překonat prvky Harrod-Domarova modelu, které směřovaly k nestabilitě a ošetřit je podmínkami, jejichž splnění vede ekonomiku po cestě optimálního růstu. Za její pilíře se považují práce ekonomů Roberta M. Solowa a T. W. Swana, vydané v roce 1956.

Robert Merton Solow v roce 1987 obdržel Nobelovu cenu za ekonomii zdůvodněnou jeho výzkumy v oblasti teorie a měření ekonomického růstu.

I když je jeho největší přínos vložen do rozvoje neoklasické teorie růstu, patří k předním americkým neokeynesiáncům. Základem této teorie se stala jeho práce „Příspěvek k teorii ekonomického růstu“ z roku 1956. Zde vytváří růstový model na bázi agregátní produkční funkce, kde nastává růst na základě substituce práce kapitálem a na základě technického pokroku.¹⁶

Solowův jednoduchý růstový model zohledňuje tři klíčové determinanty dlouhodobého hospodářského růstu: akumulaci kapitálu, populační růst, technologický pokrok. Kapitál je zde použit v širším pojetí a rozumí pod ním nejen fyzický kapitál, ale také lidský kapitál.

Model je postaven na předpokladu, že produkci ekonomiky je možné znázornit produkční funkcí.

„Solow vycházel z Cobb-Douglasovy produkční funkce, která vyjadřovala funkční závislost růstu národního produktu na růstu práce a na růstu kapitálu. ...byla vyvozena již koncem 20. let 20. Století pro ekonomiku USA. Solow ji doplnil „o třetí růstový faktor – technický pokrok, který chápal jako autonomně probíhající v čase. Jeho technický pokrok je exponenciální funkcí času.“¹⁷

Produkční funkci zavedeme následovně:

$$Y = F \cdot (K, L)$$

¹⁶ Biografie a přínos zpracovány podle Holman (2005)

¹⁷ Tamtéž str. 184-185

Kde je:

- F ..... produkční funkce
- Y .....úroveň výstupu (produkce) v čase t
- L ..... pracovní nasazení v čase t
- K ..... kapitál

V modelu jsou následující předpoklady:

- Platí podmínky dokonalé konkurence.
- Mzdy a ceny jsou pružné.
- Ekonomika je uzavřená.

Pro vlastnosti produkční funkce platí:

- Vyšší pracovní nasazení vede k vyššímu produktu.
- Vyšší zapojení kapitálu vede k vyššímu produktu.
- Z toho vyplývá, že produkční funkce je rostoucí.
- Dodatečná jednotka práce vytvoří menší produkt, než předcházející, to znamená, že mezní produkt práce MPL_t je klesající.
- Mezní produkt kapitálu MPK_t je také klesající.
- Z toho vyplývá, že produkční funkce je rostoucí a konkávní.
- Zlepšení technologie posouvá produkční funkci vzhůru. Budeme předpokládat, že se posouvají vzhůru také křivky mezních produktů. Technologický pokrok je zde neutrální a vede ke stejnému zvýšení mezního produktu obou vstupů.

Velikost populace a celkového vstupu práce L jsou konstantní.

- Tempo růstu obyvatelstva je totožné s tempem růstu pracovních sil.
- Z toho vyplývá, že můžeme L v rovnici $Y = F(K, L)$ považovat za konstantu a zaměřit se na vztah mezi výstupem Y a zásobou kapitálu K .
- Změna v zásobě kapitálu v ekonomice ΔK se rovná čistým agregátním investicím (To jsou hrubé agregátní investice po odečtení depreciae. Depreciae je rovna $\delta \cdot K$, kde $\delta > 0$ je míra depreciae, opotřebení materiálu.
- Hrubá míra úspor tvoří konstantní část s hrubého produktu Y . Změna kapitálu je potom:

$$\Delta K = s \cdot Y - \delta \cdot K = s \cdot F(K, L) - \delta \cdot K,$$

kde s je míra úspor, $0 < s < 1$.

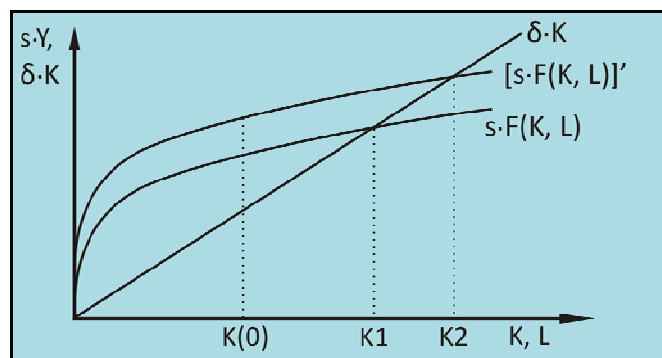
- Hrubé investice jsou s-násobkem produkční funkce, jsou vždy kladné.
- Čisté investice tvoří vertikální rozdíl mezi křivkou hrubých investic a depreciační. Mohou být kladné i záporné. Depreciace $\delta \cdot K$ je přímka se sklonem δ . Při objemu kapitálu K^* se hrubé investice vyrovnají s depreciační a změna kapitálu je nulová. Jen při $K < K^*$ je změna kapitálu kladná.

Uvažujme příklad situace, kdy ekonomika začíná operovat se zásobou kapitálu na úrovni $K(0)$. V tento okamžik převyšují hrubé investice depreciační a čisté investice jsou kladné. Objem kapitálu roste v čase a ekonomika se posouvá po horizontální ose napravo od bodu $K(0)$. Tento pohyb trvá, dokud je změna kapitálu kladná. Roste také výstup díky své závislosti na objemu kapitálu. Při dosažení úrovně kapitálu K^* přestává kapitál růst, nemění se a navždy zůstává na této úrovni. Bod K^* se nazývá stacionární zásoba kapitálu, steady-state. Při jejím dosažení se růst hospodářství zastaví. Ustálený stav lze vyjádřit následující rovností:

$$s \cdot F(K^*, L) = \delta \cdot K^*$$

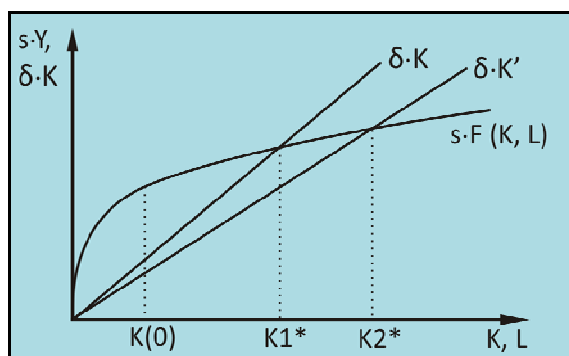
Dojde-li ke zvýšení míry úspor, křivka hrubých investic se posune nahoru a zvýší tak stacionární zásobu kapitálu K^* . Ta může být zvýšena také zlepšením produkční funkce, což by také posunulo křivku hrubých investic vzhůru a zvýšilo K^* . Produkční funkce $F(K, L)$ by takto mohla být ovlivněna například technologickým pokrokem, který zvýší produktivitu v ekonomice, nebo zlepšeními v hospodářské politice a institucionálním prostředí země – dokonalejší zabezpečení vlastnických práv, zkvalitnění infrastruktury, apod.

Obrázek 3: Zvýšení stacionární zásoby kapitálu vlivem růstu hrubých investic

Další zvýšení stacionární zásoby kapitálu K^* může nastat díky snížení míry opotřebení δ . Sklon křivky znázorňující depreciační kapitálu se tak sníží a dojde ke zvýšení K^* .

Obrázek 4: Zvýšení stacionární zásoby kapitálu vlivem snížení míry depreciae

Pro zjištění dopadů, které bude mít zvýšení vstupu práce L , je potřeba vědět, co se stane s agregátním produktem $Y = F(K, L)$, pokud se oba faktory zaráz zvýší o stejné procento. Pokud se dejme tomu pracovní nasazení i kapitál zdvojnásobí, mohou nastat následující situace:

- Konstantní výnosy z rozsahu, jestliže agregátní produkt se také zdvojnásobí
- Rostoucí výnosy z rozsahu při větším než dvojnásobném zvýšení produktu
- Klesající výnosy z rozsahu při menším než dvojnásobném zvýšení produktu

V tomto modelu se uvažují konstantní výnosy z rozsahu jako aproximace reálné situace. Některé jiné vstupy sice nerostou proporcionálně stejně jako práce a kapitál, například půda, ale ty zde nehrají tak důležitou roli právě jako kapitál a práce a nejsou proto výrazným omezením.

Za tohoto předpokladu tedy zdvojnásobení vstupu práce L a stacionární zásoby kapitálu K^* zdvojnásobí produkt Y^* . Dojde pak ke zdvojnásobení hrubé míry úspor $s \cdot Y^*$, která pokryje dvojnásobnou depreciazi kapitálu $\delta \cdot K^*$. Rovnováha zůstává zachována při dvakrát vyšším objemu agregátního produktu i kapitálu. Nedošlo však k růstu ani produktu na jednoho pracovníka, ani zásoby kapitálu na jednoho pracovníka. Doba, po kterou může růst produkt na jednoho pracovníka pouze akumulací kapitálu je dána sklonem produkční funkce. Pokud se tato zplošťuje pomalu, může růst trvat dlouhou dobu.

Z výše uvedených situací lze vyvodit závěry pro konvergenci ekonomik. Pro ekonomiky se stejnou stacionární zásobou kapitálu K^* , stejnou produkční funkcí a stejnými preferencemi v úsporách, vše vyjádřeno na jednoho pracovníka, musí platit následující:

Při různých výchozích hodnotách $K(0)$ budou chudší ekonomiky dohánět bohatší. Rostou na cestě ke stacionárnímu produktu Y^* rychleji a tedy konvergují. Je tomu tak proto, že růst je vyšší při nižší zásobě kapitálu na jednoho pracovníka a s jejím růstem se snižuje. Mezní produkt

kapitálu je v chudších ekonomikách vyšší a za předpokladu, že investoři vyrovnávají MPK s reálnou úrokovou mírou navýšenou o míru depreciae, bude zde reálná úroková míra vyšší a s hospodářským růstem klesající. Ekonomiky se však v hodnotách stacionárních veličin liší.

Co se týče změn v populaci, promítne se její růst do zvýšení pracovního vstupu, který proporcionálně zvýší i stacionární zásobu kapitálu K^* a agregátní produkt Y^* . Nezmění se však hodnoty na jednoho pracovníka. Růst populace (kladným konstantním tempem n) je potřeba zohlednit v míře depreciae, kdy zásoba kapitálu na jednoho pracovníka je snižována součtem míry depreciae a růstu populace. Model i nadále platí a predikuje rychlejší tempo růstu produktu na hlavu chudým ekonomikám s tempem růstu populace n , než bohatým ekonomikám se stejným tempem růstu populace.

Uvažujeme-li jednorázové zlepšení technologie, jeho dopady se promítnou do zlepšení produkční funkce, růstu stacionární zásoby kapitálu K^* i růstu stacionárního agregátního produktu. Ten může být navýšen jednak zlepšením produkční funkce a jednak růstem stacionární hodnoty kapitálu K^* . Neuvažujeme zde zvýšení pracovního vstupu L , proto došlo k růstu poměru K^*/L i Y^*/L . Předchozí model platí. Pokud se technologie stále zlepšují, může v ekonomice docházet k neustálému hospodářskému růstu produktu na hlavu. Stacionární veličiny se totiž zvyšují a skutečné k nim směřují. Klesání mezního produktu kapitálu MPK je vyvažováno technologickým pokrokem a jen úroková sazba klesá s přibližováním se produktu na hlavu své stacionární hodnotě.

Zde se mění závěr modelu týkající se konvergence ekonomik. Nemusí nutně docházet ke snižování tempa hospodářského růstu s růstem produktu na hlavu. Dochází k němu pouze v případě, že se snižuje vzdálenost současného stavu ekonomiky a jejího stacionárního stavu. Pokud skutečný i stacionární produkt na hlavu rostou stejně, tempo hospodářského růstu nemusí klesat.

Jako poslední prověříme oblast změn v míře úspor, která byla v modelu předpokládána jako konstantní. S růstem hospodářství proti sobě působí dva efekty. Substituční efekt způsobí, že s klesající úrokovou mírou se bude snižovat motivace spořit. Důchodový efekt bude plynout ze zvyšujícího se poměru dnešního a budoucího reálného důchodu. Zatímco na počátku budou lidé v očekávání růstu důchodu v budoucnosti spotřebovávat jeho větší část nyní a méně spořit, s rostoucím poměrem dnešního důchodu a budoucího poroste míra úspor. Tyto dva efekty působí

proti sobě a nedá se stanovit již do předpokladů modelu, který z nich převáží. Předpokládat konstantní míru úspor může být tedy přijatelnou aproximací.¹⁸

Solow svůj přínos do oblasti růstových modelů veřejně odstartoval článkem “Technické změny a agregátní produkční funkce” z roku 1957. V něm přednesl mimo jiné také empirickou analýzu dlouhodobého růstu americké ekonomiky. Došel k závěru, že pro hospodářský růst v letech 1909–1949 byl nejdůležitější technický pokrok a práce a kapitál zůstaly v pozadí dějů. Technickému pokroku tehdy připsal dokonce 87,5% z celkového vysvětlení.¹⁹

Solowův model byl také kritizován²⁰ pro přílišné zaměření na užití sofistikovaných matematických metod na úkor vysvětlení skutečného ekonomického problému – blahobytu společnosti. Dále byl kritizován pro schopnosti, které přiznal vládě, jako jediné jednající entitě ve společnosti, zatímco jednotliví agenti zde reagují čistě racionálně na dané situace a vždy využijí všechny vhodné příležitosti ke směně. Tím, že zařadil inovace a nové poznatky mezi veřejné statky s plnou nevylučitelností a technologický pokrok mezi exogenní faktory, připravil prostor pro reakci v podobě teorií endogenního růstu. Na kritiku pojetí technologického pokroku jako exogenního faktoru Solow odpovídá:

„Toto pozorování má v sobě kus pravdy, ale současně i nepochopení. Za prvé, tvrdit, že je míra technologické změny exogenní, neznamená tvrdit, že je buď konstantní, nebo zcela nepravidelná, či vždy záhadná. Můžeme očekávat, že se míra technologického pokroku čas od času zvýší nebo sníží. Taková událost nemá žádné vysvětlení v rámci modelu a možná nemá žádné zřejmé vysvětlení vůbec. Či jinak řečeno, může být zcela pochopitelná nějakým rozumným, avšak ex post způsobem, nikoli ale jako systematická část samotného modelu.“ (cit. dle Lipka, 2004a)

---

¹⁸ Interpretace modelu zpracována podle Barro (1997), kapitola Economic Growth, dále dle výkladu a materiálů určených Michalem Kvasničkou k výuce Nové neoklasické makroekonomie v jarním semestru roku 2006 na Ekonomicko-správní fakultě Masarykovy univerzity.

¹⁹ VŠE (2006) Nositelé Nobelovy ceny za ekonomii: Biografie Robert M. Solow.

²⁰ Například Lipka (2004a).

2.5 Teorie endogenního růstu

Teorie endogenního růstu²¹ vycházely z předpokladu, že technologický pokrok je výsledkem působení vlivů v ekonomice a proto se ho jako takový pokusily endogenizovat. Jedná se o skupinu modelů, které mají společné, že:

„uvažují vždy určitý typ kapitálu, jehož akumulace nepodléhá předpokladu klesajících výnosů. Jedná se o buď rozšíření definice o akumulaci lidského kapitálu, nebo akumulaci znalostí. Znalosti a vynálezy se totiž neprojevují jako standardní vstupy, jelikož nemohou být spotřebovány. Investování do nich přináší prospěch celé ekonomice. Akumulace kapitálu pak může vést ke vzniku nových technologií a znalostí, což má dlouhodobé dopady na ekonomický růst.“ (Sedláček, 2006)

Jak již bylo zmíněno výše, Solow připravil exogenizaci veličin, které determinují tempo hospodářského růstu, půdu pro reakci ve formě teorií endogenního růstu. Muselo se na ni však počkat. V průběhu 70. let opadl zájem o růstové teorie, jednak z důvodů nadměrné abstrakce a jednak pro tehdejší aktuálnost krátkodobých problémů ekonomiky a hledání jejich řešení v hospodářské politice.

2.5.1 Modely endogenního ekonomického růstu s technologickým pokrokem

V první fázi byl zdrojem dlouhodobého ekonomického růstu rozšířený kapitál o lidský kapitál jako vstup do produkce statků. Ekonomický růst je tedy určován rozšířeným kapitálem, který zabraňuje klesajícím mezním výnosům z akumulovaného kapitálu a to bez technologického pokroku. Součástí tohoto procesu jsou externality z lidského kapitálu a přenos znalostí v ekonomice²².

Ve druhé fázi vývoje nové teorie růstu se řada ekonomů vrátila k technologickému pokroku. Tento přístup se tak radikálně nerozchází se Solowovým modelem. Souhlasí s tím, že kapitál není hnací silou růstu a rozlišuje sektor výroby výstupu a sektor inovací. Ekonomové jsou

---

²¹ Text zabývající se teorií endogenního růstu a autory Romerem a Lucasem vychází, pokud není určeno jinak, z Mach (2001) a Bachanová, Musil, Vystavělová (2005).

²² FRAIT, J. – ČERVENKA, M. Předpoklady a faktory dynamického růstu české ekonomiky ve světle nové teorie a empirie růstu. 1. vyd. Praha: NÚ Josefa Hlávky, 2002. 105 s. Studie č. 3.

přesvědčení, že je to právě technologický pokrok, který dokáže zabránit klesajícím mezním výnosům z kapitálu. V těchto modelech je technologický pokrok vyjádřen investicemi do výzkumu a vývoje. K hlavním zastáncům patří Paul Romer. Ten zpochybňoval možnost dlouhodobého ekonomického růstu bez technologického pokroku pouze díky rozšířenému kapitálu. Ve svých pracích se Romer snaží endogenizovat technologický pokrok na rozdíl od Solowa, který jej chápal exogenně – tedy odněkud „zvenčí“.²³

Nejvýraznějším směrem endogenizace technologického pokroku jsou modely výzkumu a vývoje tzv. R&D modely. Zahrnují rovněž sektor výzkumu a vývoje a tzv. produkci myšlenek. Vysvětlují tedy rozhodování o investicích do výzkumu a vývoje a proces inovací. Inovace a technologický pokrok jsou v modelu endogenní proměnné. Ekonomický růst je pak ovlivňován technologickým pokrokem, tedy akumulací znalostí, výzkumu a vývoje (R&D). Tyto modely lze specifikovat do dvou skupin. První modeluje technologický pokrok jako růst počtu různých výrobků a meziproductů. Právě těmi se zabýval Romer. Druhá skupina představuje modelování kvality výrobků. Obecná produkční funkce R&D modelů má tuto podobu:

$$Y = A \cdot (R\&D) \cdot f(K, L)$$

Hnacím motorem růstu je akumulace znalostí nebo technologický pokrok. *R&D* je hlavním faktorem, který závisí na růstu a tím je v modelu endogenizován *A* – technologický pokrok. Předpokladem pro R&D modely je nedokonalá konkurence a že výnosy z kapitálu nejsou klesající. Zároveň se nepředpokládá optimální úroveň výzkumu a vývoje a připouští státní zásahy pro ovlivnění dlouhodobého růstu. Z toho vyplývají doporučení pro hospodářskou politiku, který by měla podporovat investice do vzdělání i do výzkumu a vývoje, aby tak dosáhla růstu produktivity, inovací a to vedlo k ekonomickému růstu²⁴.

Významnou roli zde hraje analýza investic do výzkumu a vývoje, které jsou vytvářeny soukromým sektorem. I když byly v předchozím textu znalosti označeny za veřejný statek, většinu investic do technologií financuje soukromý sektor. Motivací firem je především ziskovost, ale rovněž možnost získat dočasné monopolní postavení plynoucí z nových znalostí a snahy o zkvalitňování a rozšiřování nových produktů. Tyto znalosti musejí být tedy částečně vylučitelné alespoň do doby, než je absorbují i ostatní firmy, které je využijí k akumulaci dalších nových znalostí. Investice do výzkumu a vývoje jsou nákladné aktivity a často reagují na vývoj cen technologií, surovin, práce a míru ziskovosti.

Změny relativních cen podniků vývoj nových technologií. Tyto znalosti se zde však nepovažují za součást kapitálu, tedy že zdrojem růstu není kapitálová akumulace, nýbrž technologický pokrok. Nejznámějším zástupcem je Romerův R&D model.

---

²³ Tamtéž

²⁴ Tamtéž

2.5.2 Romerův R&D model

Model popisuje situaci výrobního procesu, který je rozdělen na tři sektory. Sektor výzkumu produkuje nové technologie, které jsou základem pro výrobu meziproduktů, přičemž využívá kvalifikovanou pracovní sílu a stávající zásobu znalostí. V sektoru meziproduktů se nové technologie zavádějí do praktického využití v podobě produkce nových strojů a zařízení, jež jsou využívány v sektoru konečných výrobků. V tomto sektoru finální produkce tedy dochází za pomoci kvalifikované pracovní síly a vytvořených meziproduktů k výrobě konečných statků a služeb. Model je charakterizován následující produkční funkcí:

$$Y_i = bL^{1-\alpha} \cdot A^{1-\alpha} \cdot K^\alpha$$

Kde b je pozitivní koeficient. Platí zde rostoucí výnosy z rozsahu u L a K . Pro sektor meziproduktů potřebují firmy získávat nové technologie, aby mohly efektivněji vyrábět a inovovat svoje výrobky. To však představuje vysoké náklady na pořizování takových technologií. Jako klíčové se jeví zavedení nedokonalé konkurence včetně dočasného monopolního postavení a monopolní renty v sektoru meziproduktů, což umožňuje investovat do výzkumu a vývoje a přináší sebou zároveň nové znalosti. Romer říká, že firmy se v sektoru meziproduktů podílejí na nákladech vývoje nových produktů, což je kompenzováno právě monopolními rentami. Ty vznikají z existence fixních produkčních nákladů a díky nedokonalé konkurenci na trhu meziproduktů. Kromě fixních nákladů má firma také variabilní náklady, kdy se například při zavádění nových výrobků potřebuje více kapitálu a práce.

Konečný výstup je tvořen pomocí práce a meziproduktů. Celková práce používaná v celém výrobním procesu se dále dělí na práci v sektoru konečných výrobků (L_1) a práci ve výzkumu (L_2). Práce ve výzkumu (L_2) má tu výhodu, že umožňuje přístup a sdílení celkové zásoby znalostí. Šíření znalostí mezi jednotlivci vede k další akumulaci znalostí a tedy větší efektivitě při vývoji nových technologií. Nárůst celkové zásoby znalostí povede zase k větší míře produktivity jednotlivce pracujícího ve výzkumu. Protože právě výzkum generuje nové meziprodukty, respektive práce ve výzkumu a investice do výzkumu a vývoje. Čím více práce ve výzkumu (L_2) bude do tohoto procesu zapojeno, tím více poroste produkce nových technologií. Výstup tohoto procesu představují licence na nové meziprodukty – A . Licence jsou vlastnická práva na použití dané technologie k produkci statků a služeb. Rychlost, s jakou jsou vyvíjeny nové technologie a meziprodukty závisí na celkovém rozsahu a produktivitě výzkumu a vývoje v ekonomice, stávajícím počtu licencí a úrovni práce ve výzkumu (L_2):

$$\frac{\dot{A}}{A} = \delta L_2$$

Tato rovnice ukazuje možnosti přenosů efektů z výzkumných aktivit. Výzkum v ekonomice tedy může využívat akumulovanou znalost při výzkumu licencí A . Jinak řečeno znalosti jsou v tomto případě nerivalitní. Podmínkou je současná vylučitelnost znalostí, kdy firmy musí platit rentu vlastníkům práv na použití daných technologií, ti jsou v momentálním monopolistickém

postavení (rivalitní znalosti). Podstata tohoto modelu tedy spočívá v tom, že ten, kdo vlastní práva na danou licenci k technologii může rozhodovat o jejím využití v sektoru meziproductů, ale nemůže ovlivnit její využití ve výzkumném sektoru, kde se stává součástí celkové zásoby znalostí. V modelu tedy existují dva zdroje rostoucích výnosů a to diferenciací počtu různých výrobků a meziproductů a přenos znalostí z výzkumných aktivit, na základě kterých se multiplikuji nové znalosti.

Romer říká, že ekonomika poroste i ve stálém stavu a to díky zvyšování produktivity výzkumných aktivit, práce ve výzkumu a vývoji a poklesem míry časové preference. Tento Romerův model inspiroval další tvorbu podobných modelů²⁵.

Uvedené moderní růstové teorie se pokouší předložit již komplexnější model vysvětlující hospodářský růst. Otázkou zůstává, zda a do jaké míry se jim stanovený cíl daří naplnit. Harrod-Domarův model, abstrahujeme-li od kritiky keynesiánství jako celého přístupu a jeho předpokladů, neobjasnil mnohé z příčin hospodářského růstu. Pomocí zjednodušených vztahů, kterými se snaží popsat nejdůležitější hospodářské procesy, přichází k závěru, že rovnovážný růst je velmi nepravděpodobný a náhodný. Tento závěr nahrává apelaci na státní intervenci do ekonomických vztahů a dějů. Solowův růstový model předpokládá vždy racionálně uvažující agenty, jednající v ekonomice na základě dokonalých informací a využívající všech vhodných dostupných směn. Podle dosažených závěrů by tak ekonomiky se stejnými preferencemi a možnostmi měly směřovat k totožnému stavu blahobytu ve společnosti. Je zřejmé, že mnoho z původu hospodářského růstu a jeho rozdílnosti zůstává zcela neodkryto. Pouhé rozdíly ve vlastnictví kapitálu totiž podle praktických hospodářských zkušeností nestačí na vysvětlení různých životních úrovních a jejich rozdílného vývoje mezi zeměmi. Zde nastupují endogenní teorie růstu, které ke kapitálu, či přírodním podmínkám, přidávají inovace a proces tvorby myšlenek vůbec, jako důležitou endogenní determinantu hospodářského růstu. Ty byly brány jako pozitivní faktor již v Solowově modelu, s pozitivními externalitami pro celou společnost. V neoklasickém modelu však byly ponechány exogenní a zcela nevyučitelné ze spotřeby, tedy bez motivace pro jejich tvorbu. V endogenní teorii růstu se považuje za možné dočasně nebo částečně vyloučit zbytek ekonomiky ze spotřeby a internalizovat pozitivita. Proto přicházejí v úvahu možnosti motivace tvorby myšlenek, inovací a nových technologií. Motivace se nabízí proto jako prostředek zvýšení technologického pokroku, který je pro existenci externalit nižší než

---

²⁵ STÝBLO, J. Lidský kapitál v nové ekonomice. 1. vyd. Praha: Professional Publishing, 2001. 104 s. a ROMER, P. (1989). Endogenous Technological Change

optimální. Pokud však oba poslední zmíněné modely vychází z předpokladu optimálního využívání příležitostí agenty v ekonomice, jak je možné tento stav ještě optimalizovat? Alespoň však došlo k posunu k realističtějšímu obrazu hospodářských zkušeností. Ekonomiky se ve svém růstu neliší pouze na základě vybavenosti kapitálem, ale také na základě institucionálního prostředí tvorby nových myšlenek.

Kromě výše uvedených základních přístupů teorie endogenního růstu existuje mnoho dalších přístupů a modelů v rámci nové teorie růstu. Díky endogenním modelům došlo k oživení zájmu o teorii hospodářského růstu, který pokračuje v podstatě dodnes a stále se hledají nové možnosti interpretace a měření lidského kapitálu a technologického pokroku jako zdrojů dlouhodobého ekonomického růstu.

2.6 Indikátory nerozvinutosti

Nerozvinutostí se rozumí takový stav společnosti, kdy její hospodářské, politické, sociální a kulturní podmínky neumožňují, aby všem svým členům zajistila uspokojování základních lidských potřeb. Nerozvinutost je tedy komplexní jev jak z hlediska charakteristických rysů, tak i faktorů.

Charakteristické rysy a ukazatele nerozvinutosti: syntetické ukazatele jako národní důchod nebo hrubý národní produkt na jednoho obyvatele vyjadřují nerozvinutost jen přibližně; z povahy jevu vyplývá, že je vhodnější využít celou řadu ukazatelů. Ty jsou vzájemně úzce provázány vzhledem k tomu, že nerozvinutost tvoří systém. Nicméně známe řadu příkladů rozvojových zemí, kde se některé z těchto rysů projevují málo nebo vůbec ne.

2.6.1 Ekonomická charakteristika²⁶

- nízká míra investic (nízký podíl hrubé tvorby fixního kapitálu na hrubém domácím produktu);
- vysoký podíl primárního sektoru a těžebního průmyslu na hrubém domácím produktu;
- nízká produktivita práce;
- vysoký podíl malého počtu výrobků s nízkou přidanou hodnotou na celkové hodnotě vývozu (Pobřeží slonoviny: pouze na kakao připadá 40 % vývozu);
- nízký podíl podniků s národním kapitálem na celkovém počtu velkých podniků (s více než 500 zaměstnanci);
- nízký podíl výroby investičních statků na průmyslové výrobě;
- nízký podíl investičních statků na vývozu a vysoký podíl na dovozu;
- nízké výdaje na výzkum, dovoz zahraniční techniky;
- velký význam šedé ekonomiky;
- slabá infrastruktura: silnice, dálnice, železnice, lodní doprava (na 1 obyvatele), nedostatečná vybavenost přístavů, nedostatečné telekomunikační sítě;
- silné pronikání zahraničního kapitálu do bankovního sektoru;
- vysoká míra inflace;

---

²⁶ ECHAUDEMAISON C. D. a kol., Slovník ekonomie a sociálních věd, EWA Edition, Praha 1995, str.419, ISBN 80-85764-13-X

- nekonvertibilní měna, eventuálně regulace zahraničního obchodu;
- deficit platební bilance a vysoké zahraniční zadlužení (poměr zadlužení/vývoz).

2.6.2 Sociální a demografická charakteristika:

- vysoká míra porodnosti a dětské úmrtnosti;
- nízká střední délka života (35-50 let);
- vysoký podíl mladých lidí na celkové populaci;
- vysoký podíl zemědělců na celkovém počtu aktivního obyvatelstva;
- vysoký podíl úřednického aparátu na počtu zaměstnanců v terciárním sektoru;
- nízký podíl středních vrstev zaměstnanců (řídících pracovníků, techniků atd.) na celkovém počtu obyvatel;
- velká nerovnost příjmů a majetková nerovnost;
- nízká zaměstnanost žen;
- vysoký stupeň negramotnosti, nízké procento studentů;
- vysoká míra podvýživy;
- nedostatečná zdravotnická péče a vybavenost (počet lékařů a nemocničních lůžek na 1 obyvatele);
- vysoká míra nezaměstnanosti, skrytá nezaměstnanost;
- neexistence nebo nedostatečnost systémů sociálního zabezpečení (starobní důchody atd.),
- koncentrace městského obyvatelstva v malém počtu měst;
- masový odchod obyvatelstva z venkova a emigrace.

2.6.3 Politická a kulturní charakteristika:

- neexistující nebo slabá parlamentní demokracie a pluralita politických stran;
- nerespektování lidských práv;
- korupce;
- převaha patriarchálního typu rodiny;
- asimilační jevy ve velkých městech.
- Tyto charakteristické rysy jsou často jak důsledky, tak i příčinami nerozvinutosti.

2.7 Trvale udržitelný rozvoj Kambodže

Trvale udržitelný rozvoj je takový rozvoj, který zajistí naplnění potřeb současné společnosti, aniž by ohrozil možnost splnění potřeb generací příštích.

Indikátory udržitelného rozvoje často představují velmi složité koncepty s různými významy a vztahy. I když se z hlediska jejich použití mohou značně lišit, pomocí vhodně zvoleného třídícího kritéria je možné jednotlivé indikátory klasifikovat do skupin s určitými znaky.

Soubor indikátorů udržitelného rozvoje pro Kambodžu byl navržen na základě rozsáhlé analýzy mezinárodních vzorů. Indikátory byly vybrány tak, aby je bylo možno naplnit daty z existujících datových souborů.

2.7.1 Podmínky trvale udržitelného rozvoje (TUR)

Ekonomický rozvoj musí být zaměřen tak, aby nezničil základnu přírodních zdrojů a únosnou kvalitu životního prostředí. Jenom tak je možno zanechat příštím generacím stejné podmínky pro život a ekonomickou činnost, jaké má naše generace. Je v tom však jeden háček. Trvale udržitelný rozvoj má velice úzký vztah k lidským hodnotám. Váže se na konkrétní situace lidí v daném regionu a určuje, jak je chápán smysl trvale udržitelného rozvoje.

Myšlenka trvale udržitelného rozvoje patří do kategorie postmateriálních hodnot. Bohaté země mají tendenci jim přikládat větší důležitost, zato obyvatelům nejchudších států neřikají skoro nic. Dalším významným faktorem je sociální a politické uspořádání společnosti.

2.7.2 Koncepce TUR

Koncepce trvale udržitelného rozvoje vytyčuje rámec pro integraci ekologických zásad a rozvojových strategií v širším smyslu, tzn. včetně ekologického, hospodářského a sociálního vývoje světa, v bohatých i v chudých zemích světa.

Mezi charakteristické rysy této koncepce pro Kambodžu patří:

- TUR vychází ze snahy uspokojovat potřeby současnosti, aniž by byly omezovány možnosti uspokojování potřeb lidstva v budoucnosti
- k zlepšení životní úrovně obyvatelstva v Kambodži (vzdělání, zdraví, a výživa)

- TUR je podmíněn změnami vnitřní (makroekonomické, strukturální politik, Sociální politika, politika ochrany životního prostředí a jiná opatření) i zahraniční (Regionální integrační politiky, Obchod, investice a migrační) politiky.
- péče o životní prostředí se stává neoddelitelnou a fundamentální součástí udržitelného rozvoje.
- TUR je podmíněn řadou výrazných změn v oblasti mezinárodních vztahů, který upraví mezinárodní pohyb zboží, kapitálu a technologií směrem k vyrovnanosti a lepší synchronizaci s požadavky ekologickými a sociálními.
- postupný přechod k udržitelnému rozvoji předpokládá koordinovaný a vstřícný postup všech zemí světa, který směřuje k nové epoše mezinárodní spolupráce, vycházející z postulátu, že každý člověk současnosti i budoucnosti má právo na důstojný život
- jednou z významných součástí koncepce trvale udržitelného rozvoje je zabezpečení jeho ekonomicko-ekologické efektivnosti²⁷.

Realizace trvale udržitelného rozvoje bude vyžadovat, aby bohatší přijali životní styl, který by odpovídal ekologickým možnostem Země např. z hlediska výroby a spotřeby energie. Dalším předpokladem je také udržení souladu mezi počtem a růstem světové populace na straně jedné a měnícím se produktivním potenciálem ekosystému Země na straně druhé.

TUR je procesem změn, v němž dochází k permanentnímu sladování současných a budoucích potřeb s využíváním zdrojů, s orientací investičního a technického rozvoje a s vývojem relevantních institucionálních struktur. Tento postup bude zcela nepochybně velmi obtížný a zcela určitě se neobejde bez politické vůle.

Hospodářský a civilizační vývoj v Kambodži rozhodně nemá podle autora trvale udržitelný charakter. Dochází k růstu populace a tím hospodářského rozvoje, v souvislosti s nímž roste poptávka po energii a veškerých materiálech, objem obchodu a dopravy, vytěžování všech přírodních zdrojů a znečištění životního prostředí. S růstem výroby a spotřeby tedy dochází ke stále rychlejšímu čerpání zdrojů a většímu znečišťování a ničení prostředí. Protože zdroje planety Země i absorpční kapacita prostředí pro všechny typy znečištění a odpadů jsou konečné, je zřejmé, že dosavadní hospodářský vývoj nemůže pokračovat v delší budoucnosti. Opravdu nejlepší cesta, jak se rozvíjet, je trvale udržitelný

---

²⁷ SVATOŠ, M. a kolektiv. *Ekonomika agrárního sektoru*. Praha: Česká zemědělská univerzita 2003.

rozvoj, který nebude devastovat naše životní prostředí. Nejlepší způsob, jak toho dosáhnout, je využívat obnovitelné zdroje energie. Lidstvo opět soustřeďuje pozornost na levné a ekologicky čisté zdroje energie: vítr a slunce.

3. Nejméně rozvinuté země (NRZ)²⁸

Cílem této kapitoly není podrobná analýza NRZ, ale stručně charakterizovat a popsat jejich role ve světovém hospodářství.

Ekonomický růst a ekonomický rozvoj jsou koncepty, které bývají jí často používány zaměnitelně, přestože se liší. Ekonomický růst znamená zvýšení celkového produktu země během určitého období. Ekonomický růst se většinou měří jako roční tempo růstu reálného GHP (nebo reálného potenciálního GNP) určité země²⁹. Ekonomický rozvoj je širší koncept, který zahrnuje celou řadu aspektů, ovlivňujících kvalitu lidského života, z nichž k těm nejdůležitějším patří zdraví a vzdělání. Právě kvalita lidského života, nikoli množství produkce či důchodu, je smyslem procesu, který nazýváme rozvoj.

Pokud je ekonomický růst tvořen například růstem vojenských výdajů nebo z něj má prospěch jen malá část obyvatelstva, pro většinu lidí v zemi to nemusí znamenat vyšší kvalitu života. Přestože ekonomický růst není zárukou vyšší kvality života, přinejmenším pro méně rozvinuté země platí, že ekonomický růst je podmínkou, aby vyšší kvality života mohlo být dosaženo.

Aby bylo možné posuzovat vývoj jednotlivých zemí v ekonomickém růstu a rozvoji, je nutné mít ukazatele, které jsou schopny tyto koncepty měřit. Jedním z ukazatelů, pomocí nichž je možné měřit ekonomický růst, je HDP, který vyjadřuje tržní hodnotu finálních statků a služeb, vytvořenou v dané zemi za určité období. Všechny ukazatele na bázi HDP byly konstruovány pro měření ekonomické aktivity a mezi ekonomy panuje v zásadě shoda, jak ekonomickou aktivitu měřit³⁰. Na měření ekonomického rozvoje se však již odborníci tak snadno neshodnou. Ekonomický rozvoj je normativní koncept, a tak existují různé legitimní pohledy na to, co ekonomický rozvoj znamená a zahrnuje. V jednom se však odborníci shodují – ekonomický rozvoj je multidimenzionální proces, který nemůže být redukován na růst produkce či důchodu. Mnohorozměrnost povahy ekonomického rozvoje limituje vypovídací schopnost jednoho ukazatele, který může poskytnout pouze hrubý obrázek rozvoje dané země³¹. Normativnost konceptu komplikuje dosažení shody na univerzálním způsobu měření ekonomického rozvoje. Obě tyto charakteristiky ekonomického rozvoje v konečném důsledku znamenají, že ekonomický

---

²⁸ Text zabývající se NRZ vychází, pokud není určeno jinak, z SÝKORA, J. (2008)

²⁹ SAMUELSON, P. A., NORDHAUS, W. D. *Ekonomie*, 2. vydání, Praha: NS Svoboda, 1995

³⁰ Tamtéž

³¹ SÝKORA, J. *Nejméně rozvinuté země v mezinárodním společenství a jejich postup ke splnění rozvojových cílů milénia. Acta Oeconomica Pragensia*. 2008

rozvoj může být jen s obtížemi měřen jedním ukazatelem, který by dosahoval široké shody. Ačkoli žádný ukazatel není všeobecně akceptován jako komplexní měřítko ekonomického rozvoje, jeden se tomu přiblížil více než ostatní. Přestože byl nazván jako index lidského rozvoje, snaží se zachytit to, co by většina ekonomů nazvala jako ekonomický rozvoj.

3.1 Charakteristika nejméně rozvinutých zemí (NRZ)

Vztah mezi ekonomickým růstem a vyspělostí společnosti není tak lineární, jak by se z počátku mohlo zdát. Pro měření ekonomického růstu jsme si vytvořili indikátory jako například tempo růstu HDP, HDP na jednoho obyvatele, případně HDP na jednoho pracovníka, ale i jiné makroekonomické veličiny. Data pro tento typ měření jsou nám k dispozici již řadu desetiletí a lze je vcelku jednoduše interpretovat a mezi sebou porovnávat. Bohužel, takovýchto informací o dřívějších dobách máme velmi málo na to, abychom mohli činit přesné závěry. Výhodou HDP a podobných veličin je snadná porovnatelnost na rozdíl například od životní úrovně, jež v sobě zahrnuje více dílčích ukazatelů, které se mohou v různých společnostech velmi lišit, ale jako celek se v porovnávání nemusí projevit.

Vývoj člověka není jen o zdraví, vzdělání a příjmech, jde také o lidi, kteří se aktivně zapojí do formování vývoje, spravedlnosti a udržitelnosti, svobodní lidé mají vlastní aspekt vést život a důvod k ocenění.

I když země pokročí v HDI, nemusí nutně vynikat v širších rozměrech. Je možné mít vysokou HDI a zároveň být neudržitelný, nedemokratický a nerovnoprávný. Stejně tak je možné mít nízké HDI a být relativně udržitelný, demokratický a rovnoprávný.

Tyto modely představují důležité výzvy o lidském rozvoji, jeho měření a zlepšení politických výsledků a procesů v průběhu času.

3.2 Kritéria pro zařazení země mezi NRZ

Za administraci NRZ je odpovědný výbor pro rozvojovou politiku (CDP), který působí v rámci ekonomické a sociální rady OSN (ECOSOC, Economic and Social Council). Stejně jako se vyvíjela skupina NRZ, vyvíjela se i kritéria pro zařazení země mezi NRZ. Jelikož světová ekonomika a její účastníci se neustále mění, proto bylo třeba kritéria přizpůsobovat aktuálnímu vývoji a stanovit je tak, aby co nejlépe vyhovovala NRZ. Právě proto se často měnila.

CDP používá tři současná kritéria, která vstoupila v platnost již v roce 2006: ³²

- a) nízké příjmy - založené na odhadu průměrného tříletého hrubého národního důchodu (HND) na obyvatele nižší než 745 USD³³. K zařazení mezi NRZ během hodnocení v roce 2009 bylo třeba, aby průměrný HND na obyvatele za období 2009–2012 byl nižší než 905 USD. Hranice na vyřazení ze skupiny NRZ byla stanovena do roku 2008, její HND na obyvatele musí dosahovat hodnot 900 USD a prahem na vyřazení ze skupiny NRZ je 1086 USD za období 2009-2012³⁴.

Tabulka 1: Index lidského rozvoje (HDI), dle regionu

Region / Skupina	HDI za rok 2009	HDI za rok 2010
	Velmi vysoký	
Rozvinuté země OECD	0,876	0,879
Země s velmi vysokým HDI	0,875	0,878
Rozvinuté země mimo OECD	0,84	0,844
	Vysoký	
Země s vysokým HDI	0,712	0,717
Latinská Amerika a Karibik	0,699	0,704
Evropa a Střední Asie	0,698	0,702
	Střední	
Východní Asie a Tichomoří	0,636	0,643
Svět celkem	0,619	0,624
Země se středním HDI	0,586	0,592
Arabský svět	0,583	0,588
Jižní Asie	0,51	0,516
	Nízký	
Země s nízkým HDI	0,388	0,393
Subsaharská Afrika	0,384	0,389
Nejméně rozvinuté země	0,382	0,386

Zdroj: UNCTD: Handbook of statistics 2010

Tato hodnota je zhruba o 20 % vyšší než hranice pro vstup, což má zabránit situacím, kdy by země opustila seznam NRZ a záhy se do něj vrátila jen kvůli krátkodobému poklesu HND/hlavu způsobenému např. vnějšími šoky.

- b) Index lidských zdrojů (HAI, Human Assets Index) - Kromě nízkého HND na hlavu jsou NRZ charakterizovány také nízkou úrovní lidského kapitálu. Slouží jako míra k hodnocení úrovně lidského kapitálu, která se zjišťuje podle následujících kritérií:

³² SÝKORA, J. Nejméně rozvinuté země v mezinárodním společenství a jejich postup ke splnění rozvojových cílů milénia. Acta Oeconomica Pragensia. 2008

³³ UN. Handbook on the Least Developed Country Category. New York 2008

³⁴ UN. The least developed countries report 2010

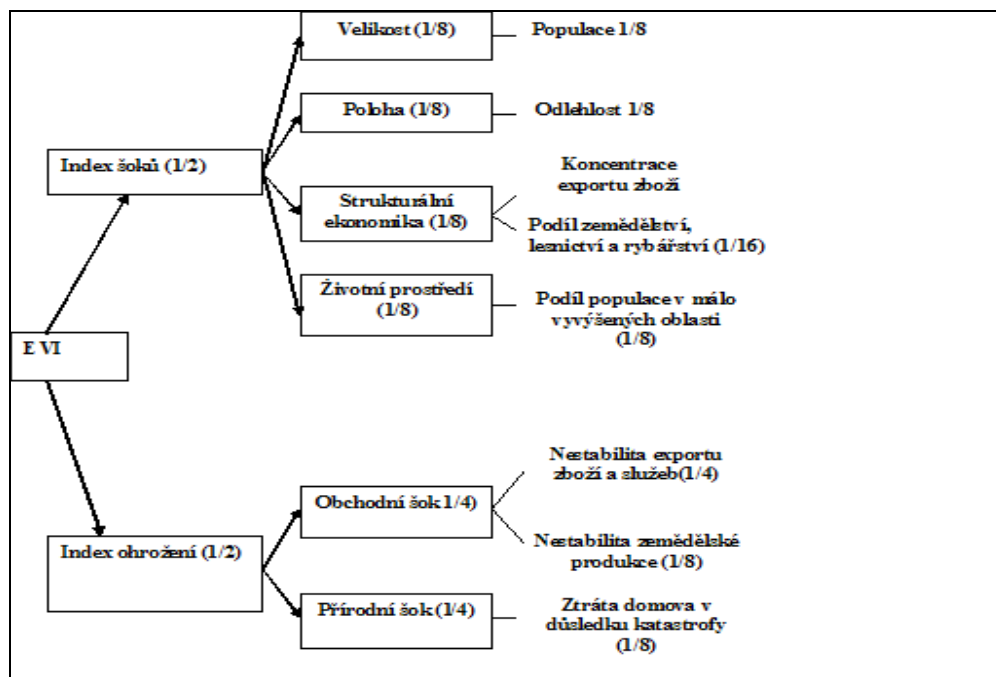
- kolik je procent podvyživených lidí v populaci
- úmrtnost dětí do 5 let
- kolik procent dětí studuje střední školu
- jaká je gramotnost dospělého obyvatelstva

V současné době je pro postoupení do kategorie rozvojových zemí vyžadován index o hodnotě minimálně 66. Pro srovnání – zatímco HAI velmi chudého Somálska je 9,4, ekonomicky vyspělejší Indie dosáhla indexu 61,7 a Samoa dokonce 92,2.

- c) Index ekonomické zranitelnosti (EVI, Economic Vulnerability Index) - V roce 2006 musela být hodnota EVI vyšší než 42 pro vstup a nižší než 38 pro výstup ze skupiny NRZ.

Aby byla určitá země do seznamu NRZ zařazena, musí splňovat všechna tři stanovená kritéria, nesmí mít více než 75 miliónů obyvatel a její vláda musí se zařazením souhlasit. Pokud se naopak touží posunout mezi rozvojové státy, stačí jí splnění dvou stanovených podmínek³⁵.

Obrázek 5: Složení indexu ekonomické zranitelnosti, 2011

Zdroj: CDP Report on the thirteenth session (21-25 March 2011)

³⁵ SÝKORA, J. Nejméně rozvinuté země v mezinárodním společenství a jejich postup ke splnění rozvojových cílů milénia. Acta Oeconomica Pragensia. 2008.

Tabulka 2: Světový hospodářský růst 2005- 2009

Světový hospodářský růst					
Región	2005	2006	2007	2008	2009
Svět	3,6	4,1	4	1,7	-2,1
Rozvinuté země	2,5	2,8	2,6	0,3	-3,6
Rozvojové země	6,9	7,6	8	5,4	2,5
Jihovýchodní Asie	5,8	6,2	6,6	4,2	1
NRZ	7,8	7,9	8,5	7,2	3,3

Zdroj: UNCTAD Trade and development report, New York and Geneva, 2011

Tabulka 3: Porovnání růstu HDP v NRZ v %

Růst reálného HDP			
	1991-2001	2002-2007	2008
NRZ	3,9	7,4	6,9
Afrika a Haiti	3	7,5	7,9
Asia NRZ5,1	5,1	7,3	5,5
Ostrov NRZ	3,8	8,2	4,5
Ostatní NRZ	4,8	6,5	5,3

Zdroj: UNCTAD, Trade and delvelopment report, New York and Geneva 2011.

Tabulka 4: Tabulka 4: Seznam nejméně rozvinutých zemí 2008

Země	Obyvatelstvo 2008 (milióny)	Zařazení do NRZ	HND/ hlavu 2006 USD\$	HAI 2006	EVI 2006
Afghánistán	32,3	1971	122,0	11,5	60,3
Angola	16,9	1994	823,3	28,8	43,4
Bangladéš	147,1	1975	403,3	50,1	25,8
Benin	9	1971	450,0	39,9	52,0
Bhútán	2,3	1971	690,0	44,4	46,6
Burkina Faso	14	1971	303,3	24,6	46,7
Burundi	2,3	1971	90,0	20,1	59,9
Čad	10,3	1971	236,7	22,2	62,8
Dem.Rep. Kongo	61,2	1991	680,0	21,2	42,6
Džibuti	0,82	1982	943,3	44,7	60,2
Eritrea	4,7	1994	163,3	34,1	64,0
Ethiopie	81,2	1971	100,0	26,6	39,3
Gambie	1,6	1975	276,7	41,5	55,7
Guinea	9,8	1971	433,3	36,2	34,6
Guinea-Bissau	1,7	1981	143,3	25,6	66,2
Haiti	8,8	1971	410,0	38,5	56,8
Jemen	22,3	1971	523,3	48,3	42,1
Kambodža	13,4	1991	303,3	46,0	52,3
Kapverdké ostrovy	0,53	1977		82,1	57,9
Kiribati	0,1	1977	916,7	90,5	84,3
Komory	0,84	1977	450,0	38,7	63,6
Laos	6,2	1971	350,0	54,0	57,9
Lesotho	1,8	1971	623,3	61,2	50,5
Libérie	3,5	1990	116,7	28,9	68,0
Madagaskar	19,6	1991	273,3	41,6	41,6
Malawi	13,5	1971	163,3	40,5	48,8
Maledivy	0,346	1971	2320,0	81,9	50,5
Mali	14,3	1971	300,0	21,5	42,6
Mauretánie	3,2	1986	403,3	46,4	40,6
Mozambik	20,5	1988	220,0	25,6	43,6
Myanmar	51,5	1987	167,0	68,4	42,2
Nepál	28,2	1971	243,3	56,0	37,4
Niger	14,9	1971	203,3	12,7	50,0
Rovníková Guinea	0,52	1982	3393,3	55,6	70,7

Země	Obyvatelstvo o 2007 (miliony)	Zařazení do NRZ	HND/ hlavu 2006 USD\$	HAI 2006	EVI 2006
Rwanda	9,4	1971	220,0	33,8	59,3
Samoa	0,18	1971	1596,7	90,4	64,7
Senegal	12,2	2001	556,7	38,8	41,8
Sierra Leone	5,8	1982	190,0	45,7	63,7
Somálsko	8,8	1971	193,0	5,4	67,4
Středoafriická republika	4,2	1975	276,7	27,3	50,8
Súdán	37,8	1971	463,3	49,0	49,9
Sv. Tomáš a Princův o.	0,18	1982	333,3	63,6	58,2
Šalamounovy ostrovy	0,5	1991	556,7	70,6	56,9
Tazanie	39,7	1971	313,3	32,8	34,1
Togo	6,5	1982	323,3	46,0	45,8
Tuvalu	0,011	1986	1267,0	89,7	91,9
Uganda	30,9	1971	253,3	49,0	47,4
Vanuatu	0,2	1985	1186,7	66,0	64,3
Východní Timor	1,1	2006	476,0	55,3	65,2
Zambie	12,1	1991	390,0	35,2	45,2

Zdroj: UN. Handbook on the Least Developed Country Category. New York 2008.

UNFPA. State of World Population 200,. Str 90.

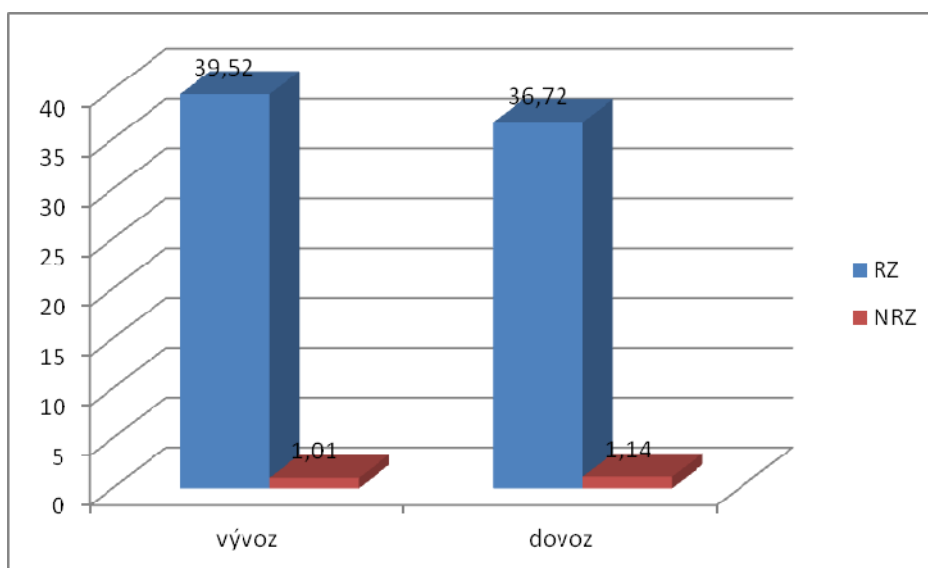
3.3 Postavení NRZ v mezinárodním obchodě

Nejméně rozvinuté země představují nejslabší článek mezinárodního obchodního systému. Potýkají se s velkými strukturálními problémy, nedostatkem kvalifikované pracovní síly, nedostatečnou infrastrukturou a vysokou zadlužeností, což odrazuje potenciální investory.

Jejich podíl na mezinárodním obchodu je velmi malý. Zatímco hodnota světového vývozu v roce 2009 byla 12 335 011 miliard USD, vývoz rozvojových zemí byl 4 908 322 miliard USD, tedy činil 39,52 % světového exportu a vývoz NRZ byl jen 125 924 miliard USD, což znamená, že NRZ se na světovém vývozu podílely pouze 1,01 %, 79 % světového exportu, avšak NRZ se na vývozu rozvojových zemí podílely jen 2,25 %. Co se týče importu, je situace obdobná – RZ, jejichž dovoz v roce 2009 činil 4 622 799 miliard USD, se na světovém importu (12 12 443 840 mil. USD) podílely 36,72 % a na importu NRZ (143 182 mil. USD) 1,14 %. Tuto situaci znázorňuje následující graf 1.

Srovnáme-li tato čísla s rokem 1980, kdy tvořil export NRZ 0,72 % světového exportu a 29,46 % exportu rozvojových zemí a dovoz NRZ 1,21 % světového dovozu a 23,91 % dovozu rozvojových zemí, je jasné, že místo aby se podíl NRZ na mezinárodním obchodě od té doby zvýšil, tak naopak pokles na 1,14 %³⁶. V rámci rozvojového světa se jejich postavení též zhoršilo.

Graf 1: Podíl NRZ a RZ na světovém exportu a importu v roce 2009 v %

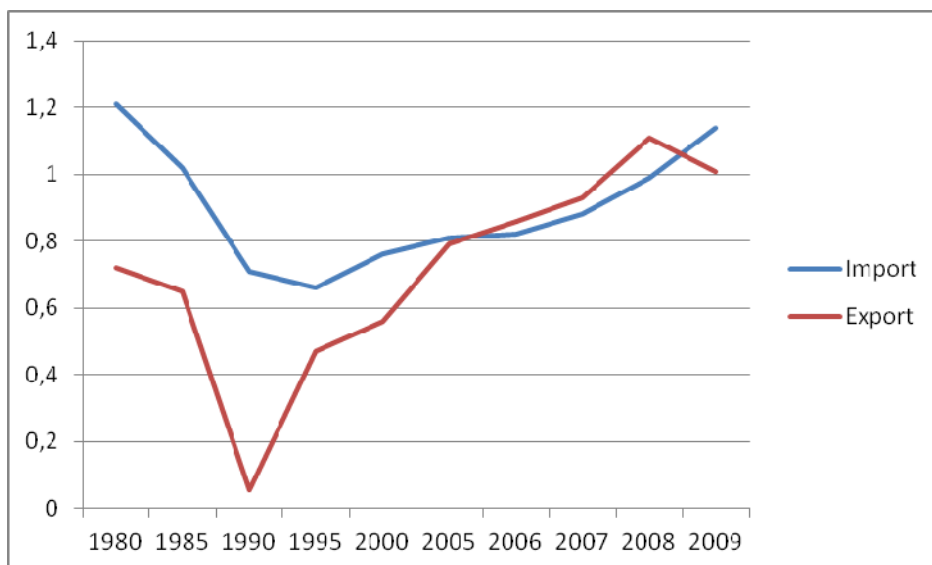

Zdroj: UNCTD: Handbook of statistics 2010

Následující graf 2 ukazuje vývoj podílu NRZ na mezinárodním obchodu v posledním třicetiletí, tedy v období 1980 – 2009. U vývozu nastal v letech 1995-2003 mírný růst, který se v následujících třech letech poněkud zvýšil z 0,79 % v roce 2005 na 1,11 % v roce 2008. V případě dovozu můžeme zaznamenat pozvolnější růst s občasným kolísáním, zejména v letech 2000 a 2006. Po celé období až do roku 2005 byl podíl NRZ na světovém dovozu vyšší než na světovém vývozu, avšak v roce 2005 byly oba podíly shodné a v roce 2006 již podíl NRZ na světovém exportu (0,86 %) převýšil jejich podíl na světovém importu (0,82 %).

36 UNCTD: Handbook of statistics 2010

Graf 2: Podíl NRZ na světovém vývozu a dovozu v letech 1980-2009

Zdroj: UNCTD: Handbook of statistics 2010

3.4 Současný přehled NRZ³⁷

V nejméně rozvinutých zemích žilo v roce 2004 asi 760 milionů lidí, což bylo asi 12% světové populace. Na světovém HDP se skupina NRZ v roce 2005 podílela 0,65 %. Od roku 1995 sice tento ukazatel roste (z 0,52 % světového HDP), ale i tak NRZ stále nedosahují úrovně 0,89 % z roku 1980³⁸. Přes postupný růst HDP v poslední dekádě je i kvůli pokračujícímu vysokému tempu růstu obyvatelstva NRZ (roční průměr 2,4–2,7 % v letech 1980–2005³⁹; jejich ekonomická úroveň výrazně nižší než u jiných skupin zemí. HDP na obyvatele dosahoval v roce 2005 v NRZ zhruba 20 % úrovně ostatních rozvojových zemí, což bylo stejně jako v roce 1995 a výrazně méně než v roce 1980 (32,7 %).. Ekonomickou a sociální situaci v NRZ je možné shrnout například takto:

- Existuje naprostý nedostatek zdrojů disponibilních k financování veřejných služeb (školství, zdravotnictví, administrativa, soudnictví atd.). Nízké příjmy obyvatel země znamenají nízké úspory; nízké úspory znamenají nízké investice; nízké investice vedou k

³⁷ Pokud není uvedeno jinak, čerpá tato podkapitola z: SÝKORA, Jirí, 2008

³⁸ UNCTAD Handbook of Statistics 2006–07, ženeva 2007, str. 392–401

³⁹ Tamtéž, str. 456–472

nízké produktivitě práce a nízkým příjmům. Např. v letech 1995–1999 byl průměrný příjem na osobu a den v NRZ 0,72 USD a průměrná denní spotřeba 0,57 USD⁴⁰.

- Více než polovina obyvatel NRZ žije v absolutní chudobě, tj. za méně než 1 USD denně (viz tamtéž), což má za následek prakticky neexistující či nedostatečnou domácí poptávku, čímž jsou velmi limitovány investiční příležitosti.
- Primárním cílem obyvatel je přežít, věnují se proto aktivitám s nízkými, ale poměrně jistými příjmy (např. subsistenční zemědělství).
- Existuje nedostatek disponibilní kvalifikované pracovní síly. Navíc nedostatek odpovídajících pracovních příležitostí uvnitř země fakticky nutí kvalifikované pracovníky hledat zaměstnání v zahraničí.
- V zemích s nízkým příjmem na obyvatele a stagnující či klesající ekonomikou existuje vysoké riziko vnitřních ozbrojených konfliktů. V letech 1990–2001 zažilo ozbrojený konflikt různé intenzity 60 % NRZ⁴¹.

---

⁴⁰ UNCTAD The Least Developed Countries Report 2002, str. 52

⁴¹ UNCTAD, The Least Developed Countries Report 2004, str. 163

PRAKTICKÁ ČÁST

4. Historický vývoj Kambodže

Účelem následující kapitoly je blíže nastínit všechny nejdůležitější fáze historického vývoje na území Kambodže, které zásadně ovlivnily stav, v jakém se dnes země nachází. Starověká období například přinesla zemi hlavní historické turistické atrakce jako Angkor, francouzská nadvláda dala zemi základní infrastrukturu, období nezávislosti ekonomický rozmach a následnou pohromu pro celou zemi. Až poslední roky přinesly dlouho očekávanou stabilitu. Historie

Kambodže může být jedním z témat k hovoru s místními, proto její znalost může být velice nápomocná při získání lidí na svou stranu.

Období do počátku francouzského kolonialismu

První státní útvary⁴²

Mezi 1. – 7. stoletím n. l. v oblasti kolem delty řeky Mekongu vzniká historicky první khmerský státní útvar zvaný Funan. Velkým úspěchem bylo navázání výhodných obchodních styků s tehdejší Indií a Čínou.

Mezitím v 6. století vzniká na sever od Funanu feudální stát Čen-la, který v 7. Století anektuje území Funanu a přebírá tak dominantní postavení na tomto území. Další rozpolcenost mezi jednotlivými útvary na tomto území ukončuje Džajavarman II., který se v roce 802⁴³ prohlašuje univerzálním monarchou a dává tak vzniknout Khmérské říši. Období vlády jeho následovníků především Súrjavarmana I. a II. je spojeno s ekonomickou a politickou stabilizací země. Významná pro dnešní Kambodžu je především také výstavba dnes hlavního turistického

⁴² Chandler D. A history of Cambodia. 4th ed. pcm. 2008, str. 18.

⁴³ Tully J. A. A short history of Cambodia: from empire to survival, Australia 2005, str. 15.

centra – areálu Angkor s nejznámější historickou památkou Angkor Wat, která probíhá v období 10. - 12. století.

Postupně však pod neustálými konflikty se sousedními Thajci a Vietnamci moc a sláva Khmerské říše upadá a střídavě se dostává do područí obou zmíněných národů. Až v polovině 19. století dochází k znovunabytí moci khmerským králem Ang Duongem. Jedná se však pouze o krátké období nezávislosti. Francie, v té době expandující do jihovýchodní Asie, uzavírá v roce 1863⁴⁴ dohodu s Ang Duongovým nástupcem králem Norodomem a z Kambodže se stává francouzský protektorát jako součást koloniální Francouzské Indočíny.

Dopady na ekonomický vývoj

Výměnou za ztrátu suverenity však získává ekonomika Kambodže silný impuls v podobě modernizace celé země. Do té doby v naprosto zaostalé zemi bez infrastruktury „bylo od roku 1900 do roku 1930 vybudováno na 9000 kilometrů prашných a šterkových cest, mezi roky 1928 až 1932 pak 500 kilometrů dlouhá železniční trať mezi Phnom Penhem a Battambangem; později byla protažena až k hranici s Thajskem“.⁴⁵ Vybudování těchto dopravních sítí výrazně napomohlo k posílení obchodních vazeb mezi městy a venkovem.

Hlavními zdroji bohatství země se stala produkce rýže a kaučuku. Důležitým zdrojem pro rybolov se stala řeka Tonle Sap, jež je dnes nejúrodnější vodní plochou na světě. Náhlý a rychlý růst exportu rýže a kaučuku přinesl nové zdroje pro další modernizaci země. Většina financí proudila do největších městských center. Jednalo se o pokračování „budování infrastruktury včetně zkrášlování a modernizace Phnom Penhu, elektrifikace provinčních měst, výstavby komunikací, budování přímořských letovisek a hotelů a podporu rodícího se turistického průmyslu“⁴⁶.

Pro období francouzského kolonialismu v Kambodži byla typická poměrně velká ignorace rozvoje venkova, kde toho kromě daní a korupce mnoho nepřinesla. I přes zdánlivý klid v protektorátu docházelo k eskalaci nespokojenosti s vládou francouzských úředníků v zemi. Hlavním důvodem bylo již zmíněné daňové zatížení venkovanů, kdy nakonec museli odvádět na daních mnohem více v porovnání s ostatními částmi Indočíny.

---

⁴⁴ Corfield Justin J. The history of Cambodia, 2009, str. 23.

⁴⁵ Swann W. 21st century Cambodia: view and vision, 1.vyd. 2009

⁴⁶ Nožina M.. Dějiny Kambodže, 2007, str. 171

Konec kolonialismu v Kambodži

Zásadní pro budoucí vývoj Kambodže se stalo období druhé světové války. V této době došlo k oslabení pozice Francouzů v Asii. Navíc mezi obyvateli rostl zájem o nacionalistické hnutí, kde se začala sdružovat první inteligence země a položila tak základy pro budoucí získání nezávislosti. V roce 1941 navíc nastupuje na trůn osmnáctiletý Norodom Sihanuk. Původně Francouzi věřili v jeho nezkušenost a mylně doufali, že se stane pouze politickou loutkou. Vlivem rozšiřujícího se konfliktu v Indočíně a posilování komunistického bloku v Asii je však Francie nucena vzdát se pravomocí v Kambodži. 9. listopadu 1953 opouští Francouzi zemi a uznávají její nezávislost.

4.1 Sihanukovo období a hospodářské reformy

Období 50. a 60. let v Kambodži je především obdobím Norodoma Sihanuka a jeho politických schopností, které uplatňoval na mezinárodní scéně. V tomto období musel jako vůdce země čelit mnoha tlakům, ale i přesto byl schopen udržet neutrální postavení Kambodže uprostřed globálního střetu kapitalistického a komunistického bloku.

Kambodža byla na začátku 50. let stále čistě zemědělskou zemí. Vzhledem k absenci silnějšího průmyslového odvětví byly vývozy kaučuku a rýže oproti dovozu nedostačující a země se nacházela v situaci ekonomické nesoběstačnosti.

To se stalo impulzem pro Sihanuka k vytvoření nových hospodářských reforem a k restrukturalizaci kambodžské produkce. Jednalo se především o adoptování postupů ze socialistických zemí Asie a o cílenou podporu průmyslové produkce. Obrovský rozvoj byl zaznamenán mezi lety 1955 – 1965 v odvětvích průmyslové výroby, rozvoje infrastruktury, školství a zdravotnictví. Průmyslová výroba v roce 1965 se oproti roku 1955 zdvojnásobila a dále rostla. Zatímco v roce 1955 měla Kambodža pouhých 179 nemocnic a zdravotních středisek, v roce 1966 jich podle oficiálních statistik bylo 1095. Podobně byla vytvořena síť základního, středoškolského a vysokoškolského vzdělání.

V těchto letech však zároveň začala být politická situace v zemi značně rozkolísaná a Sihanukova politika usmiřování nepřátel už v této situaci nemohla obstát. Celá situace vyústila až v pravicový převrat generála Lon Nola a vytvoření Khmerské republiky podporované Spojenými státy. V sousedním Vietnamu se válka chýlila ke konci a USA pomalu začala stahovat své síly zpět domů. Komunistické oddíly tzv. Rudých Khmerů, které bojovaly zatím v horských a

venkovských oblastech s Lon Nolovými jednotkami, byly nyní silně podporovány Viet Congem a dařilo se jim rychle získávat rozsáhlé oblasti a mnoho obyvatel na svou stranu. Reakcí USA resp. prezidenta Nixona bylo mohutné bombardování rozsáhlých území obsazených komunistickými jednotkami, které však jejich postup nijak nezpomalilo. Jediným výsledkem tohoto bombardování bylo na 600 000 převážně civilních obětí. Poslední baštou Lon Nolova režimu a útočištěm pro uprchlíky z venkova se stalo hlavní město Phnom Penh. To však bylo 17. dubna 1975 dobyt jednotkami Rudých Khmerů. Toto datum je začátkem nejtemnějšího období kambodžských dějin.

V čele Rudých Khmerů stál dnes nechvalně proslulý Pol Pot (původním jménem Saloth Sar).⁴⁷ Jako vzor pro ekonomické reformy Rudých Khmerů posloužil především tzv. Velký skok dříve praktikovaný v ČLR. Tato idea byla však naprosto překroucena a dovedena do extrémní podoby.

Byla vytvořena čistě agrární společnost. Lidé byli masově vyháněni z měst někdy i stovky kilometrů na venkov. Hlavní město Phnom Penh, ve kterém žilo dříve 2 miliony obyvatel, bylo najednou úplně vyliďněné. Kdo neuposlechl, byl bez milosti popraven. Bylo zrušeno soukromé vlastnictví a na většině území i peníze. Lidé byli nuceni žít v komunách, kam byli přiděleni. Jedinou náplní dne byla většinou jen práce na poli či na stavbě bez dostatečné výživy. Průmysl se opět vytratil a ekonomika země se ocitla na kolenou.

V průběhu tohoto období přišlo v důsledku genocidy vlastního obyvatelstva a hladomoru o život podle různých odhadů 1 – 2 miliony obyvatel z původních 7 milionů.

Ještě dnes při hovoru s lidmi, mnoho z nich toto poměrně nedávné temné období komentuje s velkou záští. Určitě však nelze toto téma k debatě příliš doporučit, neboť nevytvoříte žádanou příjemnou atmosféru.

4.2 Cesta k dnešní demokracii

Po potyčkách při východních hranicích země a vpádu vietnamských jednotek do Kambodže došlo k vytlačení jednotek Rudých Khmerů v podstatě až k hranicím země, čímž byla ukončena dlouhotrvající sebedestruktivní vláda v zemi.

V roce 1985 se stal předsedou vlády Hun Sen, který je premiérem i v současnosti. Na začátku 90. let se Vietnamci stahují zpět a umožňují tak vstup OSN, která vytváří tzv. Dočasnou zprávu OSN v Kambodži (UNTAC) a připravuje zemi k demokratickým volbám. Je podepsána

---

⁴⁷ Short Philip . Pol Pot - Dějiny zlého snu, 2005.

nová ústava a ze země se tak stává konstituční monarchie a „na královský trůn usedá” opět Norodom Sihanuk, jenž v roce 2004 abdikuje a jeho místo přebírá jeho syn Norodom Sihamoni.⁴⁸

4.3 Demografie obyvatelstva

Demografie obecně bude pro lidstvo vždy zajímavá a vždy bude přitahovat pozornost. Je to jeden z několika statistických ukazatelů, který je zajímavý svým obsahem – kolik obyvatelů obývá dané území, kolik lidí se stěhovalo, kolik narodilo a kolik zemřelo atd.. To jsou v každém případě živé informace. Proto je také těžké určit aktualitu těchto ukazatelů – údaje se musí pracně sesbírat, ale již na druhý den nejsou aktuální. Jde tedy o neustálý vývoj.

4.3.1 Základní údaje a Vývoj počtu obyvatel⁴⁹

V současnosti žije v Kambodži přibližně 13,4 milionu obyvatel. Skladba obyvatelstva je dnes poměrně jednoduchá. Naprostá většina se hlásí ke khmerské národnosti; jde asi o 90% obyvatel. Zbýlých deset procent je tvořeno Vietnamci, Číňany, Chamy a Khmer loeu.

Největší rychlost růstu populace byla zaznamenána v období 80. let až po počátek nového tisíciletí, kdy se pohyboval roční přírůstek kolem 2,5 %. V poslední dekádě tato hodnota klesla na stabilních 1,8 %.

Lze tedy říci, že se jedná o hodnotu zdravého růstu populace, resp. nejde o neřízený populační boom postihující negativně dnes především ekonomiky rozvojové Afriky.

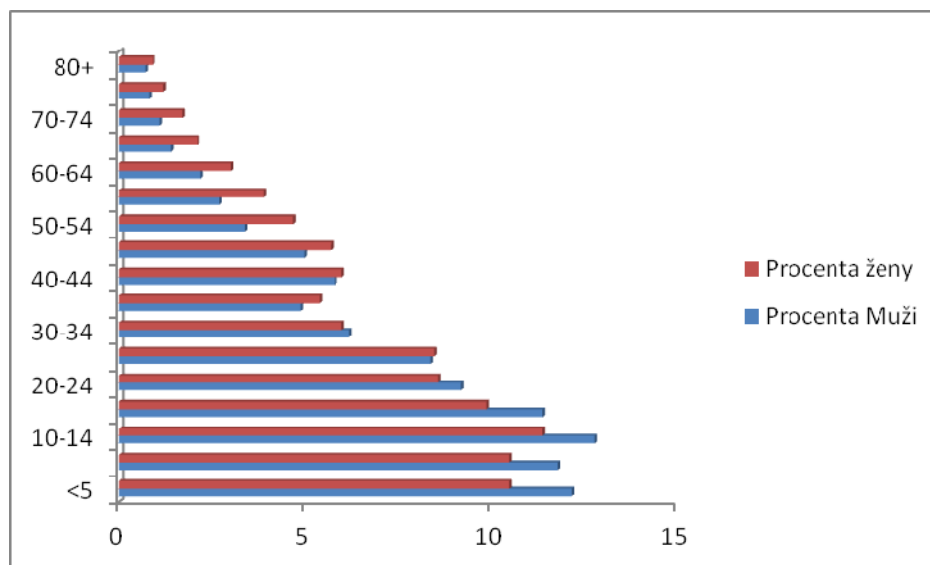
Věková skladba obyvatelstva je oproti rozvinutým zemím velice odlišná. V Kambodži tvoří přibližně polovinu obyvatelstva lidé ve věku 20 let a méně. Toto specifikum je poměrně typickým jevem, který doprovází rozvojové země na cestě k demografickému přechodu. Samozřejmě tento stav je na jednu stranu problematický ve smyslu zapojení mladých lidí do pracovního procesu již poměrně v nižším věku, než je tomu v rozvinutých zemích. Na druhou stranu expandující ekonomika ruku v ruce s politikou podpory vzdělávání u mladých může vytvářet základy budoucího ještě rychlejšího rozvoje země. Oproti stagnujícímu a stárnoucímu obyvatelstvu skýtá právě tato demografická skladba mnohem větší potenciál do budoucna.

---

⁴⁸ Od roku 1967 studoval na Pražské konzervatoři a v Praze žil do roku 1975. Je současný kambodžský král a jediný monarcha, který hovoří plyně česky.

⁴⁹ Kambodžský statistický úřad. Cambodia Demographic and Health Survey, 2010, Phnom penh 2011, str. 1.

Graf 3: Věkové složení obyvatel kambodžského království podle pohlaví v roce 2010.

Zdroj: Kambodžský statistický úřad. Cambodia Demographic and Health Survey, 2010, Phnom penh 2011. (vlastní zpracování).

Co se týče vývoje urbanizace, je Kambodža stále zemí s poměrně velkým podílem lidí žijících na venkově 80,5 %. Ve městech dnes žije přibližně pouze 19,5 % obyvatel. Na druhou stranu probíhá v zemi jeden z nejrychlejších urbanizačních procesů, kdy roční přírůstek obyvatel měst roste rychlostí kolem 3,5% ročně. V roce 2015 by měl podíl městské populace vzrůst na 25%, přičemž hlavním cílem venkovanů bude hlavní město Phnom Penh a další větší ekonomicky prosperující města jako Siem Reap, Battambang či Sihanoukville.

4.4 Současná politická situace

Ústava a politický systém⁵⁰

Jak již bylo zmíněno výše, Kambodža je, co se týče formální stránky, konstituční monarchií. Ústava, přijatá na zasedání národního shromáždění dne 21. 9. 1993, charakterizuje Kambodžu jako království v čele s králem, který panuje, ale nevládne. Základní právní listinou je ústava, s kterou nesmí být v rozporu ostatní jednotlivé zákony či zákoníky. Kambodžská ústava stanovuje jako základní princip fungování státu liberální demokracii a jako princip ekonomického systému tržní ekonomiku. V ústavě jsou také definovány čtyři základní pilíře demokratického

⁵⁰ NAC. Constitution of the Kingdom of Cambodia, Phnom penh 1999

systému. Jsou jimi Národní shromáždění, Senát, královská moc a soudnictví, přičemž moc legislativní, exekutivní a soudní jsou odděleny.

Kambodža má v souladu s ústavou dva zákonodárné sbory, Národní shromáždění (parlament) a Senát (od roku 1999). Předseda Národního shromáždění je v době nepřítomnosti krále v zemi úřadující hlavou státu. Národní shromáždění má 123 poslanců, zvolených na pětileté období. Senát má 61 senátorů zvolených na šestileté období.

27. července 2008 proběhly v Kambodži zatím poslední parlamentní volby, které byly čtvrtými parlamentními volbami (1993, 1998, 2003 a 2008) v zemi od mírového ujednání, zprostředkovaného OSN v roce 1991, které mělo ukončit dekády občanských nepokojů zahrnujících i vládu genocidy Rudých Khmérů v letech 1975-1979.⁵¹

Oficiální volební výsledky vyhlášené Národní volební komisí (NEC) 9.8.2008 potvrdily přesvědčivé vítězství vládnoucí strany Kambodžské lidové strany (CPP – Cambodian People's Party) a předznamenal další volební období pro premiéra Hun Sena.⁵²

Oficiální hlavou státu je vždy král. Je symbolem jednoty země a nejvyšším představitelem země navenek. Jde však spíše o formální pozici a možnost zasahovat do politického procesu má tedy minimální. Exekutivní moc v zemi představuje tzv. Královská vláda Kambodže (The Royal government of Cambodia). Vládě musí být vždy udělena důvěra dvoutřetinovou většinou od Národního shromáždění. Funkcí vlády je provádění národní politiky, přičemž na tuto činnost dohlíží znovu Národní shromáždění. Vláda je tvořena premiérem, zástupcem premiéra, ministry a státním tajemníkem.

Soudní moc je prezentována jednotlivými soudy, Nejvyšší radou soudců a státních zástupců a ministerstvem spravedlnosti. Systém soudů se sestává ze tří stupňů či instancí. Soudy první instance jsou jednotlivé provinční soudy a Vojenský soud pod kontrolou ministerstva obrany. Do budoucna se jedná o rozšíření tohoto prvního stupně o rodinný soud, pracovní soud a především také o obchodní soud. Druhou instancí představuje Odvolací soud a poslední třetí instancí Nejvyšší soud v čele s pěticí soudců.

Současný politický vývoj

V posledních dvaceti letech prošla politická situace v zemi značnými změnami. Zásadními událostmi v 90. letech byly dvakrát konané volby. Po obou volbách v roce 1993 a 1998 byla utvořena koalice mezi dvěma největšími stranami – FUNCINPEC a středo-levicovou

---

⁵¹ NAC. Constitution of the Kingdom of Cambodia, Phnom penh 1999

⁵² NEC 2008

Kambodžskou lidovou stranou (KLS) v čele se současným premiérem Hun Senem. Obě dvě volby byly doprovázeny dohady o důvěryhodnosti výsledků a také tenzemi mezi oběma stranami.

Až legitimní výsledky voleb z roku 2003 a 2008 díky mezinárodnímu dozoru přinesly klid do politické situace. V posledních volbách v roce 2008 drtivě zvítězila KLS premiéra Hun Sena.

Dne 24.9.2008 složilo nové kambodžské Národní shromáždění přísahu během tradičního ceremoniálu před králem Norodomem Sihamonim a strana Kambodžská lidová strana staronového premiéra Hun Sena (CPP - Cambodian People's Party) tak získala další pětiletý mandát po přesvědčivém vítězství v parlamentních volbách v červenci 2008.

Na zahajovacím jednání nové vlády (radě ministrů), která je složena z koalice vítězné CPP (strana získala 90 z celkového počtu 123 křesel v Národním shromáždění) a strany Funcinpec 2 křesla⁵³ (přičemž všichni ministři jsou z CPP) dne 26.9.2008 premiér Hun Sen uvedl, že Kambodža nemá jinou možnost než pokračovat v nejpřísnějším uplatňování širších a důkladnějších reforem, které jsou rozhodujícím úkolem a základními podmínkami pro zajištění efektivity a hospodárnosti podpory vysokého hospodářského růstu a zmírnění chudoby v Kambodži. Jedná se tak v současnosti o velice stabilní vládu v podstatě jedné strany. Poslední politické období je výrazně poznamenáno výraznými neshodami mezi KLS a druhou vítěznou stranou vedenou Samem Rainsym.

Významným mezníkem se také stal rok 2002, kdy se poprvé konaly komunální volby do místních zastupitelstev, na která byla poté delegovaná část rozhodovacích pravomocí. Došlo tak k potřebné decentralizaci státní moci a zefektivnění systému díky přesunutí místa rozhodování do místa potřeby.

Celkově lze tedy poslední dekádu popsat jako politicky stabilní, která umožňuje po dlouhých obdobích rozkolů vytvořit jednotnější prostředí, ve kterém lze efektivněji praktikovat reformní politiku.

Vzhledem k nedávným nepokojům v arabském světě, se v průběhu března letošního roku (2011) mluvilo i o možné nestabilitě uvnitř Kambodže kvůli de facto 25 leté nepřetržité moci premiéra Hun Sena v zemi. Situaci v Kambodži autor označil za nesrovnatelnou se situací na Blízkém východě. Jedná se jak o geografickou pozici s naprosto jinými mezinárodními vazbami a politickým systémem, tak o otázku náboženství a současné mentality Kambodžanů.

---

⁵³ NEC(The National Election Committee). Result of the election of the member of national assembly, 4rd mandate, Phnom penh 2008.

4.5 Kambodžská ekonomika

Cíl této podkapitoly představuje kambodžskou ekonomickou výkonnost a vyhlídky na základě analýzy aktuálních dat z mnoha spolehlivých zdrojů. To analyzuje podrobnější pohled na vývoj hlavních ekonomických ukazatelů a pokroku politických reforem. Zároveň zdůrazňuje naléhavá opatření, která je třeba přijmout k řešení případných vzniklých problémů.

Následující velice významná část obsahuje výhled vývoje základních makroekonomických ukazatelů v posledních letech. Převážná část této podkapitoly se dále zaměřuje blíže na jednotlivé sektory ekonomiky; konkrétně na zemědělství, průmysl, služby, finanční sektor a navíc také na nerostné bohatství a infrastrukturu země.

Makroekonomický vývoj od 70. let do současnosti

Kambodža patří v současnosti mezi nejméně rozvinuté země světa. Současnou zaostalost za sousedními ekonomikami v regionu z velké části způsobila násilná reorganizace tehdejší ekonomiky a rozklad průmyslu v druhé polovině 70. let. V průběhu celých 80. let se země i za pomoci zahraniční pomoci pomalu vzpamatovávala z těžké dekády. Bylo znovu zavedeno vlastnické právo a privatizoval se státem konfiskovaný majetek.

Zásadním zlomem byl vznik první novodobé vlády v roce 1993, který umožnil postupovat jednotně v ekonomických otázkách. Od tohoto roku se dá mluvit o reálné novodobé ekonomice Kambodže. V období po roce 1993 do roku 2000 země zažívala nepřetržitý růst kolem 7 %, který byl mírně zpomalen vnitřním politickým rozkolem a krizí celého asijského region v letech 1997 a 1998. V meziobdobí roků 2000 až 2008 byl roční průměrný růst HDP kambodžské ekonomiky kolem 9,8 %.⁵⁴

Tabulka 5: Ekonomické srovnání mezi Kambodžou a sousedními zeměmi (průměr 2000-2008)

	Kambodža	Laos	Thajsko	Vietnam
Reálný růst HDP (v %)	9,8	6,9	5,2	7,7
HDP na hlavu (v USD)	492	496	2566	674
Podíl zemědělství na tvorbě HDP (%)	34,6	34,7	11,6	22,1
Růst zemědělství (v %)	5,6	0,4	2,5	3,9
Podíl průmyslu na tvorbě HDP (%)	16,4	9,3	34,9	21,1
Růst průmyslu (v %)	12,9	-4,1	6,6	11,9
Populace (milión)	14,8	6,3	67,8	87,3
Růst populace	1,6	1,7	1	1,3

Zdroj: World Development Indicator (World Bank 2009)

⁵⁴ World Development Indicator (World Bank 2009)

Podle stupně ekonomického rozvoje patří Kambodža mezi tzv. nejméně rozvinuté země (NRZ). V Kambodži se příjem na obyvatele razantně zvýšil teprve nedávno. Vzrostl z 500 dolarů v roce 2006 na 760 dolarů v roce 2010⁵⁵. Ve srovnání s Evropskou unií je příjem na obyvatele v celé jihovýchodní Asii velmi nízký. Průměrné HDP na obyvatele je v EU 38580⁵⁶ USD. Podle indexu lidského rozvoje hodnotícího délku života, zdraví, vzdělání a životní úrovně se Kambodža řadí na 124⁵⁷. místo ve světě. V poslední době se tempo ekonomického růstu v Kambodži pohybuje okolo 10 % (2002-2007).⁵⁸

Přesto však nesmíme zapomenout na fakt, že Kambodža patří mezi nejchudší země na světě (NRZ). Její tempa růstu se odvíjejí od velmi malého základu, a proto se na první pohled může zdát příliš optimistický. Je patrné, že zde nemůže nastat zásadní obrat, dokud kambodžská vláda nepřistoupí na potřebné radikální reformy.

Kambodžská ekonomika je stále více uzavřená a k nastolení opravdového tržního hospodářství jí čeká ještě dlouhá cesta. Pro další růst je nutná mnohem větší liberalizace obchodu a privatizace neefektivních státních podniků. Snad nejpotřebnějšími reformami jsou v Kambodži změny právního a bankovního systému, které bývají nedostatečně transparentní a nedůvěryhodné. Mezi hlavní ekonomické problémy Kambodži patří neefektivní výběr daní a deficit veřejného rozpočtu.

Tyto problémy země každoročně kryje zdroji zahraniční rozvojové pomoci. Největším bilaterálním dárce Kambodže je Japonsko a Čína.

Tabulka 6: Kambodžský reálný růst HDP 2004-2011

ROK	Reálný růst HDP v %	Míra inflace v %
2004	10,3%	5,6%
2005	13,3%	6,7%
2006	10,8%	6,1%
2007	10,2%	7,7%
2008	6,7%	25,0%
2009	0,1%	-0,7%
2010	6,3%	4,0%
2011e	6,5%	5,5%

Zdroj: ADB: Asian development outlook 2011 str.256, e- odhad

⁵⁵ World Bank: World Development Indicators database, , 1 July 2011

⁵⁶ Tamtéž

⁵⁷ UN: human development report 2010

⁵⁸ ADB. Asian Development Outlook , Manila 2011

4.6 Průmysl

Nejvýznamnějším průmyslovým odvětvím Kambodže je oděvní a textilní průmysl. Oděvní a textilní sektor zaujímá významnou část kambodžské ekonomiky. Export oděvů a textilu tvoří přibližně 85 % celkových vývozů.

Odvětví průmyslu bylo silně zasažené událostmi v 70. letech a až do roku 1993 zde existoval jen malý státem vlastněný průmyslový sektor. Industrializace se v Kambodži významněji projevila koncem 90. let, kdy se díky zahraničním investicím rozběhla výroba oděvů, která patří mezi hlavní exportní komodity země. Od roku 1994 se soukromé podnikání a průmyslová produkce setkaly se silnou vládní podporou.

V oblasti oděvního průmyslu je od roku 1999 využíván především preferenční přístup na lukrativním trhu Evropské unie a USA. Průmyslová výroba se podílela na HDP 25,6 % v roce 2004 a v roce 2006 dosáhla nejvyšší hodnoty a to 26,2 %. V témže roce bylo zaměstnáno 13,4 % obyvatel v průmyslových odvětvích.

Tabulka 7: Kambodžský textilní export v letech 2004-2010 (v mil.USD)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
USA	1 272,11	1 564,63	1 906,07	1 999,41	1 977,78	1 507,27	507,92
EU	580,06	490,80	574,00	631,70	658,65	577,63	148,90
Kanada	96,91	92,37	116,47	153,78	198,81	195,16	67,29
Ostatní trhy	33,71	42,51	57,97	81,43	135,76	138,06	56,32
Celkem	1 982,79	2 190,31	2 654,51	2 866,32	2 971,00	2 418,12	780,43

Zdroj: Kambodžská asociace oděvního-textilního průmyslu 2011 (vlastní zpracování).

V současnosti je v tomto sektoru zaměstnáno asi 16% pracovních sil. Za poslední rok 2010 vykázala průmyslová produkce růst o 5,7%. V dalších letech lze očekávat návrat k mírně vyšším růstům vzhledem ke končící světové recesi a obnovující se poptávce v USA a v EU.

Spojené státy (USA) patří mezi nejdůležitější exportní destinace. Kambodžský vývoz dosáhl v roce 2005- 2009 přes 2000 milionu dolarů. Kromě Asie patří Evropská unie mezi největší exportní trhy.

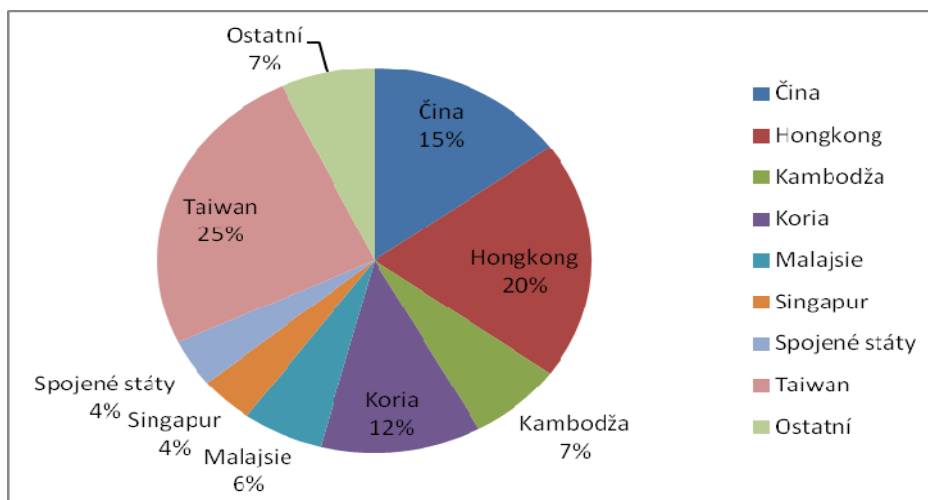
Dominantním odvětvím průmyslu je oděvní průmysl za ním následuje stavebnictví (představuje asi 20% průmyslové produkce), potravinářský a tabákový průmysl.

Textilní a oděvní sektor představující 24,92 % HDP v roce 2007 a po světové finanční krizi v roce 2009 poklesl na 21,7 %.

Kapitálové zdroje: více než 93 % kapitálu v sektoru je vlastněno zahraničními subjekty. Největší investoři pocházejí z Taiwanu (25% továren), Hongkongu (20%), Číny (15%) a Koreje (12%). Viz graf 4.

Graf 4: Investoři v oděvním průmyslu v roce 2009 v (%)

Zdroj: Kambodžská asociace oděvního-textilního průmyslu 2011 (vlastní zpracování).

4.6.1 Oděvní průmysl

Tahounem průmyslu především až v prvním desetiletí 21. století se stala výroba oděvů, jež je zároveň také hlavní exportní položkou země. Mezi roky 1995 a 2003 vzrostl export oděvního zboží z 20 milionů na 1,54 miliardy USD. V roce 2009 dosáhl hodnoty už kolem 3,5 miliardy. Na území Kambodže se v současnosti nachází asi 273 továren zaměstnávajících na 314 000 lidí.⁵⁹ Převážná část z nich se nachází v hlavním městě Phnom Penh nebo v jeho blízkém okolí.

Enormní růst umožnily hlavně investice ze zemí asijského regionu. Ty do země přišly hlavně kvůli preferenčnímu vztahu Kambodže s USA a EU. Dalšími silnými stránkami místní výroby je levná pracovní síla (viz. níže tabulka srovnání v regionu), vysoký standart kvality výrobků a dodržování mezinárodních pracovně-sociálních norem, díky tomu země získávala dosud vyšší exportní kvóty na své zboží či preferenční přístup např. od USA

Jako zásadní negativní faktory se jeví nedostatečná infrastruktura a především nutnost získávat vstupy do výroby přes importy, kdy je nutné dodávat ze zahraničí materiál či vybavení

⁵⁹ ILO: Twenty fifth synthesis report on working conditions in Cambodia's garment sector Geneva, 2011.

továren. V současnosti je odvětví, které by vytvořilo fungující dodavatelský řetězec s oděvními továrnami téměř nedotčeno.

Oděvní průmysl představuje tak hlavní potenciál pro zahraniční investory, kteří mohou využít přenesení výroby oděvů do Kambodže či využít téměř nedotčeného trhu výroby textilu a vybavení továren.

Odbytové trhy: jak bylo uvedeno výše, T&C sektor je tažen výlučně externí poptávkou, zejména trhem USA. Tři čtvrtiny výkonů v oděvním sektoru jsou určeny pro USA a 20% pro EU. Nižší příjmy a poptávka v zahraničí znamená méně nákupních objednávek pro výrobce v Kambodži. Navíc, odstranění ochranných bariér v USA vzhledem k Číně na konci roku 2008 zvýší konkurenční tlaky a omezí růst sektoru v Kambodži.

Tabulka 8: Podíl odvětví na tvorbě HDP v letech 2004-2010 (v %)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Zemědělství	29,4	30,7	30,1	29,7	32,8	33,5	33,5
Průmysl	25,6	25,0	26,2	24,9	22,4	21,7	21,0
Služby	39,3	39,1	38,7	38,5	38,8	38,8	38,3

Zdroj: MEF. Cambodia Macroeconomic Framework 2001-2011, March 2010

Hlavními výhodami produkce v Kambodži je levná pracovní síla, slabá vynutitelnost pracovního práva a nedodržování nebo neexistence legislativních požadavků v oblasti bezpečnosti a ochrany zdraví a životního prostředí. Nízkonákladová produkce vede k zostřování konkurenčního boje, zejména v segmentu levných oděvů.

4.7 Zemědělství

Sektor zemědělství patřil vždy mezi stěžejní oblasti kambodžské ekonomiky, ale zároveň nejproblematictější oblastí kambodžského hospodářství. V roce 2008 jeho podíl na HDP cca 32,8 %. V současnosti vytváří přibližně třetinu HDP země, což není zásadní podíl. Na druhou stranu však v tomto odvětví například v roce 2009 pracovalo 57,6% ze všech pracovních sil. Většina obyvatel navíc stále žije na venkově, kde je práce v zemědělství často jedinou možností obživy. Proto má stále zemědělství v místní ekonomice výsadní postavení.

Zemědělský sektor v roce 2009 přispívá k HDP ve výši 33,5%⁶⁰. Hlavními plodinami jsou rýže, jedlý maniok, kukuřice a sojové boby. Tento sektor je silně propojen s venkovskými farmáři a nemajetnými.

Kapitálové zdroje: především místní, omezený kapitál; pouze okolo 25% pochází z PZI.

Odbytové trhy: ceny komodit jsou závislé na mezinárodních trzích; jedná se o tržní plodiny, které představují kukuřice, jedlý maniok nebo pepř prodávané do Thajska, Vietnamu a Číny jako průmyslové vstupy.

Produktivita v kambodžském zemědělství je nižší než v okolních zemích se srovnatelnými půdními a klimatickými podmínkami. Díky téměř absolutní závislosti rostlinné produkce na dešťových srážkách jsou výkony kambodžského zemědělství výrazně ovlivněny rozmary počasí. Přesto i díky přílivu PZI do zemědělského sektoru stoupá produktivita i celková produkce.

Ze zemědělských komodit se oficiálně vyváží pouze kaučuk, ryby a rýže. Velké množství rýže je však stále vyváženo ilegálně do sousedních států jako Thajsko a Vietnam. Vzhledem k tomu, že v zemi chybí zemědělská technika pro zpracování produkce, je její část vyvážena po sklizni v příhraničních oblastech ke zpracování do sousedních států za velmi nízké ceny. Přesto (či spíše právě proto) byla Kambodža devátým největším exportérem rýže na světě v roce 2007 s 450 000 t, zatímco Thajsko vloni vyvezlo 9,5 mil. tun a Vietnam 4,5 mil. tun. Za rok 2003 se celková produkce pohybovala kolem 4,7 milionu tun. V roce 2009 již celková produkce vzrostla na 7,5 milionu tun a vláda nyní plánuje do roku 2015 dále produkci zdvojnásobit na 15 milionů tun⁶¹.

Růst byl posílen rozšířením obdělávané plochy, vyšším vyvážením zemědělských produktů a nárůstem v živočišné výrobě. Nicméně, investice do zemědělství zůstaly slabé, i přes rostoucí ceny a poptávky na světovém trhu.

Efektivní zavlažování a přírodní zdroje a systémy řízení jsou bezodkladně potřebné k dosažení trvale udržitelného zemědělského růstu, to by mělo mít vliv na snížení chudoby, neboť zemědělský sektor je hlavním zdrojem příjmů pro nejchudší země obyvatel. Na základě současných trendů zemědělský sektor by měl růst o 4 procenta v roce 2010⁶².

---

⁶⁰MEF, Cambodia Macroeconomic Framework 2001-2011, Phnom penh March 2010

⁶¹USDA CAMBODIA: Future Growth Rate of Rice Production Uncertain ,2010

⁶²MEF, Cambodia Macroeconomic Framework 2001-2011

Tabulka 9: Tempa růstu zemědělské produkce v letech 2004–2009 (meziročně v %, ceny r.2000)

	2005	2006	2007	2008	2009
Rýže	43,7	4,3	7,5	3,6	3,4
Ostatní rostlinná produkce	12,2	6,5	9	10,1	6,6
Chov dobytka a drůbeže	5,6	8,2	3,7	3,8	4,4
Rybářství	5,6	3,8	0,8	6,5	0,8
Lesnictví a těžba dřeva	3,5	6,6	1,8	1,7	1,8
Zemědělství celkem	15,5	5,5	5,1	5,7	3,5

Zdroj: Kambodžský statistický úřad 2004-2009

K jeho hlavním problémům patří nedostatečně rozvinutá infrastruktura znemožňující uplatnění moderních pěstitelských a chovatelských metod, velká chudoba celého venkova a v poslední době i takřka pravidelné přírodní katastrofy (záplavy, tajfuny - naposledy tajfun Ketsana). Potřeba rozvoje venkova, resp. vyšší produktivity v zemědělství se tak pomalu, ale jistě, stává jedním z nejpálčivějších problémů současné Kambodže. Významnou roli při řešení tohoto problému je za nedostatku financí ze státního rozpočtu výrazné zvýšení objemu zahraničních investic do zemědělství.

4.7.1 Produkce rýže

Zemědělský systém v oblasti rýže byl páteří zemědělství Kambodže s dlouholetou historií a rýže zůstává dominantní plodinou i dnes. Adaptace rýže je na různých místních půdních a klimatických podmínkách. Kambodžský farmáři mají bohaté zkušenosti s pěstování rýže a vyvinuly různé hospodaření jako nížinné rýže, náhorní rýže, rýže hlubinné a různé způsoby zavlažování v období sucha. Rýže je dominantní plodinou pro téměř všechny zemědělce, více než 80% kambodžských farmářů pěstují rýži (CSES 2004 a 2007). Výroba rýže zaujímá více než 80 procent obdělávané půdy a poskytuje více než 50 procent úrody z přidané hodnoty v celé zemi (každý rok různě). Rýže je také jedním z hlavních hnacích sil růstu v zemědělství, více než polovina ze všech plodin v období 1994-2006⁶³. V posledních letech se rýže stala nejdůležitější zemědělskou exportní komoditou.

Po strategii v roce 2004 (Národní strategický plán rozvoje NSDP) stanovil cíle pro odvětví rýže 5,5 milionu tun produkce rýže v roce 2010 a dosáhne 7,5 miliónu tun v roce 2020. Tento cíl je zvýšení výnosů rýže z 2,0 t / ha v roce 2007 na 2,4 t / ha v roce 2010 a na 3 t / ha v roce

⁶³ CDRI Cambodia's Agricultural Strategy: Future Development Options for the Rice Sector, Phnom penh 2011

2020⁶⁴. Aby byl splněn tento výnos 20 procent ke zlepšení v období pěti let musí se podílet na růstu zavlažování pozemků (včetně doplňkového zavlažování) a rozšíří se tak z 20 procent v roce 2005 na 25 procent v roce 2010, což znamená, že zavlažovaná plocha rýže se zvýší na 650.000 hektarů v roce 2010 z 588.687 hektarů v roce 2005. V roce 2008 v polovině období, kde NSDP revidovalo produkci rýže v roce 2010 na 7,5 mil. tun z původních 5,5 milionu tun v roce 2006. Podpořilo tak výnos z 2,8 t / ha v roce 2010 z původní 2,4 t / ha v dokumentu NSDP(2006-2010).

Cílené zavlažování rýžových oblastí za rok 2010 se očekává rozšíření na 867.000 ha, to je 200.000 hektarů více než v původním plánu. Na podporu tohoto ambiciózního vývoje NSDP vyčlenila 990 milionů amerických dolarů, neboli 13,8 procenta z celkového rozpočtu prostředků z roku 2006 - 2010 na zemědělství a hospodaření s půdou, sezónní plodiny (většinou rýže) a rozvoj venkova.

Zavlažovací rozvoj byl považován za klíčový pro rozvoj rýže a investice do zavlažování včetně zlepšení současného zavlažovacího systému a řízení je jednou z hlavních priorit veřejných investic v Kambodži. Podíl veřejných investic do zavlažovacího systému z vládního celkového vývoje investic se v posledních letech výrazně zvýšil.

Získané celkové zdroje na zavlažování z vládních a externích zdrojů bylo 31,8 milionů dolarů v roce 2007 a v následujících třech letech vystoupili až na 59,2 milionů dolarů ročně. Porovnání s jinými výdaji v zemědělství, je jasné, že rapidně vzrostl nárůst investic ve výstavbě nových zavlažovacích systémů a v údržbě stávajících.

Kambodža se rychlým růstem produkce rýže obrátila z čistého dovozce rýže na vývozce. I když země začala vyvážet rýži v roce 2002, teprve v posledních letech takový vývoz dosáhl významné velikosti 1,5 milionů tun (2007). Kambodža je ještě malým vývozcem rýže na světě, její podíl na světovém obchodu rýže dosáhl pouze 2 % v roce 2007. S příspěvkem 10 % z celkové hodnoty exportu země, se rýže stala v zemi nejdůležitějším zemědělským vývozním produktem v posledních letech.⁶⁵

Sousední státy jako je Vietnam, který v současné době vyváží 22 % ze své produkce rýže, rostoucí z 15 % v roce 2000 a Thajsko pěstuje pro vývoz 40 až 50 %⁶⁶.

---

⁶⁴ Tamtéž str.5

⁶⁵ Tamtéž str.6

⁶⁶ Tamtéž str.7

Je třeba zdůraznit, že oficiální statistiky významně podceňují množství rýže kambodžského vývozu, vzhledem k tomu, že existuje neformální obchod mezi Kambodžou a Vietnamem a Kambodžou a Thajskem. Přibližně se odhaduje, že jedna třetina neloupané rýže putuje od zemědělců v příhraničních oblastech k neoficiálnímu vývozu.

4.8 Služby

Naše analýza je specificky zaměřena na mezinárodní turismus, který uvádí do korelace s globální ekonomickou situací. Sektor turistického ruchu zahrnuje různé služby, z nichž nejpodstatnější jsou služby hotelů a restaurací představující 38,8 % HDP v roce 2009.

4.8.1 Turismus

V letech před krizí rostl turismus až kolem 30% ročně. Vlivem krize došlo ke zpomalení, avšak již v roce 2010 zaznamenalo odvětví růst 3,3% a stejný růst se očekává i pro nadcházející rok 2011⁶⁷.

Odvětví služeb zaznamenalo stejně jako průmysl markantní nárůst především v posledním desetiletí. V roce 2010 služby představují kolem 38,3 % z celkového HDP. Majoritním přispěvatelem HDP je v tomto směru turismus. Dále pak expanze telekomunikací, dopravy a obchodních služeb.

Kapitálové zdroje: přibližně 75% kapitálu v sektoru pochází ze zahraničí, zejména pokud jde o hotely a rozvoj letovisek v nejatraktivnějších místech, jako jsou provincie Siem Reap, Sihanouk Ville a Koh Kong.

Odbytové trhy: V roce 2008 navštívilo Kambodžu 2,1 milionů zahraničních turistů, což představuje nárůst o 6% oproti předchozímu roku, avšak současně nižší počet než je 2,5 milionů plánovaných vládou. V roce 2008 byl příjem sektoru ze zahraniční turistiky odhadem 1 620 milionů USD. Až 60% zahraničních turistů používá při návštěvě země letecké spoje, polovina z nich pak mezinárodní letiště Siem Reap; 36% turistů využívá pozemní a lodní dopravu; 4% jsou tvořena jednodenními návštěvníky. Okolo 93% turistů vstupuje do země za účelem strávení

---

⁶⁷ EIC Cambodia macroeconomic framework 2000-2011, Phnom penh 2010

dovolené a zůstávají zde v průměru 6,5 dne. V hotelích pobývá během návštěvy 54.79% turistů a utratí 106 USD na osobu a den⁶⁸.

Za poslední rok tak celkem do Kambodži přicestovalo okolo 7 % z 2,16 na 2,31 milionu zahraničních turistů, kteří přinesli tržby kolem 1,75 miliardy USD a očekává růst kolem 2 % domácích turistů. Cílem vlády je dále propagovat a podporovat turismus a do roku 2020 dosáhnout celkové návštěvnosti kolem 6 milionů turistů. Nejpočetnější skupinou jsou turisté z Jižní Koreje s podílem 14% v celkovém počtu návštěvníků, následují turisté z Vietnamu (10%), Japonska (8%) a USA (7%) a EU⁶⁹.

Tabulka 10: Počty turistů v letech 2007–2008 (v tis.)

	Rok 2007	Rok 2008
letecky	1296513	1239407
Phnom Penh	535262	570903
Siem reap	761251	668504
pozemní a vodní cesty	576054	762027
pozemní cesta	532366	690138
Vodní cesty	43688	71889
mezisoučet	1872567	2001434
ostatní	142561	124031
Celkem	2015128	2125465

Zdroj: Statistics and Tourism Information Department 2008 Cambodia

4.8.2 Telekomunikace

Od roku 1996 zaznamenalo toto odvětví enormně rychlý růst. Jednalo se o dobudování a zkvalitňování sítě pevných linek a vytváření internetových sítí. V současnosti je přístup na internet dostupný ve všech velkých městech a i ve většině těch menších. Veřejné internetové kavárny zde pak dále nabízejí využití při hodinové sazbě 1-2 USD.

Nejvíce rostoucí oblastí se staly mobilní komunikace. V roce 1996 bylo v Kambodži celkem 23000 mobilních telefonů. V roce 2009 jich bylo již 5,6 milionu a v roce 2010 už dokonce 7,115 milionu. Trh tak dál neustále roste. Mobilní služby dnes na území Kambodže nabízí devět mobilních operátorů: Star Cell, Mobitel, Hello, Mfone, Excell, Metfone, Smart Mobile, Beeline a QB, očekává se registrace dalších společností⁷⁰. Většina těchto sítí patří do

⁶⁸ EIC Cambodia macroeconomic framework 2000-2011, Phnom penh 2010

⁶⁹ MEF. Cambodia Macroeconomic Framework 2001-2011, March 2010

⁷⁰ Cambodian Ministry of Posts and Telecommunication 2011

vlastnictví zahraničních investorů. Trh se tak i přes enormně rostoucí poptávku v současnosti může jevit jako poměrně přesycený.

4.9 Přírodní zdroje

Území Kambodže není v současnosti téměř využito, co se týče těžby přírodních zdrojů. Přitom však dle studií a výzkumů se právě zde nachází mnoho potenciálních nalezišť energetických zdrojů či drahých kovů.

4.9.1 Energetický potenciál

K zajištění základních lidských potřeb a nastavení k sociálně–ekonomického rozvoje obyvatel je nutné zajistit důstojné žití. Pro další rozvoj je nutné vyřešit nedostatky v poskytování elektrické energie, tak aby nedošlo k další degradaci přírody a zdraví obyvatel. Jedná se nejvíce o obyvatele z venkova, rolníky.

Jeden z nejdůležitějších ekonomických rozvoje je dostupnost elektrické energie. Dalším důležitým aspektem je stabilita dodávek elektřiny a její udržitelnost v souvislosti s životním prostředím. Většina obyvatel žije na venkově a kvůli vysoké členitosti terénu a nesnadnému zajištění bezpečnosti je velice obtížné zajistit těmto lidem její dodávku. Polovina venkovského obyvatelstva nemá přístup k elektrické síti. Tedy tito lidé jsou odkázáni na tradiční způsoby topení a vaření.⁷¹

Cestou z této neuspokojivé situace jsou decentralizované alternativní zdroje energie jako je vodní-energie, biomasa a solární Energie.

Především se jedná o nově objevená naleziště ropy a zemního plynu z velké většiny v pobřežních vodách, kde probíhal výzkum již v průběhu posledních deseti let. Celkově podle odhadů Světové banky a Rozvojového programu OSN (UNDP) se mohou celkové zásoby ropy na území Kambodže pohybovat kolem 2 miliard barelů ropy a až 300 miliard m³ zemního plynu, což představuje pro zemi při budoucím využití obrovské finanční zdroje, které by mohly přesáhnout hodnoty zahraniční pomoci zemi a dále také zmírnit nesoběstačnost při spotřebě těchto komodit.

---

⁷¹ V Kambodžském tradičním způsobu vaření je používáno suché dřevo a na svícení se používá smůla ze dřeva.

Co se týče energetické soběstačnosti kromě zdrojů ropy a zemního plynu, skýtá velké možnosti do budoucna také další rozšíření sítě hydroelektráren. Energie vody (Hydroenergie) je nejvýznamnější obnovitelný zdroj energie a také jediný, který je ekonomickou konkurencí fosilním palivům a nukleárním energiím. Míra schopnosti vodních ploch a toků k vytvoření elektrické energie byla odhadnuta na 5 000 až 8 600 MW, přičemž zhruba 50 % je vázáno na řece Mekong, 40% přítoků řeky Mekong a zbývající 10% na jihozápadním pobřeží. Současné využití vodních zdrojů je však poměrně omezené. V současné době jsou pouze dva projekty pracující s instalovaným výkonem 13 MW⁷².

4.9.2 Nerostné bohatství

Dosud téměř nevyužity zůstávají nadále zdroje nerostných surovin v zemi. Přitom již v nedávné době bylo objeveno mnoho nalezišť bauxitu, mědi, zinku, zlata, železné rudy, žuly, vápence, drahokamů a wolframu. Dosud kromě těžby vápence, žuly, písku, soli a v minimální míře zlata a drahokamů je však většina oblastí ve fázi dalšího průzkumu zahraničními těžebními společnostmi a budoucí využití ve větší míře je otázkou minimálně 5-10 let.

Zásadní však je a bude v tomto směru také schopnost komunikace mezi vládou a investory, ohledně možnosti těžby uvnitř chráněných přírodních území.

4.10 Infrastruktura

Výstavba dopravních a inženýrských sítí je dosud v poměrně rané fázi a není odpovídající ani dostačující pro současné a budoucí potřeby země. Přesto však je vývoj velice pozitivní a každoročně dochází k dalšímu rozšiřování a rekonstrukcím.

Celkově vede na území Kambodže silniční síť o délce 38 093 kilometrů. Z celé této délky však pouze necelých 3 000 kilometrů je zpevněných. Co se týče železniční sítě, její celková délka je v současnosti 690 kilometrů.

4.10.1 Silniční síť

Vytvoření kvalitní a husté silniční sítě je primárním úkolem v otázce infrastruktury. V posledních letech bylo velkým úspěchem zrekonstruování hlavního tahu mezi městy Bangkok - Phnom Penh - Saigon, které bylo významným krokem k prohloubení vzájemné obchodní

---

⁷² ADB Cambodia : Status and Potential for the Development of Biofuels and Rural Renewable Energy, Manila 2009.

spolupráce mezi těmito třemi sousedícími zeměmi. Plány ministerstva veřejných prací a dopravy (Ministry of Public Works and Transport) musely být v průběhu krize přehodnoceny a místo zamýšlených 4000 km zpevněných cest je jich dnes jen 3000 km. Přesto plán do budoucna dále počítá s další intenzivní přestavbou. Podle původního plánu by měly být všechny tahy prvního řádu kompletně zrekonstruovány do roku 2020. Hlavními investory v tomto plánu jsou Asian Development Bank (ADB), Čína, Japonsko a Thajsko. Hlavními body plánu jsou dotvoření severního a východního koridoru napříč celou zemí a dále pak dotvoření jižního pobřežního koridoru.

Kompletní silniční síť je možné detailně prozkoumat přímo na internetových stránkách ministerstva veřejných prací a dopravy (Ministry of Public Works and Transport).

4.10.2 Železniční síť

Jediná hlavní trať dnes vede od hranic Thajska z města Sisophon do hlavního města Phnom Penh. Ta však ještě do nedávna byla ve velice špatném stavu a nebylo ji tak možné využít pro potřeby transportu větších nákladů

Zásadní pro Kambodžu je však současná rekonstrukce právě této staré trati, která probíhá již od roku 2010 díky rozsáhlým investicím ADB. Cílem ADB je dotvořit železniční spojení na východě mezi Phnom Penhem a vietnamským Saigonem a na západě mezi Sisophonem a Thajskem a celkově zrenovovat a sjednotit všechny místní tratě do roku 2013. V souběžné činnosti s okolními zeměmi má tak v plánu vytvořit jednotnou trať tzv. Trans-asijskou železnici spojující Singapur, Malajsii, Thajsko, Kambodžu, Vietnam a Čínu a umožnit nastartovat další růst obchodu mezi těmito zeměmi. Tento projekt umožní Kambodži stát se významným dopravním uzlem regionu.

V současnosti se navíc dokončuje železniční spojení mezi hlavním městem a největším přístavem Sihanoukville, které by mělo být dokončeno v květnu 2011 a umožnit tak jednodušší převoz kontejnerů z přístavu do vnitrozemí.

4.10.3 Letecká a vodní doprava

Hlavními body plánu v této oblasti je dokončení rekonstrukce a rozšiřování kapacity mezinárodních letišť v Phnom Penhu, Siem Reapu a Sihanoukville s ohledem na stále rostoucí množství zahraničních turistů v zemi.

Investice do vodní dopravy směřují především do přestavby a rozšiřování kapacit již existujících přístavů (především Sihanoukville). Dále pak do výstavby nových vnitrozemských přístavů na řece Mekong a Tonle Sap se souběžným vytvářením moderní říční navigace.

4.11 Vnější ekonomické vztahy

Mezinárodní obchod Kambodže začal ve větší míře narůstat od roku 1993, kdy byla zrušena většina původních omezení obchodu. Dalším zlomovým bodem se stal rok 2001, kdy byly radikálně omezeny tarifní překážky. Původní průměrné celní výměry kolem 120% byly jednorázově sníženy na 35%⁷³. V roce 2004 se pak jednalo o přistoupení země do WTO a další omezování překážek obchodu.

V roce 2008 se kambodžský zahraniční obchod s oděvy zpomaluje, ale hodnota dovážených automobilů, motocyklů, autobusů, nákladních automobilů, traktorů a alkoholu se výrazně zvýšila. To vede ke zvětšení kambodžského obchodního deficitu. Avšak obchodní deficit stejně jako deficit příjmových účtů je zcela finančně pokryt příjmy od zahraničních turistů, soukromých a vládních převodů a působivými zahraničními investicemi.

V návaznosti na celkový ekonomický vývoj rostl v posledních pěti letech obrat zahraničního obchodu, jak je zřejmé z tabulky.

Tabulka 11: Vývoj obchodní bilance v letech 2005-2010

Ukazatel v mil.USD	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Vývoz	2 908,0	3 692,4	4 088,5	4 708,0	4 196,2	5 068,0
Dovoz	3 918,3	4 771,2	5 431,9	6 508,4	5 830,5	6 783,0
Obrat	6 826,3	8 463,6	9 520,4	11 216,4	10 026,7	11 851,0
Saldo	-1 010,3	-1 078,8	-1 343,4	-1 800,4	-1 634,3	-1 715,0

Zdroj: ADB Key Indicators for Asia and the Pacific 2011

Vývoj obratu zahraničního obchodu Kambodži podle asijské rozvojové banky (ADB) je nastíněn v tabulce 11.

⁷³ CDRI. Annual Development Review 2007-2008, 2009

4.11.1 Zahraniční obchod a kapitálové pohyby

Celkový objem vývozu za 2006 se zvýšil na 27 % ve srovnání s 12,3 % za stejné období roku 2005, ale v roce 2009 poklesl na -8,6 % oproti roku 2008, kdy objem vývozu byl 15,2 %. Podobná situace byla 2007, kdy objem vývozu poklesl na 10,7 % oproti roku 2006. Pokles odráží zpomalení v objemu vývozu oděvů⁷⁴.

Z hlediska teritoriální struktury Kambodža vyváží nejvíce do USA (1 822,5 milionů USD v roce 2009), následuje Singapur (308,3 mil. USD), Německo (302,4 mil. USD), Velká Británie (284,2 mil. USD), Kanada (253,8 mil. USD), Vietnam (168,6 mil. USD), Španělsko (129,8 mil. USD), Japonsko (129,7 mil. USD) a France (52,8 mil. USD).

Za rok 2010 dosáhla hodnota celkového vývozu země hodnoty 5 068 milionů USD zhruba 20,8 % a představovala zhruba asi 45 % HDP země, čímž se po posledním ročním poklesu opět vrátila k růstu.

Hlavními vývozními komoditami jsou dlouhodobě oděvy a obuv. Ty dosáhly v roce 2010 celkové hodnoty 3 miliardy USD a podílely se tak asi z 65% na celkovém vývozu země.

Zatímco Vývoz v oblasti zemědělských výrobků ostře vzrostl, jeho celkový objem zůstal nízký⁷⁵ a byl způsoben neformálními kanály způsobujícími vážné úbytky v daňových příjmech.

Dovoz se vzrostl z 19,8 % v roce 2005 na 21,8 %, v roce 2006 a v roce 2007 klesl na 13,8 % a v roce 2008 vzrostl na 19,8 %, ale v roce 2009 zase klesl na -10,4 %⁷⁶. V roce 2008 měl na tom velký podíl dovoz ropy a surovin, především těch, které se používají v oděvním sektoru.

Zatímco se dovoz tkanin zpomalil, hodnota dovezených automobilů, motocyklů, autobusů, nákladních automobilů, traktorů, piva a dalších alkoholických výrobků se výrazně zvýšila.

Dovoz do země přichází téměř čistě ze zemí jihovýchodní Asie. Téměř polovina je dovezena ze sousedních států Thajska (25%) a Vietnamu (20%). Menšími, ale stále významnými partnery v dovozu jsou Čína (14%), Singapur (11%), Hong Kong (7%), Tchajwan (5%) a Jižní Korea (4%).⁷⁷ Růst dovozu je znakem vznikající střední třídy, jejíž disponibilní příjem vzrostl v důsledku spekulací v oblasti pozemků a bytové výstavby.

Uvedené údaje svědčí o tom, že obrat zahraničního obchodu v letech 2005 až 2010 roste (výmkou v roce 2009, kdy docházelo k poklesu na 10 177,6 mil. USD z 11 216,4 mil. USD v roce

---

74 ADB Key Indicators for Asia and the Pacific 2011

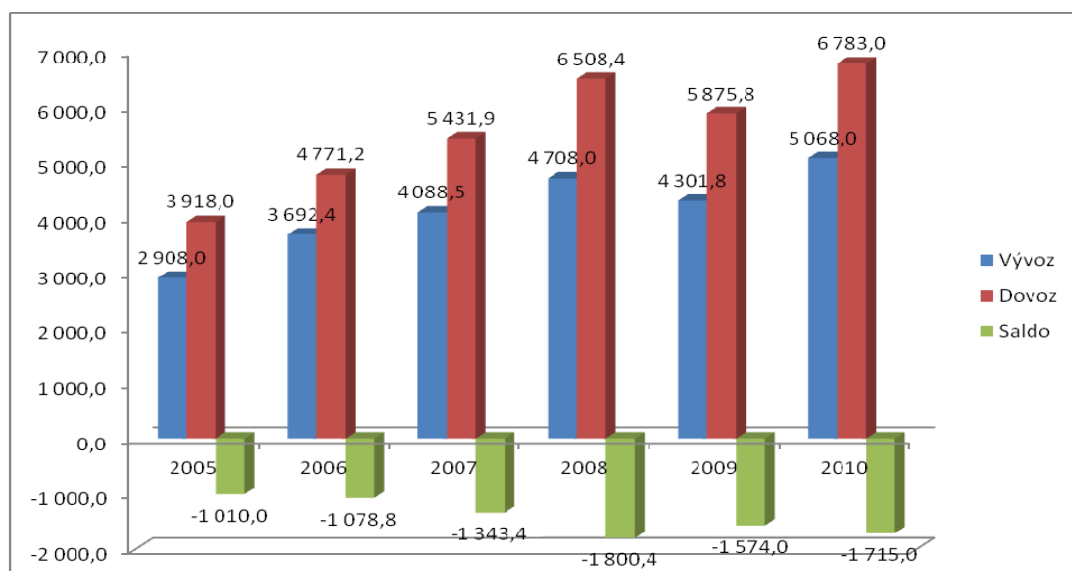
75 Tamtéž

76 Tamtéž

77 Tamtéž

2008), ale zdaleka nedosahuje úrovně sousedního státu jako Thajsko a Vietnam. Svou roli hrají jak objektivní faktory (občanská válka), tak zásadní dlouhodobé změny orientace zahraničního obchodu.

Graf 5: Vývoj zahraničního obchodu Kambodže v letech 2005-2010 (v mil. USD)

Zdroj: ADB Key Indicators for Asia and the Pacific 2011

Celkový obchodní deficit se v roce 2008 zvýšil a dosáhl v nominálních hodnotách asi 1,8 miliard USD, čili 17,7 % hrubého národního produktu, asi o 37,6% více než v roce 2007.

Tabulka 12: Vývoj platební bilance

Ukazatel v mil.USD	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Běžný účet	-225,1	-262,2	-480,7	2 539,3	-930,8	-897,1
Obchodní bilance	-1 010,3	-1 078,9	-1 343,4	1 800,4	-1 634,2	-1 714,8
Služby a příjmy	182,2	186,2	268,2	124,0	129,2	86,2
Běžné transfery	603,0	630,5	594,5	614,9	574,2	731,5
Finanční účet	310,5	212,8	681,4	649,2	608,3	788,1
Přímé investice	374,9	474,8	866,2	794,7	520,3	769,4
Portfoliové investice	-7,2	-8,2	-6,5	-11,6	-7,6	-7,6
Zahraniční pomoc	144,0	122,1	199,6	234,7	153,1	244,9
Ostatní investice	-201,2	-375,9	-377,9	-368,6	-57,5	-218,6
Deviz. rezervy	1 158,6	1 410,7	2 143,2	2 640,6	3 288,4	3 802,1
Směnný kurz riel / USD	4 027,0	4 112,0	4 057,0	3 999,0	4 077,0	4 165,0

Zdroj: ADB Key Indicators for Asia and the Pacific 2011

V důsledku zvyšujícího se počtu zahraničních turistů navštěvujících Kambodžu dosahovala výše příjmu získaného turistickým ruchem kolem 1,5 miliard USD v roce 2008, což představuje vzrůst o 32,3% oproti roku 2007.

Přebytek sektoru služeb se i v roce 2008 nadále výrazně zvyšuje v nominálních hodnotách o 42% oproti roku 2007 a šplhá se na 8.3% hrubého národního produktu.

V kombinaci s rozsáhlým přílivem zahraniční pomoci bude mít Kambodža v roce 2008 pravděpodobně přebytek asi 809 milionů USD na svém převodním účtu, což představuje asi 7.3% hrubého národního produktu. Celkově se její stávající účetní deficit včetně oficiálních převodů zvýšil na 543 milionů USD nebo asi 3.9% hrubého národního produktu.

Nicméně se očekává, že finanční účet bude v přebytku asi 774 milionů USD a dosáhne 7.3% hrubého národního produktu v roce 2008, což je asi o 15.7% více oproti roku 2007 díky velkým zahraničním investicím, které se v průběhu tohoto roku očekávají.

Růst zahraničního obchodu (jak export, tak import) se pravděpodobně zpomalí díky předpokládaným poklesům v růstu kambodžského oděvního exportu a importu surovin používaných v oděvním a stavebním průmyslu. Obchodní deficit se v roce 2008 očekává relativně stejný díky očekávanému snížení nebo stabilizaci ceny ropy a ostatních stavebních materiálů na mezinárodních trzích. Proto může obchodní deficit Kambodži dosáhnout v roce 2009 pouze 15% hrubého národního produktu, o 1.7% nižší než v roce 2008.

4.12 Zahraniční investice

4.12.1 Přímé zahraniční investice (PZI)

Jsou forma dlouhodobého, nedluhového a relativně stabilního pohybu kapitálu. Součástí přímých zahraničních investic jsou kromě investic do navýšení základního kapitálu společnosti, také reinvestovaný zisk a ostatní kapitál⁷⁸.

Podle české národní banky (ČNB) charakterizuje přímé zahraniční investice (PZI) v souladu s významnými světovými statistickými a finančními institucemi takto:

„Přímá zahraniční investice odráží záměr rezidenta jedné ekonomiky (přímý investor) získat trvalou účast v subjektu, který je rezidentem v ekonomice jiné než ekonomika investora (přímá investice). Trvalá účast implikuje existenci dlouhodobého vztahu mezi přímým

---

⁷⁸ Wokoun, R., Tvrdoň, J., Damborský, M.: Přímé zahraniční investice a regionální rozvoj, Praha: Oeconomica, 2010.

investorem a přímou investicí a podstatný vliv na řízení podniku. Přímá investice zahrnuje jak původní transakci mezi oběma subjekty, tak všechny následující kapitálové transakce mezi nimi a mezi afilovanými podniky zapsanými i nezapsanými v obchodním rejstříku.“

Jednu z klíčových rolí v rozvoji Kambodžské ekonomiky sehrály PZI (Přímá Zahraniční Investice) díky zlepšenému investičnímu prostředí po roce 1993. Zahraniční firmy přilákal hlavně levná pracovní síla.

Kambodža dnes pro mnohé zahraniční investory představuje velký dlouhodobý potenciál a vláda se jim téměř vždy různými způsoby snaží již po dobu posledních dvou dekad vyjít vstříc. Objem státního rozpočtu určený na výdaje se totiž pohybuje okolo 2 miliard USD, což samo o sobě nemůže dostatečně naplnit potřeby rozvoje všech odvětví ekonomiky, proto je tedy jedinou možnou cestou vlády lákat do země zahraniční investory.

Od roku 1998 do roku 2008 PZI v průměru činil 15 % HDP

Tabulka 13: Příliv PZI podle regionů (milión USD)

Země	2005	2006	2007	2008	2009
Rozvinuté země	985 796	1 459 133	2 099 973	1 770 873	1 114 189
Rozvojové země	330 166	434 366	564 930	630 013	478 349
Nej.rozvojové země	14 811,80	20 890,30	25 551,30	32 341,40	28 338,70

Zdroj: UNCTAD PZI inflows, by region and economy 2010

Zásadními zlomy ve vývoji přílivu zahraničních investic se staly roky 1994, 2005 a 2008. V roce 1994 byla vytvořena Kambodžská investiční rada (Cambodian Investment Board), která má za úkol schvalovat zahraniční investiční návrhy. Ve stejném roce byl také schválen nový zákon o investicích, jehož součástí byl štedrý balíček investičních pobídek. V letech 2005 a 2008 byl pak tento zákon dvakrát zásadněji aktualizován a pozměněn do současné podoby.

4.12.2 Příliv přímých zahraničních investic (PZI)

Není pochyb o tom, že PZI se staly v posledních letech zásadním palivem enormního ekonomického růstu Kambodže. Naprosto majoritní část investic vždy přitékala především z okolních a dalších zemí asijského kontinentu (viz tabulka 14). Přitom ještě v letech těsně po roce 1994 přicházelo asi 20 % PZI z USA, Francie a Velké Británie. Podíl těchto zemí na přílivech se však během 10 let snížil až na necelých 5 procent. Stejný vývoj lze vysledovat u zemí ASEANu, kde hodnoty ze stejného období klesly z 54 % na 20 %. Tento propad lze hlavně přičíst obrovskému ekonomickému boomeru Číny (ČLR), která je významným investorem v Kambodži.

Ta navýšila v letech 1998-2009 svými objemnými investicemi v Kambodži podíl na celkovém přílivu PZI na 45,6 %, následovala Jižní Korea na 17,6 % a USA na 9,5 %⁷⁹. Snížila se tak právě relativní hodnota přílivu PZI ze zbylých oblastí světa. Přílivy investic z Číny a z Jižní Koreje hrají v současnosti nejvýznamnější roli v kambodžské ekonomice.

Tabulka 14: Příliv přímých zahraničních investic 2003-2009 v % v mil. USD.

	Počet projektu	Suma v mil. USD	% Celkových PZI
Čína	278	6940,9	45,6
J.Korea	87	2685,1	17,6
Spojené státy	39	1452,5	9,5
Thajsko	43	596,1	3,9
Malajsie	51	534,6	3,5
Viet nam	33	447	2,9
Taiwan	117	436,2	2,9
Rusko	7	434	2,8
Singapur	46	403,8	2,7
Hong kong	47	171,6	1,1
Japonsko	15	135,4	0,9
Francie	15	114,8	0,8

Zdroj: CDRI Annual Development Review 2010-11, Phnom penh 2011.

Během roku 1998-2009 se příliv čínské PZI soustřeďuje zejména na přírodní zdroje, jako je ropa a to 99,8 % z celkové PZI, těžební průmysl 91,7 % a energetiky (včetně vodní elektrárny) 83,5 %, cestovní ruch 60,7 %, oděvní průmysl 40,1 %, zemědělství 25,6 % a jiné 38,1 %.⁸⁰

Klíčovým motivem čínské investice v Kambodži je snaha zajistit si dostatečný přísun energie a nerostných surovin, aby mohla dále „živit“ svůj rapidní hospodářský růst.

Trend vývoje přílivu PZI od roku 2004 je symbolizován výrazným růstem i přes nedávný propad v letech 2008 a 2009 způsobený dopady ekonomické krize ve světě. Podle posledních studií a výpočtů by se měl příliv během tohoto roku vrátit na úroveň, která byla před krizí.

Hlavními oblastmi kam investice v posledních letech mířily, jsou především průmysl (oděvní průmysl a stavebnictví), turismus s dalšími službami (telekomunikace a reality) a těžba.

⁷⁹ CDRI Annual Development Review 2010-11, Phnom penh 2011.

⁸⁰ Tamtéž

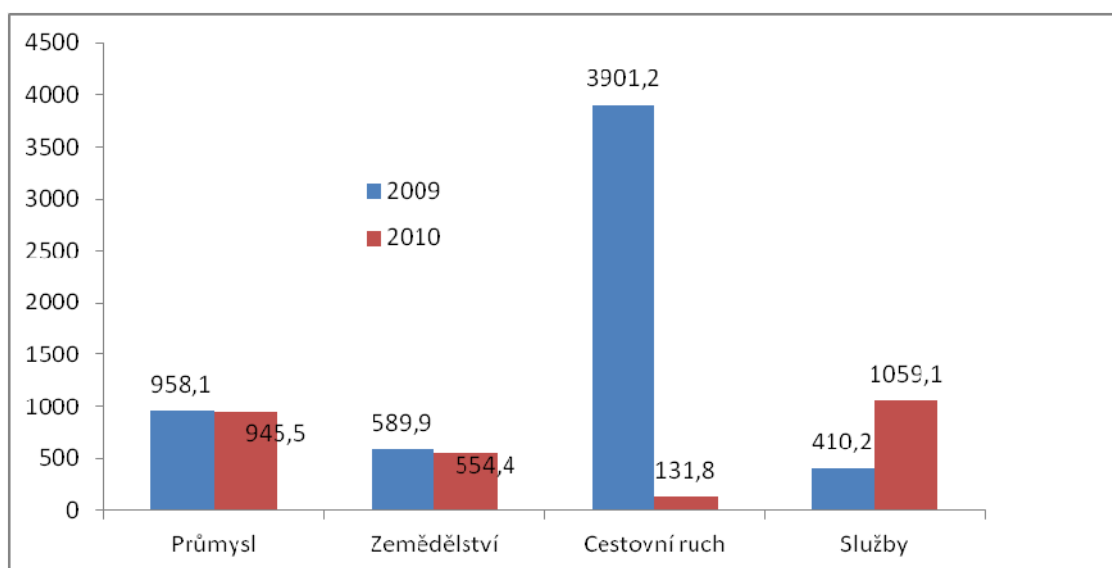
4.12.3 Stav přímých zahraničních investic

Přímé zahraniční investice (PZI) již dlouho hrají klíčovou roli v ekonomickém vývoji Kambodže.

Celkový objem přímých zahraničních investic (PZI) poskytovaných v Kambodži, dosáhly v roce 2007 celkové výše 866,2 mil USD oproti roku 2006. Zvýšily se tak o 82,5 %.

Celkový stav PZI v zemi zaznamenal především v posledním roce 2010 dramatický propad. Přestože v roce 2010 bylo 102 investičních projektů, které představují 2 % nárůst oproti předchozímu roku, došlo k meziročnímu propadu o 54%. Hlavně se jednalo o propad v oblasti turismu z celkových 3,9 miliard USD na pouhých letošních 140 milionů USD. Naopak v oblasti služeb se zaznamenal více než dvojnásobný růst. Zemědělství a průmysl zůstal téměř beze změny. V součtu se celkový stav PZI na území Kambodže propadl v roce 2009 z 5,9 miliard USD na 2,69 miliardy USD v roce 2010.

Graf 6: Stav PZI podle sektoru (v mil. USD)

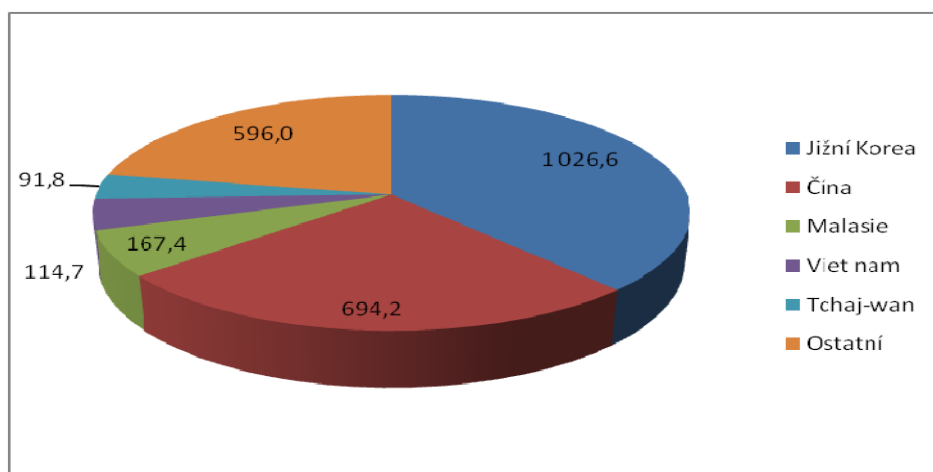

Zdroj: CDC Cambodia economics today, Phnom penh , February 16-28, 2011

Kambodžská rozvojová rada (CDC) hlásí pokles přímých zahraničních investic je patrný v oblasti cestovního ruchu, investovalo se jen 131,8 milionů USD. Mělo to za následek snížení o 96,6 %, tedy 3 901,2 milionů v roce 2009. Investice v zemědělství a průmyslu také meziročně mírně klesly z 6 % a 1,3 %, resp. investice v zemědělství se snížily z 589,9 milionu USD v roce 2009 na US 554,4 milionu amerických dolarů v roce 2010.

Zatímco investice v průmyslu se snížily z 958,1 milionů USD na 945,5 milionu USD v roce 2010. Naopak investice ve službách výrazně vzrostly na 1 059,1 milionů USD, což představuje meziročně nárůst o 158,2% z 410,2 milionu USD⁸¹ v roce 2009.

Graf 7: Celkový objem PZI podle země původu v letech 2010

Zdroj: CDC Cambodia economics today, Phnom penh , February 16-28, 2011

Klíčovými zdrojovými oblastmi co se týče PZI jsou již stabilně asijské země. V roce 2010 bylo prvních pět zemí s největším objemem celkových investic právě asijských. Největším investorem současnosti v Kambodži je Jižní Korea, která právě v posledním roce dokázala navýšit celkové investice o 750% a předstihnout tak do té doby dominantní Čínu a odsunout ji na druhou příčku. Dalšími z pětky hlavních investorů jsou Malajsie, Vietnam a Tchaj-wan. Hodnoty celkových investic z USA a EU jsou oproti asijským investorům v podstatě nesrovnatelné.

4.13 Monetární vývoj

4.13.1 Inflace

Inflaci chápeme jako opakovaný růst cen v ekonomice, neboli snížení kupní síly peněz.

Inflace je definována jako projev ekonomické nerovnováhy, jehož vnějším znakem je růst cenové hladiny. Inflace je nepřetržitý růst agregátní cenové hladiny v čase, který zachycuje

⁸¹ CDC Cambodia economics today, Phnom penh , February 16-28, 2011

všechno zboží a služby zdražování, které vidíme na zvyšující se ceně benzínu, jídla, bydlení a dalšího zboží je tedy změnou cenové hladiny, inflací.⁸²

Současně s tím dochází k růstu množství peněz v ekonomice a tudíž k poklesu kupní síly peněžní jednotky. Inlace současně znamená znehodnocení peněz (vkladů), ve vztahu k míře inflace tedy míru znehodnocení peněz, konkrétně můžeme říci negativní úrokovou míru⁸³.

Cenová hladina **P** je průměrnou úrovní cen určitého souboru statků v běžném období (ceny **p_t**) ve srovnání s cenami základního období (ceny **p₀**). Je vyjádřena indexem jako poměr souboru statků oceněných cenami **p_t** a **p₀**. Cenové hladině v základním období kdy (**p_t = p₀**) je přiřazen index 100, tedy **P₀ = 100**.

Vývoj cenové hladiny je vyjádřen jako tempo růstu cenové hladiny neboli **míru inflace**.

Výraz vyjadřuje o kolik vzrostla cenová hladina, vztahující se k období **t**, ve srovnání s cenovou hladinou, vztahující se k období **t - 1**.

$$\pi_t = \frac{P_t - P_{t-1}}{P_{t-1}} * 100 \text{ (v \%)}$$

Tabulka 15: Míra inflace v Kambodži a sousedních zemí v letech 2005-2011 (v %)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011e
Kambodža	5,8	4,7	5,9	19,7	-0,7	4	4,6
Laos	7,2	6,8	4,5	7,6	0	5,6	6
Thajsko	4,5	4,7	2,2	5,4	-0,9	3,5	3
Vietnam	8,3	7,5	8,3	23	6,9	10	8

Zdroj: Asian Development Outlook 2011, e- odhad

V Kambodži se inflace v roce 2008 zrychlila na 19,7 % zvýšením cen potravin a přepravních nákladů. Současně je výměnný kurz rielu vůči USD relativně stabilní; přičemž riel v oběhu se výrazně zvýšil ve srovnání s oběhem USD.

Inflační sazba v prosinci 2007 vyskočila na 5,9 % z pouhých 2,8 % v prosinci 2006. Externí faktory jako šetření ropou a ceny potravin, obavy z ekonomické recese v USA a slabá ekonomická výkonnost v určitých sektorech kambodžské ekonomiky způsobily vyšší inflaci.

⁸² BRČÁK, J; SEKERA, B. Makroekonomie. Plzeň : Aleš Čeněk, 2010. Str. 173.

⁸³ Tamtéž

Tyto problémy přetrvávali i v roce 2008, kdy inflace vyskočila na 19,7 % ve srovnání s pouhými 5,9 % v srpnu 2007. Cena potravin vzrostla v srpnu 2008 o 36,9 %, domácích potřeb o 27,4 %, přeprava o 25,8 % a lékařské výdaje o 11,2 % ve srovnání se srpnem v roce 2007. Ostatní spotřebitelské ceny se za toto období zvýšily mírně.

Na růstu spotřebitelských cen v Kambodži se podílely ceny dopravy, alkoholu, tabákových výrobků, bydlení, nepotravinářského zboží a služeb. V roce 2008 se nejvíce s inflací potýkal Vietnam (23 %) a Laos (7,6 %).

V roce 2009 došlo v Kambodži k deflaci (-0,7 %), kde vysoké náklady na nutné ozdravení hospodářského růstu provázela rostoucí nezaměstnanost a omezená spotřeba domácností.

Pokles hladiny spotřebitelských cen pocítila Jižní Korea i Tchaj-wan. V roce 2009 došlo k poklesu cenové hladiny v celé východní Asii.

Důvod klesajících ceny v Kambodži byla světová finanční krize v roce 2009 a následný kolaps oděvního průmyslu a cestovního ruchu, došlo k poklesu počtu zahraničních turistů, výsledné vysoké míry nezaměstnanosti a dramatického snížení komoditních cen. a cenový index pro všechny komodity se v tomto roce výrazně snížil o víc než 40%.⁸⁴

Po deflaci v roce 2009 inflace začala skokově narůstat na 4 % v roce 2010. Hlavním zdrojem růstu domácí cenové hladiny byli rostoucí ceny potravin, domácích potřeb, přeprav a zvýšení cen v sektoru bydlení.

Navzdory aktivnímu zemědělskému sektoru a dostupné kapacitě při zpracování obilovin a ryb, ceny potravin stále stoupají. Je to proto, že velké množství místních potravinářských výrobků (hlavně rýže a ryb) jsou neformálně vyváženy do okolních zemí, kde jsou následně prodávány za podstatně vyšší ceny na mezinárodních trzích.

Tyto neformální vývozy vytvářejí nedostatek v uspokojování místní poptávky po potravinách. Místní trh reaguje na tento nedostatek dovozem potravin (za vyšší ceny, než byly vyvezeny), hlavně z Thajska. To naopak výrazně tlačí vzhůru ceny potravin konzumovaných v Kambodži.

Protože Kambodža tyto výrobky místně nevyrábí a je tudíž vysoce závislá na dovozech a poklesu Rielu vůči ostatním měnám, je zde i důvod pro vyšší inflaci. V předchozích letech se

---

⁸⁴ Kambodžská národní banka 2010

celková inflace v prosinci 2011 očekává ve výši kolem 4,6 %, což je podstatně více než v prosinci 2010⁸⁵.

4.14 Současný vývoj dolarizace a měnového kurzu

Od počátku 70. let 20. století prošla Kambodža občanskou válkou a politickými nepokoji.⁸⁶ Státní převrat vedený Lon Nolem v březnu 1970 vnesl Kambodžu do nového režimu, kdy byly vyřazeny bankovky a vytištěny nové. V období let 1970 – 1975 byla země zmítána těžkými politickými nepokoji vyvolanými vnějšími a vnitřními konflikty, které nakonec zavedly Kambodžu do dalšího režimu. V dubnu 1975 se chopili moci Rudí Khmerové. Nový režim, který byl ještě horší než ten předchozí, nastolil „rok nula“ - Rok, v němž byli zabiti vzdělaní lidé a obyvatelé měst z nich byli vyhnáni a přinuceni pracovat v zemědělství. Veřejné úřady i soukromé podniky, včetně bank, byly uzavřeny a bankovky se staly jen bezcennými kusy papíru a již se dále nepoužívaly.⁸⁷ Až do ledna 1979 za tzv. režimu vražedných polí nejenže bylo brutálně zabito milióny nevinných Kambodžanů, ale byla také zcela zničena infrastruktura a ekonomika Kambodži.

Po skončení režimu Rudých Khmerů byl v roce 1979 zřízen Kambodžský komunistický stát silně ovlivněný Sovětským svazem a podporovaný komunistickým Vietnamem. V průběhu rekonstrukce se postupně obnovil a dále rozvinul veřejný sektor. V roce 1980 byla znovu otevřena centrální banka, tzv. Lidová banka Kambodži, ale poskytovala jen omezené služby, a byla znovu zavedena místní měna, riel. Bankovní systém však zůstal velmi chudý a téměř všechny transakce se prováděly v rámci barterového systému.⁸⁸ Liberalizace hospodářství na počátku 90. let 20. století vedla k výraznému zlepšení ekonomiky. Kambodža uvolnila své hospodářství budováním diplomatických vztahů se sousedními i západními zeměmi, a to podporou obchodu, investic a humanitárních vztahů. V důsledku toho se začal zvyšovat příliv zahraničních měn, zejména amerického dolaru.

---

85 EIC. Cambodia Economic Watch No.13, 2010

86 Podrobné informace o kambodžských hospodářských dějinách popsal např. Kem (2001) a de Zamaróczy a Sa (2002).

87 Budova centrální banky byla zcela zničena za režimu Rudých Khmerů.

88 Ze zkušeností z těchto dvou režimů nebyli místní obyvatelé příliš ochotni nadále ukládat riel. Namísto toho začali uchovávat svá aktiva ve formě zlata či jiných drahých kovů nebo kamenů. A ač se zlato stalo nejdůležitější transakční jednotkou, získaly v rámci barterové směny oblibu i některé další komodity jako rýže, potraviny a další základní statky potřebné pro každodenní život.

Dolarizace v Kambodži nastala po podpisu Pařížské mírové dohody v roce 1991, kdy mírové síly Dočasná správa Organizace spojených národů v Kambodži (UNTAC) byly nasazeny do operací pro nastolení míru, a to zejména s cílem zorganizovat první demokratické volby. Náklady na volby byly příliš vysoké, aby je bylo možno kontrolovat, protože kambodžský bankovní systém byl v té době stále chudý, což vedlo k tomu, že se americký dolar dostal do volného hospodářského oběhu.⁸⁹ Došlo k dalšímu nárůstu podílu amerického dolaru na měně díky velkému přílivu zahraniční pomoci, úvěrů, převodů a příjmů z vývozu.

Vzhledem k tomu, že finanční a bankovní systém byl teprve v „plenkách“, vyvíjela NBC značné úsilí směřující ke stabilizaci ekonomiky, a to uvedením řady nových předpisů o dohledu platnosti nad finančními institucemi. Státem vlastněná zahraniční obchodní banka (FTB) byla nakonec oddělena od NBC a privatizována jako banka komerční. Navzdory tomu místní obyvatelé dávali přednost americkému dolaru, což bylo vyvoláno nedostatkem důvěry v místní měnu, nedostatků v zákona, právních předpisech a očekáváním vysoké inflace.

Obrázek 6: Vývoj dolarizace v letech 1998-2007

Zdroj: Kambožská národní banka , Výroční zpráva 2010

⁸⁹ Náklady na volby byly odhadnuty na přibližně 1,7 miliardy USD, což bylo 75 procent celkového kambodžského HDP z roku 1993 (viz de Zamaróczy a Sa, 2003).

Dolarizace byla a i nadále bude všudypřítomná a mimo kontrolu měnových orgánů, i když Kambodža v posledním desetiletí dosáhla politické stability a hospodářské prosperity.⁹⁰ Z obrázku ukazuje, že míra dolarizace, která se měří poměrem vkladů v cizí měně (FCD) k penězům v nejširším vymezení (M2), tzv. broad money, podle odhadu Národní banky Kambodži (NBC), se od konce 90. let 20. století stále zvyšuje. Index dolarizace stoupl z přibližně 55 % v roce 1998 na přibližně 80 % v roce 2007.

Přítomnost dolarizace v Kambodži přináší jak přínosy, tak i náklady⁹¹. Mezi přínosy můžeme zařadit ochranu proti kurzovému riziku, snížení rizika neplnění státních závazků, opakované intermediace a podpora poskytování stále širšího spektra finančních služeb, tzv. finanční prohlubování, v rámci ekonomiky Kambodži.⁹² Mezi náklady dolarizace mohou patřit ztráty z ražebného (tzv. seigniorage) a ztráta měnové nezávislosti. Dalším klíčovým nákladem je potenciální narušení distribuce příjmů spojených s pohyby měnových kurzů. Obecně platí, že chudé vrstvy obyvatelstva, zvláště pak ve venkovských oblastech, získávají své příjmy v rielech, zatímco lidé, kteří chudobou netrpí, vydělávají v americký dolarech. Pohyby měnového kurzu spojené s dolarizací by mohly ovlivnit blahobyt především chudých, kteří mají příjem v rielech.

Vysoký stupeň dolarizace v Kambodži neznamená, že měnové kurzy jsou zcela stabilní. Současná politika NBC se bez účinné měnové autonomie zapříčiněné dolarizací rovná spíše jen intervencím na devizovém trhu s cílem udržet kupní sílu rielu a inflaci pod kontrolou než podpoře vývozního průmyslu. Míra inflace byla úspěšně snížena v průměru na 3,5 procenta v letech 1998 – 2007⁹³ z průměrných 56 procent v letech 1990 - 1998⁹⁴. Nominální a reálné měnové kurzy

---

90 Dalším faktorem přetrvávající dolarizace je rozsah reforem. Přestože země udělala po dlouhých útrapách výrazné pokroky, je třeba provést mnohem více reforem, zejména v oblasti rozvoje finančního a měnového systému. Jak tvrdí Unterberdoerster (2004), bankovní systém v Kambodži se nachází spíše v procesu obnovy než v procesu transformace. Tento proces byl realizován prostřednictvím reforem, které spočívají v relicencování životaschopných komerčních bank na základě nových zákonů o bankách, posílení bankovního dohledu a restrukturalizace státem vlastněných komerčních bank s ohledem na jejich možnou privatizaci. Reformy vedly k restrukturalizaci 23 komerčních bank, kdy 16 z nich byla odebrána licence a došlo k jejich likvidaci v důsledku zavedení minimálního kapitálového požadavku, zatímco ostatní byly sloučeny v rámci procesu opětovného udělování licencí od roku 1995 do roku 2002 (Oum a Sok, 2006, NBC, 2006).

91 Zamaróczy, M.; Sa, S. Economic policy in a highly dollarized economy: the case of Cambodia, Washington 2003

92 Zamaróczy, M a Sa (2003), a Beresford a kol. (2004) tvrdí, že proces reintermediace může nastat, pokud je možné provádět vklady v cizí měně v tuzemských bankách, a proto mohou mít tuzemští zprostředkovatelé více důvěry k tuzemským intermediátorům a mohou být svolnější ke vkládání svých peněz d jejich rukou. Šíření cizí měny v tuzemských bankách, jak uvádí autor, usnadní integraci domácího trhu do zbytku světa, protože americký dolar je v rámci mezinárodní obchodu široce používanou měnou.

93 EIC.Cambodia Economic Watch No.10, Phnom penh 2009

94 Beresford, M.; Nguon S.The Macroeconomics of Poverty Reduction In Cambodia, 2004

někdy představují různé směry, neboť míry inflace byly ke konci 90. let 20. století relativně vysoké a po roce 2005 jsou poměrně nízké.

Depreciace a vystupňovaná volatilita měnového kurzu jako výsledek dolarizace by mohly být jednou z překážek bránících snižování chudoby v Kambodži. Podle profilu chudoby v Kambodži (2004) vypracované Ministerstvem plánování (MoP) žilo v roce 2004, 35 procent Kambodžanů pod hranicí chudoby, z nichž 91 procent žilo ve venkovských oblastech, zatímco zbytek obyvatel žil v městských oblastech a pracoval jako pracovní či námezdní síla. Tito lidé, jakými jsou zemědělci, cyklotaxikáři, malí prodejci zeleniny, námezdní síla pracující na rýžových polích, kvalifikovaní i nekvalifikovaní stavební dělníci, většinou dostávají denní výdělek v místní měně, v rielech. Rovněž je nepopiratelné, že zatímco americký dolar se využívá hlavně pro velké obchodní transakce, používají jej bohaté vrstvy obyvatelstva a je prakticky hlavní měnou Kambodži, Riel zůstává měnou chudých⁹⁵.

Empiricky podložená zjištění dokládají, že současná dolarizace nemusí Kambodži vyhovovat v důsledku depreciace a nestability měnového kurzu, což se shoduje s dobře známými tvrzeními McKinnona (1982, 1993, 1996), že dolarizace je rozhodující příčinou nestability měnového kurzu. To nám umožňuje nadnést politické otázky o tom, zda je dedolarizace nejlepším politickým řešením nebo není. Riel zůstává měnou chudých, zatímco americký dolar je většinou používán bohatými lidmi. Z hlediska snižování chudoby může dedolarizace napomoci ke zlepšení životní úrovně chudé vrstvy obyvatel díky stabilizaci rielu⁹⁶.

Je třeba upozornit, že dedolarizace sebou nese různé náklady a je obtížné ji implementovat, takže jen několik zemí by jí bylo schopno s úspěchem dosáhnout. Podle Zamaróczy, M.; Sa, S (2003) navrhovali tři přístupy, jejichž cílem je snížení dolarizace v Kambodži. Prvním přístupem je implementace makroekonomické politiky zaměřené na udržení měnového kurzu a cenové stability a liberalizaci finančního systému. Druhým jsou regulatorní či právní reformy se systémem pobídek a sankcí pro držbu zahraničních a domácích měn. Příkladem je transakční daň z platby šekem v cizí měně a snížení požadavků na vklady v místní měně. Třetím z nich je správní vymáhání právních předpisů, jako např. zákaz FCD, omezení účtů obyvatel v zahraničí a nucená konverze dolaru na místní měnu.

Tvrdí, že nucená dedolarizace selže a vzniknou velké makroekonomické náklady. Zdá se, že mnohem úspěšnější bude přístup řízení trhem. Tento přístup je možné aplikovat na současnou

---

⁹⁵ Tamtéž str. 87

⁹⁶ ADB. Cambodia's Persistent Dollarization: Causes and Policy Options, Jayant Menon 2008

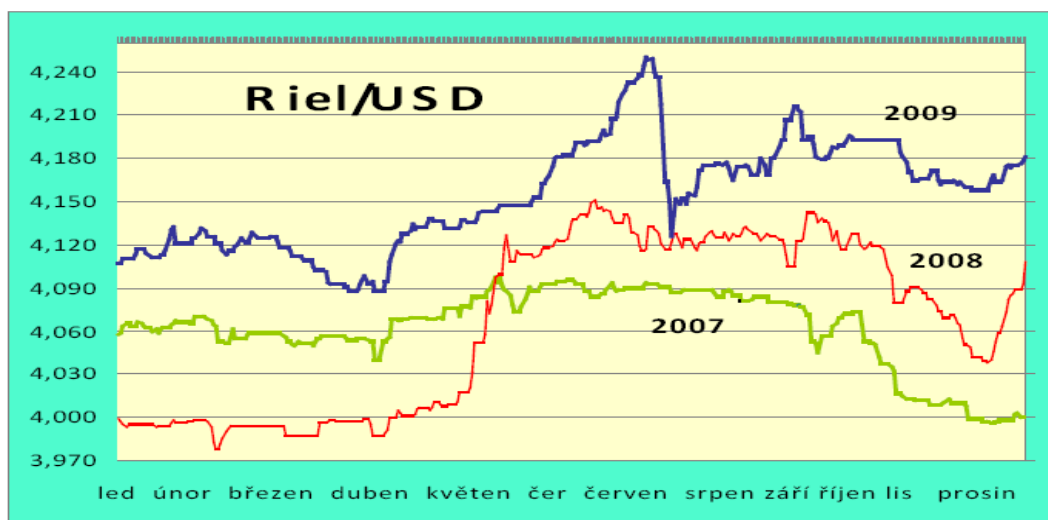
situaci v Kambodži. Vezmeme-li však v úvahu, že dolarizace nebyla výsledkem politického rozhodnutí, ale hysterezí, může nějakou dobu trvat, než se obnoví důvěra lidí, částečně i v důsledku změny politického režimu. Na základě tohoto tvrzení je v současnosti nejlepším politickým řešením zasazovat se o zdravou makroekonomickou stabilizaci pomocí reforem ve finančním a zákonodárném sektoru.

4.14.1 Výměnné kurzy

Riel zůstal vůči dolaru za posledních šest měsíců roku 2008 relativně stabilní vůči USD, kolem 4 000 CR/USD. Riel posílil z 4 077 CR v srpnu 2007 na 3 990 CR/USD v únoru 2008. Pak začal riel klesat vůči USD v březnu 2008 a byl dole na 4 078 CR za jeden USD v červnu 2008.⁹⁷

V průměru riel posílil za první polovinu roku 2008 o asi 1,3% vůči USD ve srovnání se stejným obdobím v roce 2007. Tato relativní síla rielu spočívala v ekonomické krizi v USA a zvyšující se poptávce po rielu ve venkovských oblastech v průběhu zemědělské sezóny. Farmáři potřebují riel, aby mohli začít se zemědělskou kultivací. Prozíravá peněžní politika NBC a přebytek platební bilance jsou hlavními důvody.

Graf 8: Vývoj kurzu rielu vůči dolaru

Zdroj: NBC. Annual report , Phnom Penh 2010

Avšak dolar začal znovu zhodnocovat vůči ostatním měnám včetně kambodžského rielu v březnu 2008. Tudiž jsou prozíravá peněžní politika a včasné zásahy zásadní pro udržení

⁹⁷ NBC. Annual report , Phnom Penh 2010

stabilního výměnného kurzu. Průměrná hodnota výměnného kurzu pro rok 2008 byla 4 081 CR/USD, zhodnocení kolem 0,6 % vůči roku 2007.

Riel mírně poklesl vůči vietnamskému Dongu a thajskému bahtu v roce 2008. Riel zhodnotil o asi 0,9 % vůči vietnamskému Dongu, obchodoval kolem 4 VND za jeden riel a klesl vůči thajskému Bathu asi o 7,2 %, obchodoval kolem 124 CR za jeden Bath⁹⁸.

Pokles Rielu vůči thajskému Bathu obecně posiluje konkurenceschopnost kambodžských spotřebitelských výrobků, především zemědělských, pokud jde o vývozy a místní spotřebitelské výrobky ve srovnání s thajskými výrobky.

Průměrného ročního směnného kurzu pro rok 2009 bylo zaznamenáno na úrovni 4154 CR/USD, ve srovnání s rokem 2008 kdy průměrný roční kurz činil 4065 CR/USD, roční změna byla kolem 2,2 % procenta.

4.14.2 Peněžní zásoba

Celková peněžní zásoba stále ostře stoupá za sedm měsíců roku 2008. Celková peněžní zásoba dosáhla v červenci 2008 12 707 CR miliard, což je 38,9 % zvýšení oproti červenci 2007 nebo 12,3 % zvýšení oproti prosinci 2007. V průběhu tohoto období se jak místní měna v oběhu tak vklady zahraničních měn zvyšovaly stejnou měrou, protože vláda má tendenci zvyšovat oběh rielu na trhu během snížení hodnoty USD.

Růst zásob zahraniční měny se v červenci 2008 zpomalil jen na 38,7% ve srovnání s 57,9 % v červenci 2007, přičemž množství zahraniční měny v oběhu se zvýšil na 44 % v červenci 2008 ve srovnání s pouhými 14,7 % v červenci 2007.

Tabulka 16: Přehled kambodžské měny (mld.riel)

	2003	2004	2005	2006	2007	Jul-08
Celkové peněžní zásoby	3 329	4 329	5 024	6 943	11 311	12 707
Místní měna v oběhu	908	1 115	1 282	1 600	1 990	2 424
Vklady v cizí měně	2 310	3 079	3 589	5 196	9 138	10 050
Ostatní likvidita	111	135	153	147	183	233
Celkové poptávky po penězích	3 329	4 330	5 026	6 943	11 311	12 707
Úvěr pro soukromého sektoru	1 337	1 817	2 394	3 628	6 385	9 493
Úvěr veřejného sektoru	360	360	327	287	297	270
Ostatní poptávky po penězích	1 632	2 153	2 305	3 028	4 629	2 944

Zdroj: Kambodžská národní banka (NBC) Phnom penh2009

⁹⁸ Tamtéž str.8

Tabulka 17: Tempa růstu peněžní zásoby (M2) a sousedních zemí v letech 2005-2010 v %

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Kambodža	16,1	38,2	62,9	4,8	36,8	20
M2 % HDP	19,5	23,3	32,3	28,3	37,7	42,4
Laos	8,2	30,1	38,7	18,3	31,2	39,1
M2 % HDP	18,7	19,6	24,8	25,8	32,1	38,9
Thajsko	6,1	8,2	6,3	9,2	6,8	10,9
M2 % HDP	111,8	109,3	106,9	109,5	117,4	116,6
Vietnam	29,7	33,6	46,1	20,3	29	33,3
M2 % HDP	82,3	94,7	117,9	109,2	126,2	140,8

Zdroj: ADB Key Indicators for Asia and the Pacific 2011, Str. 165

Jako procento hrubého národního důchodu a na základě stávajících trendů se očekává zvýšení celkových peněžních zásob na 40,9 % stávajícího hrubého národního produktu ve srovnání s pouhými 32,3 % v roce 2007 a to díky výraznému zvýšení místní měny v oběhu.

Zahraniční měna i nadále dominuje v množství oběživa v roce 2008 a představuje asi 79,1 % celkové peněžní zásoby a 33,6 % hrubého národního produktu. Likvidita rielu zůstala omezená navzdory jejího výrazného zvýšení v průběhu roku, představující jen 19,1 % z celkové peněžní zásoby a pouze 6,6 % hrubého národního produktu⁹⁹. Růst zahraniční měny odráží silné aktivity v sektorech oděvnictví a turistiky. Zároveň byl velký objem zahraniční měny, především USD převeden ven ze země zahraničními investory do jejich domovských zemí.

Nižší úrokové sazby v roce 2008 ve srovnání s 2007 a rostoucí poptávka po úvěrech v sektorech obchodu, služeb (včetně nemovitostí), zemědělství a výroby má za výsledek expanzi úvěrů. Expandující bankovní systém mezitím pomohl posunout úrokové míry dolů. Je třeba poznamenat, že poptávka po úvěrech v sektoru stavebnictví se snížila v průběhu první poloviny roku 2008 o 1,7% ve srovnání se stejným obdobím 2007. Očekává se, že tyto trendy budou pokračovat v roce 2008. Celkově se očekává, že úvěry v soukromém sektoru dosáhnou v roce 2008 33,4 % hrubého národního produktu.

4.14.3 Úrokové míry

Průměrná úroková sazba v Kambodži od roku 2005 klesala, nejvyšší pokles byl v roce 2006 a z 17,33% na 16,4%. Průměrná úroková sazba při dvanáctiměsíčním vkladu se v roce 2009

⁹⁹ Kambodžská národní banka (NBC) Phnom penh 2009

mírně snížila, na 15.81%, asi o 5% snížení oproti roku 2008 díky zvýšené konkurenci mezi obchodními bankami poskytujícími úvěr. To se stalo navzdory zvýšení bankovní rezervy požadované Národní bankou.

Avšak očekává se, že průměr úrokových sazeb u půjček se v budoucnu zvýší. Jelikož většina kreditních půjček poskytována místními bankami pravděpodobně již dosáhne svého vrcholu, poptávka po úvěrech se nadále zvyšuje v sektorech nemovitostí a stavebnictví. Úrokové sazby z půjček zůstávají vysoké v důsledku nedostatku místních vkladů, které jsou požadovány pro uspokojení poptávky po úvěrech vycházejících z ekonomické expanze a vysokých rizik spojených s půjčováním. Neformální obchody, nedostatek infrastruktury nebo právního rámce, a špatné vymáhání zákonů jsou faktory za touto vysokou úrovní rizika a nejistoty, které nutí banky účtovat si vyšší úrokové sazby, než by si účtovaly v jiných zemích.

Kromě toho, aby se vyhnulo vysokému riziku nesplacených půjček, jde velké množství místních vkladů do zahraničí, a tedy nejsou k dispozici jako půjčky místním klientům. Zároveň většina místních klientů čerpá své úvěry ze zahraničí. Tak jsou roční úrokové sazby na půjčky nebo vklady v rielech a USD docela vysoké ve srovnání se sousedními zeměmi.

Kambodžané, především ti ve venkovských oblastech, mají většinou nedostatek počátečního kapitálu a nejsou schopni těžit z ekonomického růstu země. Nižší úrokové sazby by je povzbudily k investicím, čímž by podpořily ekonomický růst ve venkovských oblastech.

Tabulka 18: Kambodžská úroková sazba a sousedních zemí (% ročně)

	2005	2006	2007	2008	2009
Kambodža	17,33	16,4	16,18	16,01	15,81
Laos	26,83	30	28,5	24	-
Thajsko	5,79	7,35	7,05	7,04	5,96
Vietnam	11,03	11,18	11,18	15,78	-

Zdroj: Kambodžská národní banka a kambodžský statistický úřad

Ve srovnání sousedících zemí s Kambodžou má nejnižší průměrnou úrokovou sazbu Thajsko, i přes zvýšený nárůst v roce 2006. Thajsko během čtyř let stlačila průměrnou úrokovou sazbu na 5,96%. Nejvyšší průměrnou úrokovou sazbu ze sousedních zemí udává Laos. V roce 2008 se hodnota vyšplhala až na hodnotu 30%. Ve Vietnamu od roku 2005 roční průměrná úroková sazba rostla, v roce 2008 dosáhla 15,78 %.

4.15 Kambodžský daňový systém

V této části je provedeno posouzení kambodžského daňového systému z pohledu podniků, zejména pak malých a středních. Charakteristika daňového systému, reformy, možných problémů a závěrečný vztah k daňové reformě.

Daňový systém v Kambodži je relativně nový a jsou pro něj typické četné daně a často se měnící legislativa, která je nezdědka nejasná, protichůdná a závisí na výkladu. Mezi různými daňovými úřady se vyskytuje její rozdílná interpretace. Daně jsou předmětem přezkoumání a šetření řady různých divizí daňového úřadu (Finanční úřad – FÚ). Tyto skutečnosti mohou v Kambodži vytvářet mnohem větší daňová rizika, než je tomu v jiných zemích.

Daňový systém, vydaný v roce 1997, stanoví obecné zásady pro různé typy daní, které mají být zavedeny. Je třeba projednat další předpisy, které budou sloužit na podporu zákona. Dodatek v zákonu o zdanění byl vyhlášen dne 31. března 2003, představil rozsáhlé změny v oblasti zdanění kvalifikovaných investičních projektů a rozšířil daňovou síť o úhrady od kambodžských nerezidentů. Dodatek nabyl účinnosti dne 1. ledna 2004. Finančním zákonem z roku 2007 Kambodža znovu daňový systém revidovala (zejména čl. 7), tentokrát zavedla zdanění kapitálových zisků z nemovitého majetku, investic do nemovitostí a finančního majetku nabytého mimo rámec obchodních transakcí, včetně zisků utržených fyzickými osobami¹⁰⁰.

4.15.1 Základ daně

Kambodžští daňoví poplatníci jsou klasifikováni buď jako daňoví rezidenti nebo daňoví nerezidenti. Daňový rezident je primárně podnik, který má místo vedení a vykonává svoji činnost v Kambodži. Daňový nerezident je podnik, který není daňovým rezidentem, ale čerpá z příjmů pocházejících ze zdrojů na území Kambodži.

Daňový nerezident bude pro daňové účely považován za kambodžského rezidenta, zjistí-li se, že má stálé provozovny v Kambodži. V takových případech bude nerezident podléhat zdanění v Kambodži ve smyslu zdanění jeho příjmů pocházejících ze zdrojů na území Kambodži. Pro tento účel zahrnují příjmy pocházející ze zdrojů na území Kambodži příjmy ze služeb poskytovaných v Kambodži a příjmy z podnikatelské činnosti vykonávaných nerezidentem prostřednictvím stálých provozoven.

---

¹⁰⁰ GDCE Cambodia Pocket Tax Book , Phnom Penh 2010 str. 17

V daňovém zákonu se dále uvádí, že stálá provozovna zahrnuje tyto formy podnikání v Kambodži:¹⁰¹

- Místo vedení
- Pobočka zahraničního podniku
- Kancelář zahraničního podniku
- Sklad
- Továrna
- Dílna
- Důl, nebo jakékoliv jiné místo těžby, přírodních zdrojů
- Staveniště, stavební projekt, montážní projekt nebo dozorčí činnosti související s touto prací či projektem, kde tato práce, projekt nebo dozor trvá po dobu delší než šest měsíců.
- Poskytování služeb, včetně poradenských služeb ze strany zaměstnanců nebo jiných pracovníků zahraničního podniku, kde takovéto činnosti prováděné na území Kambodži vždy po určité období dají dohromady dobu delší než šest měsíců v jakémkoliv 12 ti - měsíčním období.

Bez ohledu na všechna výše uvedená kritéria týkající se zřízení stálé provozovny o tom, zda činnosti podniku představují stálé provozovny, nakonec případ od případu rozhodne FÚ. Upozorňuje se však, že FÚ využívá zavedený precedens FÚ, neuplatňovat pravidla platná pro stálé provozovny zahraničních společností, které v Kambodži technicky založily stálé provozovny, ačkoliv nejsou v Kambodži fyzicky přítomny. De facto se varuje, že FÚ vyžaduje, aby příslušný subjekt byl řádně zaregistrován u Ministerstva obchodu, aby bylo možné provést registraci k dani.

4.15.1.1 Zdanění podniků se sídlem v Kambodži

Daňoví rezidenti podléhají následujícím daním:

Daň z příjmů¹⁰²

Zákon o zdanění stanoví 20% daň z podílu na zisku, jedná-li se o zisk právnické osoby a platí pro celosvětové příjmy. Stálé provozovny (které se považují za daňového rezidenta) jsou

---

¹⁰¹ GDCE Cambodia Pocket Tax Book , Phnom Penh 2010

¹⁰² ADB. Diagnostic Analysis of Cambodian Tax System and Tax Reform of Leasing. Mr. Joao Farinha, 2008

zdaněny sazbou 20 % ze zisku z příjmů pocházejícího ze zdrojů na území Kambodže. Zdanitelný zisk se pro daňové účely vypočte úpravou účetního zisku s ohledem na různé výdaje, které nejsou přípustné nebo podléhají určitým omezením. Mezi náklady, které nelze odečíst, nebo podléhají určitým omezením, patří:

- Odpisy nad přípustnou úroveň
- Úroky (pravidla nízké kapitalizace)
- Navýšení zásob
- Náklady na pohoštění, rekreaci nebo reprezentaci
- Sankce a pokuty uložené FÚ, celní správou nebo jinými státními orgány (včetně soudů)
- Dary, dotace a subvence
- Daně přehodnocené FÚ
- Přemrštěné a/nebo nesouvisející obchodní náklady.

Zálohy na daň ze zisku

Daňoví poplatníci jsou povinni hradit zálohy na daň ze zisku, a to ve výši 1 % z měsíčního obratu. Tato platba se provádí měsíčně a je započtena proti dani ze zisku při každoročním placení daní.

Minimální daň

Minimální daň je samostatnou daní, nezávislou na dani ze zisku a rovněž na zálohách na daň ze zisku. Kalkuluje se z obratu, a to ve výši 1 %¹⁰³. Minimální daň se hradí pouze v případě, že je vyšší než daň ze zisku. Minimální daň se vypočítá na konci fiskálního roku, ale měla by se plně uhradit formou měsíčních záloh na daň ze zisku.

Srážkové daně

Srážkové daně vybírané v Kambodži zahrnují srážkovou daň pro rezidenty a srážkové daně pro nerezidenty.

4.15.1.1.1 Srážková daň pro rezidenty

Platby některých příjmů pocházejících ze zdrojů na území Kambodži prováděné daňovým rezidentem, který provozuje podnikatelskou činnost v Kambodži, ve prospěch kambodžského rezidenta podléhají následujícím srážkovým daním:¹⁰⁴

---

¹⁰³ GDCE Cambodia Pocket Tax Book , Phnom Penh 2010, str. 11

¹⁰⁴ ADB. Diagnostic Analysis of Cambodian Tax System and Tax Reform of Leasing. Mr. Joao Farinha, 2008

- Služby poskytované rezidentem - 15%

Platí pro platby za služby, včetně manažerských a poradenských služeb, ve prospěch kambodžského rezidentního podniku, který není registrován k reálnému režimu daňového systému (dále jen reálný režim RR).

- Licenční poplatky - 15%

Platí pro veškeré platby za užívání nehmotných aktiv, včetně know-how, poskytování práv a obchodních podílů v oblasti nerostů, ropy nebo zemního plynu, bez ohledu na to, zda je příjemce platby registrovaný k RR či nikoli.

- Úrokové platby - 15%

Platí pro veškeré úrokové platby ve prospěch fyzické osoby nebo podniku kromě úroků placených do tuzemské banky nebo spořitelní instituce.

- Platby nájemného - 10%

Platí pro veškeré platby nájemného za užívání movitého a nemovitého majetku, včetně motorových vozidel, strojů a zařízení, kancelářských prostor, rezidenčního ubytování a FÚ, bez ohledu na to, zda příjemce platby je zapsána k RR či nikoli.

4.15.1.1.2 Srážková daň pro nerezidenty¹⁰⁵

Srážková daň pro nerezidenty ve výši 14% se odečítá od následujících plateb nerezidentům:

- Licenční poplatky, nájemné a další příjmy související s majetkem
- Úrok
- Manažerské a technické služby (tyto poplatky nejsou v současné době v daňovém systému a v daňových předpisech vymezeny, v praxi však FÚ užívá velmi širokou definici manažerských poplatků a technických služeb)
- Dividendy

Kambodža nemá uzavřené dohody o zamezení dvojího zdanění s žádnou zemí. V důsledku toho se bude 14% daň sražená ze mzdy (tj. srážkovou) vztahovat na všechny platby úroků, nájemného, manažerských a technický servisních poplatků a dividend, bez ohledu na zemi, v nichž má nerezident sídlo.

---

¹⁰⁵ ADB. Diagnostic Analysis of Cambodian Tax System and Tax Reform of Leasing. Mr. Joao Farinha, 2008

Daň srážená ze mzdy je pro příjemce plateb daní konečnou. Z tohoto důvodu je daň srážená ze mzdy jedinou kambodžskou daní, která se bude vztahovat na nerezidentní subjekty, které získávají příjmy od kambodžských daňových poplatníků a které v Kambodži nezřídily stálé provozovny.

Daň srážená ze mzdy se vztahuje na platby všech daňových rezidentů, bez ohledu na právní formu daňového poplatníka. Proto se povinnost odvádět daň sraženou ze mzdy ve vztahu k výše uvedeným platbám vztahuje na platby prováděné stálou provozovnou (které jsou považovány za rezidenty), firemní subjekty a pobočky registrované v Kambodži.

Na základě zkušeností se upozorňuje, že FÚ může zastávat stanovisko, že daň srážená ze mzdy se vztahuje i na tržní úrokové sazby v případě bezúročných půjček či půjček, jejichž úrok je nižší než tržní sazby.

Povinnost odvádět srážkovou daň nese příkazce. FÚ nemá žádné „páky“, jak po příjemci platby srážkovou daň vymáhat.

Daň z přidané hodnoty¹⁰⁶

Daň z přidané hodnoty se vztahuje na zdanitelné plnění u dodávek zboží a poskytování služeb. Podnik je povinen účtovat DPH ve výši 10% u všech prodejů se zdanitelným plněním v Kambodži a ve výši 0% u prodejů se zdanitelným plněním, které jsou exportovány z Kambodži.

Podnik registrovaný podle předpisů o DPH může započíst DPH na vstupu při nákupu uhrazené při nákupu oproti DPH na výstupu. Teoreticky lze při dodržení určitých obecných podmínek využít dostupnosti refundací, ale ve skutečnosti jsou refundace pro většinu daňových poplatníků nepřiměřeně dlouho zdržovány (viz níže).

Stanovené hranice, abyste se mohli stát poplatníkem DPH, jsou následující¹⁰⁷:

- zdanitelný obrat v každém období 3 po sobě jdoucích měsíců přesáhne 125 miliónů CR (zboží), (cca 30.000 USD) či 60 miliónů CR (služby), (cca 15.000 USD)
- zdanitelný obrat v nadcházejícím období 3 po sobě jdoucích měsíců přesáhne 125 miliónů CR (zboží) či 60 miliónů CR (služby) nebo
- získání vládní zakázky, jejíž objem překračuje částku 30 miliónů CR.

Zdanitelná plnění jsou definována jako všechna ostatní plnění, která nejsou plněními osvobozenými od daně. Plnění osvobozená od daně nejsou předmětem DPH a patří mezi ně:

---

¹⁰⁶ NAKC. Law on Taxation, 1997

¹⁰⁷ Článek 2 pod vyhlášky o DPH č. 114 ANKR BK ze dne 24. prosince 1999.

- Veřejné poštovní služby
- Nemocniční, klinické, lékařské a stomatologické služby a prodej lékařského a stomatologického zboží souvisejícího s výkonem těchto služeb
- Přeprava cestujících v systému veřejné dopravy plně vlastněného státem
- Pojišťovací služby
- Základní finanční služby;
- Dovoz zboží pro osobní potřebu, které je osvobozeno od cla
- Neziskové činnosti ve veřejném zájmu, které schválilo Ministerstvo hospodářství a financí.

4.15.1.2 Základní rysy a nadnesené problémy

Kambodžský systém DPH má stejné základní rysy jako jakýkoli jiný systém DPH nebo GST. Daňoví poplatníci musí platit DPH ze svých prodejů a mohou si odečíst DPH na dodávky jim dodané, aby bylo možné podnikat jako plátce DPH. Daňoví poplatníci zaplatí zbývající DPH na výstupu nebo dostanou refundaci zbytkového DPH na vstupu.

Podle kambodžského daňového práva se vzájemný zápočet DPH na vstupu oproti DPH na výstupu provádí v přiznání k DPH osoby povinné k dani, které podléhá kontrole FÚ. Přiznání k DPH jsou specifické podle daňového poplatníka. Každý daňový poplatník má přiděleno unikátní identifikační číslo daňového poplatníka („**TIN**“), které uvádí na přiznání k DPH.

Plátci DPH jsou většinou společnosti, které podléhají režimu reálného zdanění. Každá společnost se musí zaregistrovat u FÚ a je jí přiděleno TIN, často i s DIČ. Společnost nemusí mít DIČ, pokud nebude provádět žádná zdanitelná plnění ve vztahu k DPH, např. prodej pozemků. Pronájem nemovitého majetku se však považuje za zdanitelnou službu pro účely DPH.

Synchronicitě kambodžského systému brání postupy a průtahy v souvislosti s refundací DPH. Z pohledu práva jsou refundace povoleny pouze po provedení auditu, který slouží k ověření oprávněnosti nároku daňového poplatníka na vrácení DPH¹⁰⁸. Tento audit může být zdlouhavý a spory se mohou táhnout měsíce i roky. Dokonce ani, když refundaci daně může daňový úřad schválit, vyskytují se v praxi při vlastním vrácení náhrad významné prodlevy.

Daň z příjmu, mzdy a funkčních požitků

---

108 Článek 44 pod vyhlášky o DPH č. 114 ANKR BK ze dne 24. prosince 1999.

Souhrnně řečeno, rezidentní zaměstnanci (fakticky jakýkoli zaměstnanec, který tráví více než 182 dnů za období 12 měsíců v Kambodži) podléhají dani ze mzdy, daní se celosvětový mzdový příjem a daňové sazby se určují podle progresivní (inkrementální) stupnice sazeb, s nejvyšší mezní sazbou 20 %¹⁰⁹.

Nerezidentní zaměstnanci jsou zdaňováni z mezd pocházejících ze zdrojů na území Kambodži, a to paušální sazbou ve výši 20 %. Požitky poskytnuté zaměstnanci v hotovosti či v naturáliích podléhají dani z funkčních požitků, kterou platí na měsíčním základě zaměstnavatel. Sazba daně z funkčních požitků činí 20 % z hrubé hodnoty poskytnutého požitku.

Zvláštní daň z některého zboží a služeb

Na některé zboží a služby je uvalena zvláštní daň v různých sazbách.

Sankce

Sankce za nedodržení nebo porušení daňových předpisů se pohybují v rozmezí od 10 % do 40 % z nezaplacené daně. Dále se vybírá měsíční úrok ve výši 2 % z nezaplacené daně. Vedoucí pracovníci daňového poplatníka mohou být obviněni z trestného činu daňového úniku.

Ostatní daně

Patentová daň

Všechny podnikatelské subjekty podléhají roční patentové dani, která je ekvivalentem daně z registrace podnikatelského subjektu. Tato částka je v současné době stanovena na 1 140 000 CR (cca 285 USD).

Clu

Dovážené zboží podléhá dovoznímu clu v různých sazbách. Omezený počet výrobků podléhá vývoznímu clu.

Efektivní daňová sazba ¹¹⁰

Daňoví rezidenti podléhají dani ze zisku ve výši 20 %, a dividendy vyplácené nerezidentům z plně zdaněných zisků podléhají 14 % srážkové dani. Obdobně efektivní daňová sazba ze zisků v rukou nerezidentních podílníků činí 31,2 %.

Jak je uvedeno výše, srážková daň se vztahuje na všechny výplaty dividend provedené daňovými rezidenty ve prospěch nerezidentních subjektů, bez ohledu na právní formu daňového poplatníka.

---

¹⁰⁹ GDCE Cambodia Pocket Tax Book , Phnom Penh 2010, str. 21

¹¹⁰ EIC. Education, Property Valuation, and Taxation Capacity in Developing Countries: The Example of Cambodia, 2010

Obdobně 31,2 % efektivní sazba daně se vztahuje na zisky repatriované offshore právnickou osobou, pobočkou nebo stálou provozovnou registrovanou k RR v Kambodži.

Režim předpokládaného zdanění

Podle kambodžského daňového práva, daňoví poplatníci, kteří nejsou a nesmí být zaregistrováni k RR, podléhají daním v režimu předpokládaného zdanění. V takovém případě se zdanitelný zisk jako daň z obrátu stanoví po vzájemné dohodě s místními daňovými úředníky.

4.15.1.3 Možnosti vztahu k daňové reformě v Kambodži

Na základě převládajících principů mezinárodního práva, upravujících daňové zacházení v oblasti obchodu a investic se předkládají následující zaměření a doporučení.

Dodržování mezinárodních investičních smluv, obchodních dohod a další ekonomické smlouvy obsahují základní principy, které platí pro zdanění podniků a investic. Kambodža má uzavřeny mnohé z těchto smluv a tyto jsou v současné době v platnosti, a to včetně dohody o ochraně investic, dohody WTO jako GATT, GATS a smlouvy spojené s ASEAN.

Kambodža musí, na základě smlouvy poskytující právní povinnost daňového systému, dodržovat podmínky jako je transparentnost daňového auditu a přehodnocení procesu, nezávislé řešení sporů i sporů soudních.

Mezi další povinnosti se musí zaměřit na vyjasnění a předvídatelnost daňového zacházení, být pevná ve strážce řádného daňového zacházení, respektování legitimního očekávání daňových poplatníků.

Během roku 2008 vláda také vybrala více příjmů, než bylo plánováno. Avšak tato částka zůstala relativně stabilní ve srovnání s úrovní nominálního domácího hrubého produktu, stejně tak jako vládními výdaji. Deficit bude hlavně financován prostřednictvím zahraniční pomoci. Zadlužení Kambodže zůstává na udržitelné rovině s přiměřeným rizikem dluhového zatížení.

4.15.2 Rozpočtové příjmy

4.15.2.1 Daňové příjmy

Daňové příjmy představují nejvýznamnější příjmový "kanál" municipálních rozpočtů. Jejich výše i podíl na celkových příjmech byly v minulých letech ovlivňovány změnami daňového určení. Hlavní problémy v oblasti daňových příjmů představuje jednak nerovnoměrnost jejich plnění v průběhu roku a jednak to, zda se jednotlivým finančním úřadům podaří včas převést vybrané daně na účty vlády.

V roce 2008 vláda očekává zvýšení příjmu na 3 997 CR miliard, což by bylo zvýšení o 21,5 % oproti jejímu plánovanému příjmu za rok 2007 za předpokladu, že kambodžská ekonomika v roce 2008 vzroste o 6 nebo 7 %. Daně zůstávají jejím hlavním zdrojem příjmu a očekává se dosažení 82,7 % celkového příjmu nebo o 23,3 % více než částka, kterou vláda vybrala na daních v roce 2007. Ostatní zdroje státního příjmu včetně kapitálového příjmu představují pouze 17,3 % celkového příjmu.

Příjem z celního úřadu činí 51 % celkového plánovaného příjmu; přičemž domácí daně představují pouze 27,8 %. Avšak podíl příjmu z domácích daní jako část celkových daňových příjmů postupně stoupá, až z 6 % v roce 1994 na asi 27,8 % v roce 2008 z celkového plánovaného příjmu díky silné výkonnosti domácího soukromého sektoru.

Během první poloviny roku 2008 vybrala centrální vláda 2 658 CR miliard v příjmech a to 66,5 % z celku, který očekávala vybrat za celý rok. Daňové příjmy dosáhly 67,5 % a ostatní příjmy 32,5 % plánovaného rozpočtu. Hlavním faktorem nominálního zvýšení byla vysoká průměrná inflační sazba 19,7 % během tohoto období. Avšak v reálných hodnotách se předvídá, že příjem centrální vlády dosáhne pouze toho, co bylo plánováno v průběhu první poloviny roku 2008.

Daně z příjmu, zisk a kapitálové výnosy se v roce 2008 výrazně zvýšily. Bylo splněno 77,4 % plánu, které se odrazilo ze soukromé aktivity, zatímco příjem vybraný z mezinárodních obchodních daní byl pouze 58 % plánovaného celku v nominálních hodnotách. Bylo vybráno asi 46,9 % plánovaných exportních daní a 41,8 % dovozních daní na ropu. Pokles v garantovaných exportech a vládních dotacích na dovozní daně ropy vysvětlují, proč příjem nedosáhl cílů plánovaných ve vládním rozpočtu. Za únik na úkor státního příjmu mohou neformální exporty a dovoz ropy ze sousedních zemí.

Při dosud daném systému ekonomické aktivity v roce 2008 a dle předchozích trendů se pouze očekává, že vláda naplní své rozpočtové cíle v reálných hodnotách za rok 2008. Očekává se, že domácí příjem dosáhne 4 776 CR miliard v nominálních hodnotách, což bude 18,7 % zvýšení oproti roku 2007 a 10,8 % hrubého národního produktu za rok 2008.

Tabulka 19: Příjmy státního rozpočtu (mld. Riel)

	2004	2005	2006	2007e	2008p	2009p
Celkový domácí příjmy	2 127	2 626	2 918	4 015	4 766	5 524
Daňové příjmy	1 577	1 911	2 271	3 396	4 077	4 785
Daně ze zisku	117	172	262	388	490	593
Spotřební daně	304	380	418	731	878	1 052
Daně z přidané hodnoty	598	730	870	1 143	1 430	1 707
Daně z mezinárodního obchodu	513	573	645	1 020	1 140	1 269
Ostatní daňové příjmy	44	56	76	114	140	164
Nezdanitelný příjem	549	715	647	619	688	739
Aktivita z cestovního ruchu	118	160	190	224	300	348
Aukční kvóty/exportní licenci	76	123	123	123	123	123
Příspěvky a telekomunikace	94	123	83	77	118	134
Ostatní nezdanitelný příjem	261	310	251	196	148	134
Memorandum položek						
Daně z ropných produktů	442	461	592	718	766	807
Příjmy z daňové oddělení	405	556	727	1 029	1 363	1 695
Příjmy z celní oddělení	1 173	1 355	1 544	2 367	2 714	3 090

Zdroj: Ministerstvo hospodářství a financí pro rok 2004-2007 a kambodžská ekonomická instituce 2008-2009

4.15.3 Rozpočtové výdaje¹¹¹

Vláda očekává, že se v roce 2008 rozpočtové výdaje zvýší na 5 673 CR miliard, což je nárůst o 22,7 % oproti plánu rozpočtu z roku 2007 a přesahuje skutečné výplaty v roce 2007 o 12,5 %. Očekává se snížení výplat občanské správy o 6,2 %, zatímco výdaje na obranu a bezpečnost by se měly mírně zvýšit o 1,4 % v roce 2008. Výdaje na zdravotnictví, vzdělávání, zemědělství a rozvoj venkovských oblastí se má dle plánu zvýšit o 9 %, 5,1 %, 10,6 % a 25,9 % ve srovnání s rokem 2007.

Je třeba poznamenat, že zvýšení výdajů ve všech těchto prioritních sektorech s výjimkou rozvoje venkovských oblastí je stále plánováno jako nižší než průměrné zvýšení výdajů pro ostatní sektory. Neočekává se, že vládní fondy směřující do prioritních sektorů budou dostatečné, aby pro rok 2008 uspokojily potřeby Kambodžanů.

¹¹¹ Ministerstvo hospodářství a financí pro rok 2004-2007 a kambodžská ekonomická instituce 2008-2009

Navíc se v roce 2008 nerozdělený rozpočet zvýší o 41,6 % díky zvýšení rezervního rozpočtu a rozpočtu vyhrazeného pro jiné neočekávané výdaje. To bude podíl asi 23,4 % z celkově plánovaných výdajů.

V první polovině roku 2008 utratila vláda 44,9 % z celkové částky, kterou na toto období měla v rozpočtu 44,5 % bylo použito na běžné výdaje a 45,6 % na kapitálové výdaje. Vláda utratila 40,4 % z celkového rozpočtu, který naplánovala na občanskou správu a 65,1 % na obranu a bezpečnost.

Nejnovější zprávy z ministerstev mohou vysvětlit, proč byla v polovině roku výdajová čísla tak nízká. Avšak je třeba poznamenat, že výdaje na mzdy v občanské správě dosáhly pouze 41,5 % plánu. Tyto opožděné platby a nízký plat spolu s vyšší inflací by zatížily jejich udržitelnost. Výdaje na národní obranu a bezpečnost se v průběhu roku mohou výrazně zvýšit v důsledku současného konfliktu mezi Thajskem a Kambodžou ohledně nevyjasněné situace na společných hranicích.

Tabulka 20: Výdaje státního rozpočtu (Bilion Riel)

	2004	2005	2006	2007p	2008p	2009p
Celkové výdaje	2 962	3 182	4 112	5 041	6 449	7 314
Běžné výdaje	1 769	1 967	2 592	3 091	4 197	5 007
Civilní správy	1 346	1 516	2 072	2 410	3 179	3 838
Prioritní Sektor	573	644	791	791	1 060	1 282
Ostatní civilní ministerstva	773	872	1 281	1 619	2 118	2 557
Obrana a bezpečnost	423	451	520	681	1 018	1 169
Obrana	272	289	344	505	763	861
Bezpečnost	151	162	176	176	255	307
Kapitálové výdaje	1 193	1 215	1 520	1 950	2 252	2 307
Prostřednictvím státní pokladny	296	315	379	440	718	668
Přímé výdaje do zahraničí	896	900	1 141	1 510	1 534	1 639
Memorandum položek						
Mzdy	615	640	711	822	1 621	1 941
Ostatní provozní náklady	971	1 130	1 256	1 770	2 576	3 066

Zdroj: Ministerstvo hospodářství a financí pro rok 2004-2007 a kambodžská ekonomická instituce 2008-2009

Na základě předchozích trendů a příjmu, který byl vyšší, než se očekávalo, splní celkové výdaje pravděpodobně cíle pro rok 2008. Jako podíl na hrubém domácím produktu se pravděpodobně výdaje za rok 2008 mírně zvýší na 14,6 % ze 14,4 %, což by zahrnovalo i mírné

zvýšení mezd. Aby se udržela životní úroveň a dosáhlo se snížení chudoby, výdaje na občanskou správu a prioritní sektory by měly přinejmenším držet tempo s mírou inflace.

4.15.4 Financování rozpočtu a zahraniční dluh

V průběhu první poloviny roku 2008 dosáhl deficit 157 CR miliard nebo 6,3 % z plánované hodnoty v rozpočtu, která měla být celkově financována zahraniční pomocí. Opožděné platby a výrazný vzestup v daňových příjmech během tohoto období vysvětlují tento nízký deficit.

Nicméně na základě předchozích trendů se rozpočtový deficit v roce 2008 očekává kolem 1 684 CR miliard, asi 64,1 % zvýšení vůči roku 2007. Rozpočtový deficit je hlavně financován mezinárodními půjčkami a zahraniční pomocí, z čehož zahraniční půjčky tvoří kolem 60 %, což umožňuje Kambodži vyhnout se financování domácího dluhu¹¹².

Aktualizované údaje veřejného dluhu nejsou dosud k dispozici. Nicméně výše veřejného dluhu byla upravena na konci roku 2006 na asi 2,4 miliardy USD díky snížení z 1,5 miliardy USD na 457 milionů USD v dluhu vůči Ruské federaci. Jako procento nominální hodnoty hrubého domácího produktu činil v roce 2006 veřejný dluh asi 33,2 %, snížení z asi 37,1 % v roce 2005. Zahraniční dluh tvoří asi 95 % z veřejného dluhu, 35 % zahraničního dluhu bylo vůči Ruské federaci a Spojeným státům.

Tabulka 21: Hlavní zdroje financování (Bilion Riel)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Příjmy státního rozpočtu	2,127	2,626	2,918	4,015	4,766	5,524
Výdaje státního rozpočtu	2,962	3,182	4,112	5,041	6,449	7,314
Bilance státního rozpočtu	-835	-556	-1,194	-1,026	-1,684	-1,790
Z cizích zdrojů	894	984	1,584	1,615	1,684	1,790
Finanční výpomoc	372	538	790	730	749	778
Půjčky	522	446	794	885	935	1,012
Z domácích zdrojů	-59	-428	-390	-589	0	0
Banky	25	-199	-333	-1,114	0	0
Ostní	-84	-229	-57	525	0	0
Memorandum položek						
Čistých devizových rezerv na NBC	2,836	3,336	4,388	5,496	6,468	7,508

Zdroj: Ministerstvo hospodářství a financí pro rok 2004-2007 a kambodžská ekonomická instituce 2008-2009

Jelikož pokračuje silný ekonomický růst Kambodži a velké úlevy v systému poskytovaných půjček, je dluh na udržitelné cestě. Avšak přiměřené riziko zůstává, obzvláště při stávající nízké úrovni vládních příjmů, trvající existenci zahraničních nedoplatků a potenciálu pro případné záruky.

Jestliže Kambodža nalezne dohodu o úpravě splátek dluhu vůči dvěma věřitelům a začne splácet dluhy v roce 2007, riziko dlužního zatížení se dále sníží, ačkoli nízké výběry příjmů budou pokračovat a ohrožovat udržitelnost dluhu.

4.16 Zaměstnanost

Aktualizované údaje o pracovní síle se očekávají po vydání výsledků Kambodžského socioekonomického průzkumu (CSES) za rok 2007¹¹³. V roce 2004 CSES určil celkovou pracovní sílu kolem 7,5¹¹⁴ milionů nebo 56 % z celkové populace s tím, že asi 0,2 milionu lidí vstupuje na pracovní trh každý rok. Na základě těchto čísel byla celková pracovní síla Kambodže pro rok 2007 na 8.4 milionu a pravděpodobně v roce 2008 dosáhne kolem 8.6 milionu, z čehož asi 20 % je pod hranicí 18 let věku.

Je třeba poznamenat, že pro účely CSES byla použita velmi zúžená definice zaměstnanosti, která zahrnuje každého, kdo pracoval alespoň jednu hodinu během posledního týdne průzkumu. Podle CSES míra nezaměstnanosti překročila 99 % v roce 2004. Tak by musela tato míra také zahrnovat částečnou zaměstnanost. EIC předpokládá růst pracovních sil 2 % v roce 2008.

Tempo vytváření pracovních míst v oděvním sektoru se v roce 2008 výrazně zpomalilo. V srpnu 2008 bylo zaměstnáno 348 tisíc pracovníků v oděvních továrnách s garancí a s orientací na export, což byl nárůst o 3,8 % oproti srpnu 2007. V roce 2008 se očekává celkový nárůst pracovních míst v oděvním sektoru pouze 4,1 %, což by byl pokles o 4 % v míře růstu pracovních míst. Za tento pokles může pomalejší růst vývozu oděvních výrobků.

Zároveň se očekávala zaměstnanost v turistickém sektoru v roce 2008 kolem 5,6 %, asi o 1 % nižší než v roce 2007. Růst pracovních míst v zemědělství zůstává nízký kvůli výraznému množství lidí, kteří jsou v sektoru částečně zaměstnáni. Očekávalo se asi 1,4 % v roce 2008, relativně stejné jako v roce 2007. Celková míra částečné zaměstnanosti zůstává vysoká, především na venkově. Takže se lidé i nadále přesunují mezi Phnom Penhem a ostatními městskými oblastmi při hledání práce, která vyžaduje pouze nízkou kvalifikaci, v oděvním sektoru, stavebním sektoru a turistickém sektoru, stejně tak jako v sektoru služeb na hranicích.

V roce 2008 se předpokládá nárůst celkové zaměstnanosti asi kolem 1,5 % to je o jedno procento nižší než v roce 2007. Na druhé straně se pro rok 2008 očekávalo, že počet nově vytvořených pracovních míst bude stačit absorbovat pouze kolem 47% nově vzniklých pracovních sil z roku 2008¹¹⁵.

---

¹¹³ NIS Report based on the Cambodia Socio-Economic Survey, Phnom penh 2010

¹¹⁴ ILO Cambodia's Garment Industry Struggles in the Face of the Global Economic Downturn 2010

¹¹⁵ NIS Report based on the Cambodia Socio-Economic Survey, Phnom penh 2010, str. 16

4.16.1 Mzdy občanů

Nejnovější data o příjmech nejsou oficiálně k dispozici jak o Kambodži jako celku tak o jednotlivých regionech.

Nejnovější průzkumy o denních výdělcích provedené Kambodžským výzkumným a vývojovým institutem ukázaly, že denní mzda dělníků ochotných pracovat se zvýšila od roku 2006 do roku 2007 s výjimkou nekvalifikovaných stavebních dělníků, jejich denní výdělky se mírně zvýšily.

Řidiči motocyklových taxíků zaznamenali největší skok ve výdělcích, kolem 34% ve srovnání s rokem 2006, následují malí prodejci zeleniny a portýři, jejich denní výdělky se zvýšily asi o 25% a 20%, a to v roce 2007¹¹⁶ ve srovnání s rokem 2006. Denní výdělky dělníků na rýžových polích a servírek byly v roce 2007 relativně stejné jako v roce 2006.

4.16.2 Chudoba

Nejnovější údaje o příjmu nejsou oficiálně k dispozici ani za Kambodžu jako celek ani za jednotlivé regiony. Aktualizovaná čísla míry chudoby jsou brzy očekávána od CSES 2007. Hranice chudoby v Kambodži klesla v roce 2004 na 35% z 47% v roce 1994. Průměrně se chudoba snížila o 1% nebo 30 000 lidí ročně. Na základě tohoto trendu a ekonomické situace se hranice chudoby v Kambodži v roce 2008 očekává kolem 31%.

Avšak toto tempo se jeví jako pomalé ve srovnání s ostatními zeměmi v regionu. Pomalé tempo snižování chudoby v Kambodži se odráží ve stávajícím systému ekonomického růstu. Růst byl primárně vytvořen oděvním a turistickým sektorem, především v hlavním městě Phnom Penh a v turistickém středisku Siemreap. Růst ekonomiky venkovského a zemědělského sektoru, který je hlavním zdrojem příjmu pro chudé, je pomalý a pokud se nezlepší, může vést k nižší míře snižování hranice chudoby.

---

¹¹⁶ EIC. Cambodia Economic Watch No.10, 2009

4.17 Srovnání kambodžské ekonomiky se sousedními zeměmi

4.17.1 Vývoj produkce

Sledujeme-li vývoj hrubého domácího produktu v zemích bývalé francouzské Indočíně (Kambodža, Laos a Vietnam), které prošly ekonomickou transformací, zjišťujeme, že všechny tyto země zaznamenaly po zahájení přeměny ekonomického mechanismu prudký růst produkce.

V Indočínských zemích začal vesměs v roce 1990. Největší růst byl v roce 1993, což se týká také Kambodži (rok zahájení liberalizace cen a zahraničního obchodu).

Ještě větších rozměrů dosáhl růst produkce v roce 1994, kambodžský HDP 9,2 %, v Laosu 8,1 %, v Thajsku 9 % a ve Vietnamu 8,8 %. Navíc v Kambodži byla nestabilní politická situace a válečné konflikty, růst produkce začal od slabého základu.

Tabulka 22: Vývoj reálného HDP v Kambodži a sousedních zemí v letech 1990-2010 v %

	Kambodža	Laos	Thajsko	Vietnam
1990	1,2	6,7	11,2	5,1
1993	4,1	5,8	8,3	8,1
1994	9,2	8,1	9	8,8
1995	6,5	7,1	9,2	9,5
1996	5,3	6,9	5,9	9,3
1997	5,7	6,9	-1,4	8,2
1998	5	4,4	-10,5	5,8
1999	12,6	4,1	4,4	4,8
2000	8,4	6,3	4,8	6,8
2001	7,7	4,6	2,2	6,9
2002	7	6,9	5,3	7,1
2003	8,5	6,2	7,1	7,3
2004	10,3	7	6,3	7,8
2005	13,3	6,8	4,6	8,4
2006	10,8	8,6	5,1	8,2
2007	10,2	5,9	5	8,5
2008	6,7	7,8	2,5	6,3
2009	0,1	7,6	-2,3	5,3
2010	6,3	7,9	7,8	6,8

Zdroj: ADB Key Indicators for Asia and the Pacific 2011, vlastním zpracováním

V porovnání s ostatními zeměmi byl růst hrubého domácího produktu v Kambodži v letech 1990-1995 jeden z nejnižších v průměru 5,25 % a v sousedních zemích Laosu 6,92%, v Thajsku 9,42 % a ve Vietnamu 7,87 %.

Po počátečních relativně příznivých výsledcích a rychlém hospodářském růstu v roce 1994, však až do roku 1998 Kambodžu zasáhl další pokles Hrubého domácího produktu. Z tabulky plyne, že krize na mezinárodních měnových trzích v roce 1997 zasáhla nejvíce právě Thajsko, protože zvolila strategii rychlé liberalizace zahraničního obchodu a příliš otevřela své trhy zahraničním výrobcům¹¹⁷.

Makroekonomická nestabilita v Thajsku byla vyvolána negativním vývojem obchodní bilance, kdy převažoval dovoz nad vývozem do roku 1998, kdy obchodní deficit dosáhl v roce 1997 na 417,6 mld. Thajského Bahtu a v roce 1998 84,8 mld. Bahtu. V důsledku přísné restriktivní politiky byla stlačena poptávka i produkce a nastala hospodářská recese. Thajsko v roce 1998 bylo na samém dně a to -10,5 % HDP a dospěla opět k oživení ekonomiky v roce 1999 na 4,4 %.¹¹⁸

K rychlému rozvoji thajské ekonomiky v posledních dvaceti letech (obdobně jako v ostatních zemích „asijských tygrů“) přispěl zejména rychlý rozvoj průmyslové produkce orientované na export. Exportní základna se postupně rozšířila z jednodušších výrobků (textil) na export sofistikovaných komodit s vyšší přidanou hodnotou.

Rychlý růst průmyslu a příjmů obyvatelstva měl vliv rovněž na rychlý růst životní úrovně velké části obyvatel a přispěl k vytvoření solidní domácí spotřebitelské základny, což napomohlo k dalšímu rozvoji sektoru služeb (především distribuce, prodeje zboží a bankovního průmyslu).

Velká část ekonomiky je zaměřena na zahraničí – a to jak v oblasti investic nebo průmyslu, ale i služeb. To ji činí relativně zranitelnou, toto riziko je však dnes již minimalizováno členstvím Thajska v celosvětových i regionálních ekonomických uskupeních (WTO, IMF, Světová banka, APEC, ADB), dostatečnými devizovými rezervami i opatrnější měnovou politikou. Thajsko i nadále zůstává světovou velmocí v oblasti cestovního ruchu a v roce 2010 do Thajska přijelo rekordních cca 16 mil. zahraničních turistů, což znamená nárůst o 13,2 % oproti poklesu 2,74 % v roce 2009). Cestovní ruch patří mezi nejvýznamnější zdroje příjmů země. Tento fakt také napomáhá Thajsku se zařadit na přední místa mezi atraktivní země pro podnikání, resp.

---

¹¹⁷ Tamtéž str. 97

¹¹⁸ Tamtéž str. 213

investování. Problémem je však poněkud nestabilní situace na vnitropolitické scéně, která v předloňském roce vyvrcholila zablokováním obou mezinárodních letišť v Bangkoku a v loňském roce dokonce krvavým potlačením demonstrací v centru Bangkoku. Oproti roku 2009, kdy byla thajská ekonomika navíc postižena finanční a ekonomickou krizí celosvětového rozměru, se podařilo v roce 2010 po již zmíněných demonstracích nastolit stabilitu a díky různým pobídkovým opatřením i opětovně nastartovat relativně vysoké tempo růstu (je však nutno brát v úvahu nižší základ pro růstové trendy, který byl dán i poklesem v roce 2009).

Také ostatní srovnávané země měly problémy s vnější ekonomickou nerovnováhou, ale na jejich hrubém domácím produktu se to tolik neprojevovalo. Podle ukazatele hrubého domácího produktu dosáhlo nejvyšších a nejstabilnějších výsledků Vietnam a Laos, jehož růst HDP se pohybuje okolo 7 % ročně, Kambodža a Thajsko okolo 5 % v letech 1990-1998.

Všechny srovnávané země (Kambodža, Laos a Vietnam kromě Thajska) usilovaly o vstup do ASEAN, což se jim podařilo v roce 1995 (Vietnam) a v roce 1997 (Laos), Kambodža vstoupila jako poslední v roce 1999. Zdá se, že otevření zahraničních trhů jim přineslo nové možnosti a jejich HDP roste nebo nezaznamenal větší pokles. Od roku 2000 do roku 2008 nejvyšší tempo růstu HDP vykazala Kambodža (9,8 % - hlavní zásluhu na tom měla průmyslová výroba a poptávka ze zahraničí EU a USA), nejnižší Thajsko (5,2 %), následně Laos (6,9 %) a Vietnam (7,7 %).

4.17.2 Inflace v Kambodži a sousedních zemích v letech 1993-2011

Všechny tranzitivní ekonomiky jako je Kambodža, Laos a Vietnam se po zahájení transformace v roce 1993 potýkaly s makroekonomickou nestabilitou. Ta se projevovala také vysokou inflací, jež se objevila po liberalizaci cen.

Míra inflace byla v jednotlivých zemích různá v závislosti na přijatých opatřeních.

Následující tabulka poskytuje srovnání inflace měřené růstem spotřebitelských cen ve vybraných zemích.

Tabulka 23: Tempo růstu spotřebitelských cen (v %) v letech 1993-2011

	Kambodža	Laos	Thajsko	Vietnam
1993	114,3	6,3	3,3	-
1994	-0,5	6,7	5	-
1995	7,8	19,6	5,9	-
1996	7,1	15,8	5,8	5,7
1997	8	19,5	5,6	3,2
1998	14,8	90,1	8,1	7,8
1999	4	128,4	0,3	4,3
2000	-0,8	23,1	1,6	-1,6
2001	0,2	7,7	1,6	-0,5
2002	3,3	10,7	0,7	4
2003	1,1	15,5	1,8	3,2
2004	3,9	10,4	2,7	7,8
2005	5,8	7,2	4,5	8,3
2006	4,7	6,8	4,7	7,5
2007	5,9	4,5	2,2	8,3
2008	19,7	7,6	5,4	23
2009	-0,7	0	-0,9	6,9
2010	4	5,6	3,5	10
2011e	4,6	6	3	8

Zdroj: ADB Key Indicators for Asia and the Pacific 2011

V Thajsku byla v devadesátých letech inflace poměrně stálá a bez počátečního velkého skoku, protože nedošlo k jednorázové liberalizaci cen.

Postupné uvolňování cen má nevýhodu v tom, že inflace je pak dlouhodobá a hůře se snižuje. V Kambodži byla nejvyšší inflace v roce 1993, dosáhla hodnoty až 114,3 % v souvislosti s uskutečněním jednorázové liberalizace cen a zahraničního obchodu. Přes 19 % překročila ještě v roce 2008 z důvodu světové finanční krize. Po roce 1993 ve Vietnamu míra inflace kolísala, zatímco v Laosu rychle rostla.

Thajsko má ze srovnání nejlepší pozici. Příčinu relativně malé inflace můžeme vidět v nízkém stupni měnového převisu a zahraničního zadlužení země, ale také v nižším cenovém skoku (v letech 1993- 2010 průměrná míra inflace v Kambodži byla 5,19 %, zatímco např. v Laosu až 22,3 %, ve Vietnamu 6,52 %). Zároveň nejnižší inflaci dosáhlo také Thajsko. Příčina je v relativně příznivějších výchozích podmínkách (nízký stupeň makroekonomické nerovnováhy) a v uplatnění restriktivní fiskální a měnové politiky. Na rozdíl od ostatních zemí.

V Kambodžské, Laošské a ve Vietnamské ekonomice existují různě vysoké schodky veřejných rozpočtů, způsobené nižším rozpočtovým příjmem (v důsledku nižší produkce a mezd byly nižší výnosy z daní, příjmy negativně ovlivňovali inflaci). Naopak rozpočtové výdaje rostly (podpora výstavby infrastruktury a sociálně slabých obyvatel, nové orgány státní správy...). Vysoké schodky veřejných rozpočtů v těchto zemích můžeme považovat za příčinu vyššího růstu peněžní zásoby a inflace (kromě Thajska). Většinou musely být totiž financovány emisí dalších peněz centrální bankou, protože finanční trhy těchto zemí se vyznačovaly nízkou absorpční kapacitou zahraničního kapitálu (např. v podobě půjček z MMF a z PZI).

Z toho plyne, že míra inflace je ovlivněna řadou faktorů, které byly v Thajsku příznivé a napomohly jí k dosažení ekonomické rovnováhy.

Od roku 2000 vstupovalo s největší inflací Laos, ale v roce 2001 ji dokázalo snížit až na 4,7 %. Můžeme to považovat za důsledek hlubokých ekonomických reforem, kterými tato země prošla po roce 2000. Od té doby Laos zaznamenal růst produkce, doprovázený poklesem nezaměstnanosti i inflace. Naopak ve Vietnamu míra inflace rostla až na 23 % v roce 2008. Velmi nízkou inflaci si udržuje Thajsko, které v posledních dvou letech dosáhlo dokonce 2,0 %.

V Kambodži od roku 2000 míra inflace mírně rostla. V 2008 překonala očekávání, když dosáhla dokonce 19,7 % (oproti 5,9 % v roce 2007), což je nejvyšší meziroční růst cen od roku 2000. Tento růst byl ovlivněn rostoucím cenovým komodit a ropy na světovém trhu, mezi které patřilo zvýšení cen za bydlení, potraviny, nealkoholické.¹¹⁹ Další cenový vývoj už takové skoky nepřinesl. V roce 2010 činila míra inflace 4 %. To je stejné tempo růstu inflace jako v roce 2004.

Podle prognóz Kambodžského Ministerstva financí a ADB by inflace měla být 4,6 % v roce 2011.

4.17.3 Vývoj zahraničního obchodu

Součástí ekonomické transformace ve všech zemích byla také změna zahraničního obchodu.

Kambodža, Vietnam, Laos se potýkaly s vnější ekonomickou nerovnováhou, která po zahájení přeměny ekonomického mechanismu doprovázela období hospodářského růstu. Problémy se nejvíce vystupňovaly v roce 2008, kdy výrazně převážil dovoz nad vývozem v Kambodži obchodní deficit dosáhl 1 800,4 mil USD, ve Vietnamu 18 029 mil USD a v Laosu

---

¹¹⁹ ADB Key Indicators for Asia and the Pacific 2011

311 mil USD. Naopak v Thajsku obchodního deficit v roce 2008 pouze 14,3 mil USD (v roce 2007 byl přebytek zahraničního obchodu 439,1 mil. USD a ten trend pokračoval i v roce 2009-2010).

Kambodža, Vietnam, Laos prudce vzrostla vnější nerovnováha od roku 2000, což můžeme považovat za důsledek nízké konkurenceschopnosti těchto zemí.

Zahájení ekonomické transformace vyvolalo příliv zahraničních investic. Nejvíce přímých zahraničních investic dokázal získat Vietnam (9,2 % HDP)¹²⁰, který započal s přeměnou ekonomického mechanismu jako jeden z prvních zemí a pro přilákání investorů zavedlo velké množství daňových a jiných úlev. Nejmenší zájem jevíli zahraniční investoři na Laos, což bylo způsobeno především hospodářskou nestabilitou v zemi. Kambodže v získávání zahraničního kapitálu výrazně pomohl rychlý vstup do WTO a vládní reformy v roce 2000 .

Na základě shromážděných faktů z toho vyplývá, že transformace centrálně plánované ekonomiky na ekonomiku tržní je složitý proces, který pro Indučínské země představovaly. Jak si mezi těmito zeměmi vedla Kambodža? Dosáhla řady úspěchů, ale objevily se i prohry.

Jednoznačně pozitivním výsledkem ekonomické liberalizace, transformace bylo odstranění neefektivního systému centrálního plánování a obnovení soukromého vlastnictví. Nové ekonomické prostředí vytvořilo příznivé podmínky pro rozvoj textilního průmyslu, služeb a bankovníctví. Lidé našli práci v průmyslu a cestovním sektoru. Zároveň se zvýšila rozmanitost a množství výrobků na kambodžských trzích.

V porovnání s jinými sousedními státy byl oceňován vývoj makroekonomických ukazatelů v Kambodži, zejména růst HDP, nízká míra inflace a rychlé snížení chudoby.

Se zavedením tržního hospodářství začaly fungovat trhy se zbožím a služeb, trh peněz a kapitálu i trh práce v Kambodži, Vietnamu a Laosu.

---

¹²⁰ Tamtéž str. 112

5. Možnost financování rozvoje kambodžské ekonomiky

Kambodža může rozvoj a udržitelnost své ekonomiky financovat několika základními způsoby. Jednak z vlastních zdrojů, které získá nerostných surovin jako těžba zimních plynu a drahokamenů a dalších surovin a z cizích zdrojů.

5.1 Vlastní zdroje

V případě financování z vlastních zdrojů může Kambodža po určitý čas hospodařit s přebytkem. Do posud největší část finančních prostředků tvoří vlastní příjmy, z nichž většina má daňový charakter. Její výše je závislá na bohatství přírodních zdrojů (z nerostných přírodních zdrojů) a z lidského potenciálu.

Důležitým momentem pro další ekonomický vývoj Kambodži byl rok 2005, kdy firma Chevron¹²¹ oznámila, že u kambodžského pobřeží jsou naleziště ropy. Vláda dosud podepsala nejméně 13 kontraktů na průzkum těchto ložisek¹²².

5.2 Investice do lidských kapitálu

Jedna z forem kapitálu je lidský kapitál. Investice do lidského kapitálu tedy mají své výnosy a náklady. Ty mohou být peněžní nebo nepeněžní povahy. Hlavním peněžním výnosem investic do lidského kapitálu je mzda nebo jiný finanční prospěch. Nepeněžními výnosy, označované taky jako psychické, jsou určitá společenská prestiž a uznání, kariérní růst, osobní spokojenost, pracovní prostředí, charakter vykonávané práce apod¹²³.

Investice do lidského kapitálu mohou mít mnoho forem. Za nejzákladnější lze označit školní vzdělávání, výcvik na pracovišti a zdravotní péče. Všechny tři jsou charakteristické svým neustálým a dlouhodobým investováním a rovněž svou neoddelitelností od člověka jako jeho lidský kapitál v podobě znalostí a dovedností. Formy investic do lidského kapitálu mají ve stejném čase jiný dopad na příjmy jedince, výši nákladů a úroveň návratnosti.

5.3 Cizí zdroje

---

¹²¹ Firma Chevron je nadnárodní společnost v oboru energetiky sídlící v San Ramonu v Kalifornii v USA.

¹²² NSDP update 2009-2013 Phnom Penh 2010

¹²³ VOMÁČKOVÁ - H., BARTÁK M. Ekonomický rozměr lidského a sociálního kapitálu

Dalším způsobem financování rozvojových aktivit obce jsou cizí zdroje.

Financování rozvoje Kambodžské ekonomiky z cizích zdrojů představuje v podstatě určitou formu půjčky potřebných finančních prostředků s tím, že je musí Kambodža v budoucnu splatit. Pokud na sebe Kambodža bere závazek, měla by zvážit únosnost zadlužení z hlediska objemu, nákladu a trvání dluhu a formy dluhu.

Další skupinou zdrojů jsou příjmy kapitálové, půjčky a dotace ve formě ODA a zahraniční investice.

Rozhodování o tom, zda na financování investic použít cizí zdroje, a tedy přijmout dluh, může Kambodža usnadnit používání některých dlouhodobých nástrojů řízení. Zejména se jedná o strategický plán rozvoje země, rozpočtový výhled a plán prodeje majetku. Jestliže má vláda zpracovaný plán prodeje majetku, má alespoň rámcovou představu o tom, jaké prostředky z těchto prodejů získat. I tyto prostředky mohou být použity k financování investic země. Díky tomu, že tyto nástroje řízení jsou náročné na zpracování, tak zejména Kambodža nedisponuje dostatečnými lidskými a finančními zdroji, aby mohly uvedené nástroje řízení využívat.

Finanční zdroje bývají omezeny, a proto při plánování výdajové stránky rozpočtu je třeba vytvořit hierarchii priorit. Důležité je zvážit, které investiční aktivity jsou aktuálnější, které méně, které investice musí realizovat municipalita a které by mohl převzít soukromý sektor. Vyšší účinnosti a efektivnosti využití zdrojů pro potřeby dosažení cíle rozvoje lze dosáhnout pomocí nejrůznějších nástrojů a technik (případně jejich kombinací).

Prostředkem k dosahování cíle je nástroj. Hlavním smyslem je vyhledávání a odhalování zdrojů, úspor zdrojů stávajících, jejich maximalizace a efektivnost využití.

Hlavní výhodou plynoucí ze zařazení Kambodže mezi NRZ je rozvojová pomoc, která představuje jednu z nejdůležitějších finančních příjmů jak státu, tak obyvatel.

V Kambodži je potřeba dosažení hospodářského růstu jako cesty k omezení chudoby. Proto by měl být hospodářský růst nastartován dosažením určité míry investic. Ale Kambodža je NRZ světa, kde místní úspory nedosahovaly této úrovně a nemá možnost financování rozvoje své ekonomiky, mělo být dosaženo doporučeného objemu investic prostřednictvím rozvojové pomoci (ODA), půjčky, granty a přilákat PZI do své země. Ve skutečnosti ve většině případů nebyla pomoc plně využita jako investice.

V posledním desetiletí Kambodža zažívala vysokou úroveň růstu, která měla za důsledek vytvoření nových pracovních míst, zvýšení a zlepšení služeb v oblasti zdravotnictví, vzdělání a další rozvoj. Nicméně řadě vnějších šoků, jako je globální ekonomická krize, stoupající ceny

potravin a ropy, nemůže Kambodža odolávat. Tyto změny měly významné nepřímé dopady a jejich potenciálně dlouhodobý účinek naznačuje, že Kambodža pravděpodobně nedosáhne všech svých rozvojových cílů tisíciletí. Avšak taková situace poskytuje i možnost určit, kde leží ekonomické příležitosti, které mohou krátkodobě i dlouhodobě stimulovat ekonomický růst¹²⁴.

I z tohoto důvodu zavedla Královská vláda Kambodže mechanismy, jejichž účelem je koordinovat vnější pomoc a zvýšit její účinnost v prioritních oblastech a to posílením zemědělství, rekonstrukcí a výstavby infrastruktury, rozvoje soukromého sektoru a vytváření pracovních míst¹²⁵.

Na základě dohody hodnotí každoročně vláda společně s rozvojovými partnery pokrok při plnění závazků a účinnost pomoci. Vláda také usiluje o zapojení partnerů do implementace národních rozvojových plánů. Naopak rozvojoví partneři potřebují přesné a úplné informace o toku rozvojové pomoci, aby mohli svoji činnost efektivněji koordinovat.

5.3.1 rozvojová pomoc ODA

Celková ODA v Kambodži má v poslední dekádě rostoucí tendenci. Pohybuje se v rozmezí 567 milionů USD v roce 2000 a 742 milionů USD v roce 2008. Pouze v letech 2004 až 2006 došlo k výraznému poklesu oproti nastolenému trendu.

Nejvíce v roce 2004, kdy ODA dosáhla hodnoty 567 milionů USD. ODA se skládá ze tří základních typů financování. Jsou to ostatní dotace, kam můžeme zahrnout pomoc poskytovanou v podobě surovin, potravin, školení nebo know-how. Dále pak samotné hrubé půjčky a poslední částí jsou finance, které stát vydává na splátky již poskytnutých půjček. Jednoznačně největší část tvoří ostatní dotace¹²⁶.

V Kambodži bylo v letech 2005 až 2009 nejvíce ODA investováno do ostatních sociálních sektorů, kam patří například podpora obyvatelstva nebo investice na zajištění dostatku pitné vody a budování kanalizace. Průměr investovaných financí do těchto opatření na jeden rok za toto období činil přes 180 milionů USD.

Dalšími sektory s největším podílem podpory v Kambodži bylo zdraví obyvatelstva (157 milionů USD) a ekonomická infrastruktura a služby (152 milionů USD).¹²⁷

---

¹²⁴ NSDP update 2009-2013, str. 21, Phnom Penh 2010

¹²⁵ Tamtéž

¹²⁶ OSN Oficiální rozvojová pomoc, Model OSN XVI. ročník (2010/2011)

¹²⁷ NSDP update 2009-2013, Phnom Penh 2010

Nejvýznamnějším poskytovatelem rozvojové pomoci v této oblasti je jednoznačně Japonsko. Průměrná japonská roční ODA mezi roky 2005 a 2009 v Kambodži byla 115 milionů USD. Druhý nejvýraznější je Asijská rozvojová banka (ADB), která pomáhá členským rozvojovým státům zlepšit životní úroveň jejich obyvatel. Průměrná roční ODA Kambodži, za sledované období, je 85 milionů USD.

Nejvýznamnější plátcí ODA jsou ve sledovaných zemích stejní, největší rozdíl je pouze v přístupu Spojených států k jednotlivým zemím.

Kambodža patří mezi nejdůležitější rozvojové partnery, s průměrnou roční ODA přes 72 milionů USD¹²⁸.

5.3.2 Mikro-finance

Hlavním úkolem mikrofinancování je poskytnout nízko příjmovým skupinám obyvatel dostupný úvěr. Úvěr má pomoci chudým lidem akumulovat menší finanční částky, které by jim měli pomoci zajistit prvotní investice pro jejich další ekonomický rozvoj. Systém poskytování mikro úvěrů zaznamenává v mnoha rozvojových zemích úspěch.

V průměru jsou tyto prostředky půjčovány na úrok 6.5%. Hlavním důvodem je větší dostupnost tohoto finančního nástroje a neschopnost chudých lidí poskytnout komerčním bankám potřebnou dokumentaci o vlastní finanční situaci.

Dostupnost finančních prostředků pomáhá v Kambodži k zlepšení postavení lidí na venkově. Největším problémem v Kambodži, je právě dostupnost těchto úvěrů. V oblastech vedle hlavního města Phnompenh se úvěry uchytili a obyvatelé jich hojně využívají. Oproti tomu z důvodu nedostupnosti v horských oblastech je mikrofinancování stále méně dostupné.

Se zvyšující se zadlužeností země stoupá i její rizikovitost, což se negativně promítá do růstu nákladů různých externích zdrojů, například úvěrů. cenou (nákladem) za cizí zdroje je úrok, který musí stát zaplatit svým věřitelům. Úrokové sazby výše uvedených zdrojů bývají značně rozdílné a bývají závislé na celé řadě faktorů, jako je už výše zmíněná rizikovitost země, zajištění či návratnost dané investice. Forma zahraniční investic toku peněz ze zisku do ciziny, nevytvoří domácí úspory, ale odliv úspor do ciziny.

Kambodžská ekonomika, má-li dohánět ekonomickou úroveň se sousedními zeměmi jako je Thajsko a Vietnam, bude potřebovat pro svůj dynamický růst dostatečné množství finančních prostředků. Nemá-li narazit na omezenou úvěrovou kapacitu bankovního sektoru, je potřeba

---

¹²⁸ Tamtéž

podpořit rozvoj domácího akciového trhu. V budoucnu je také nutné počítat se snížením tempa přílivu přímých zahraničních investic do Kambodži a v omezeném rozsahu i s jejich odlivem z Kambodži. Má-li se vyvarovat problémům s financováním deficitu běžného účtu dovozně náročné kambodžské ekonomiky, měla by Kambodžská vláda usilovat o vyšší portfoliové investice.

5.4 Vzdělávací systém

V současné době jsou lidské zdroje nevyhnutelně potřebné pro rozvoj země. Vzdělávací systémy se liší stát od státu, a ještě větší rozdíl je mezi rozvinutými a rozvojovými zeměmi. Rozvinuté země mají moderní a celosvětově uznávaný vzdělávací systém, který produkuje lidské zdroje na nejvyšší možné úrovni. Vzhledem k tomu mohou rozvojové země snadněji vytvořit odpovídající vzdělávací systém pro novou generaci, která představuje budoucnost jejich země.

Velký důraz je kladen na proškolení lidských zdrojů z hlediska profesionality, dovednosti až po psychologickou stránku.

Kambodža se řadí mezi rozvojové země a je jedna z nejhudších s mnoha problémy ve vzdělávacím systému. Jaké jsou tyto hlavní problémy? A co víc, známe všechny možné způsoby řešení těchto problémů? Má kambodžský vzdělávací systém po tragických historických událostech ještě dlouhou cestu ke srovnání s rozvinutými státy světa?

5.4.1 Historie školského systému

Kambodžský vzdělávací systém byl ovlivněn třemi významnými událostmi v průběhu uplynulého století: francouzskou koloniální nadvládou, vládou krále Norodoma Sihanuka a působením Rudých Khmérů v čele s diktátorem Pol Potem.

Od chvíle, kdy režim Rudých Khmérů skončil v roce 1979, musel se vzdělávací systém přestavět od základů. Zůstalo pouze 10% škol, 80% učitelů bylo zabito. Ministerstvo školství zavedlo od roku 1979 do 1986, desetiletý vzdělávací systém (4 + 3 + 3) tj. 4 roky základního vzdělávání + 3 roky nižší střední školy + 3 roky vyšší střední školy. V letech 1986 - 1996 byl vzdělávací systém upraven na jedenáctiletý (5 + 3 + 3). V rámci pomoci a obnovy Kambodže východními socialistickými státy mohla Kambodža vysílat studenty do zahraničních škol a univerzit.

5.4.1.1 Charakteristika školského systému

Správní struktura

Jako v mnoha jiných zemích, tak i v Kambodži je vzdělávací systém organizovaný a hierarchický.

Ministerstvo školství, mládeže a sportu (MEYS) je nejvyšší vládní úroveň, pokud jde o vedení, poskytování, monitorování a rozhodování ve vzdělávacích službách. Ministerstvo školství plní svou roli prostřednictvím svých odborných útvarů, provinčních oddělení a nejnižší jsou ustanoveny okresní úřady, výzkumná a školicí střediska. Dále několik technických kanceláří dohlíží na hladký chod a funkce středoškolského vzdělávání.¹²⁹

Provinční školské oddělení působí jako sekretariát ministerstva školství a zodpovídá za funkčnost politiky v oblasti vzdělávání, za zasílání zpráv ministerstvu o všech provedených činnostech. Přípravuje a předkládá plány pro další rozvoj středního školství, jako je rekonstrukce, výstavba, poskytuje statistiky a analýzy škol, zaměstnanců a studentů, poskytuje technickou podporu ve výuce, v přípravě podkladů k pravidelným kontrolám.

Okresní školské úřady jsou technickými subjekty. Jejich hlavní úlohou je zajistit, aby vzdělávací politika a strategie intervencí byly na školách dodržovány. Okresní zaměstnanci koordinují chod vzdělávacího systému a zajišťují vzdělávání na místních a na provinčních školách. Okresní školský úřad je zodpovědný především za administrativní záležitosti a za koordinaci středoškolského vzdělávání.

Jednotlivé školy hrají velmi důležitou roli, zejména při vytváření ročních plánů a rozvojových plánů.

Stupně vzdělání

Od roku 1996 až do současnosti ministerstvo školství zavedlo prostřednictvím reformy vzdělávací programy a úpravu výuky s cílem zvyšování kvality vzdělávání. Hodnocení kvality je důležité pro uznávání dosaženého vysokoškolského vzdělání v mezinárodním kontextu¹³⁰

Nyní je v Kambodži vybudován školský systém na 4 základních stupních: předškolní výchova, základní školství, střední a vysoké školství. Všeobecné vzdělání je vyjádřeno ve formě (6 + 3 + 3). Šest let povinné základní školy, tři roky nižší povinné střední školy a tři roky nepovinné vyšší střední školy. Povinné vzdělávání se týká prvních devíti let školní docházky a je určeno k uspokojování základních vzdělávacích potřeb a učení dovedností, které položí základ, na kterém je možné pokračovat ve vzdělávání.

Předškolní výchova

---

¹²⁹ DENHAM, P. Higher Education in Cambodia: Perspectives of an Australian Aid Project. Canberra. University of Canberra. 1997.

¹³⁰ SEVEROVÁ, L. Hodnocení kvality vzdělávání ve vysokém školství. Media4u Magazine, 2/2010, s. 4-6

Předškolní výchova je bezplatná, nepovinná a je rozdělena na tři stupně; je určena pro děti do 5 let. Veřejná mateřská škola je bezplatná, v soukromých školách platí rodiče poplatky. Mateřská škola je nedílnou součástí školského systému.

Povinná základní škola

Je bezplatná a povinná pro všechny děti ve věku od 6 do 11 let. Základní škola zahrnuje 6 ročníků a je ve všech venkovských městech. Děti navštěvují školu střídavě v ranních hodinách od 7:00 do 11:00 hod nebo v odpoledních hodinách od 13:00 do 15:00 hodin. Vyučovací hodina má 40 minut.

Žáci si osvojují khméřský jazyk, matematiku, přírodní vědy, fyziku, zdravotní výchovu, občanskou výchovu, umění, praktické a životní dovednosti.

Všeobecné středoškolské vzdělání

Druhy středních škol

V Kambodži existují obecné nižší a vyšší střední školy pod vedením Ministerstva školství a buddhistické nižší a vyšší střední

školy pod vedením Ministerstva kultury a náboženských záležitostí.

Povinná nižší střední škola

Je bezplatná a povinná pro všechny děti ve věku od 12 do 14 let. Zahrnuje tři stupně ročníkových úrovní - tříd. Poslední ročník je ukončen státní závěrečnou zkouškou.

Ve všeobecném středoškolském vzdělávání okresní školské úřady dohlížejí na nižší střední školy.

Nepovinná vyšší střední škola

Je nepovinná a školu navštěvují děti ve věku od 15 do 17 let¹³¹. Obsahuje tři třídy. Poslední třída tj. dvanáctá je ukončena závěrečnou zkouškou, maturitou.

Místní školské úřady přebírají odpovědnost za vyšší střední školy. Z hlediska typů institucí v obecných středních školách existují dva typy: vyšší školy a lycea. Zatímco většina škol obstarává pouze nižší střední vzdělání odděleně a nezávisle od vyššího středního vzdělání, lyceum obstarává vyšší střední vzdělání. Rozdíl mezi těmito typy úrovní a kvalit není jasně určen. Některé vyšší školy nabízejí nižší a vyšší střední vzdělání společně na stejném institucionálním základě.

Požadavky k přijetí na střední školu

---

¹³¹ Secondary education regional information base: country profile –Cambodia. UNESCO. 2008

Rozhodnutí o přijetí na nižší střední školu určuje okresní školský úřad na základě hodnocení výkonu studenta v posledním ročníku základní školní docházky tj. šesté třídy.

Výkony jsou průběžně hodnoceny prostřednictvím měsíčních zkoušek a dvou semestrálních zkoušek. Studenti jsou povinni dosáhnout alespoň 50% úspěšnosti, aby mohli být přijati do nižších středních škol. Pokud jde o přijetí na vyšší střední školu, jsou studenti povinni složit státní přijímací zkoušky. Ministerstvo určí obsah státní zkoušky a provinční úřad činí nezbytná opatření, včetně mobilizace zadavatelů, zajištění přípravy prostor a zkoumá, zda kritéria respektují rozhodnutí MŠ.

Postup do vyššího ročníku

Student může postoupit do vyššího ročníku na základě vyhodnocení výsledků, které probíhá v průběhu celého roku s výjimkou deváté a dvanácté třídy, zde musí student skládat přijímací zkoušky. Učitelé zadávají studentům ústní zkoušky, měsíční testy a semestrální zkoušky. Studenti musí získat alespoň 50% z maximálního výkonu. Absence je také brána v úvahu jako kritérium pro postup. Student může být nepřítomen maximálně 20 dní bez hlášení nebo 60 dní s omluvnými listy. Provinční školský úřad může učinit konečná rozhodnutí i udělit individuální výjimky.

Tabulka 24: Počet žáků a studentů ve školním roce 2005-06 a 2009-10

Školní rok	2005-2006	2009-2010
Základní škola	2 558 467	2 239 757
Nižší střední škola	588 333	585 115
Vyšší střední škola	588 333	323 583
Vysokoškoláci	90 607	51 596

Zdroj: Education Strategic Plan 2006-2010. Phnompenh. MEYS, Cambodia. 2005

Education Strategic Plan 2006-2010. Phnompenh. MEYS, Cambodia. 2010

5.4.1.2 Absolvování střední školy

Po splnění zkoušky z nižší střední školy tj. z deváté třídy je studentům automaticky udělen certifikát, který umožňuje postoupit na vyšší střední školu. Studenti mohou nastoupit na vyšší střední školu nebo nastoupit na odbornou a technickou přípravu - učiliště, které vyžaduje úspěšné ukončení nižší střední školy. Aby bylo možné absolvovat střední školu, jsou studenti hodnoceni podle studijních výsledků v poslední dvanácté třídě vyšší střední školy a z výsledku státní

závěrečné zkoušky - maturity. Obecně platí, že studijní výsledek z dvanácté třídy je hodnocen na bodové stupnici 0-100, zatímco státní závěrečná zkouška stupnicí 0 až 575. Student musí získat alespoň 337 bodů (50% z celkového počtu), aby to mohlo být považováno za úspěšné dokončení studia. Zkoušky na konci deváté a dvanácté třídy jsou organizovány ministerstvem školství.

Školné

I když bezplatné vzdělávání není uvedeno v zákoně, nižší i vyšší střední vzdělání jsou poskytovány zdarma v celé zemi, s cílem zajistit, aby znevýhodněné skupiny měly přístup ke vzdělání. Poplatky jako zápisné, byly zrušeny Prioritním Akčním Programem (PAP). Podpora programů PAP byla zavedena v roce 2000 jako pilotní projekt na základních školách v 10 provinciích. V roce 2001 PAP rozšířila působnost na všechny provincie, města a u všech vzdělávacích úrovní s cílem snížit finanční zátěž rodin a zpřístupnit středoškolské vzdělání. Fond PAP také poskytuje provozní prostředky školám a stipendia pro chudé studenty, zejména z venkovských oblastí. PAP byl posunut na PB (rozpočtový program) na akademický rok 2007-08. Kromě toho existuje řada mezinárodních rozvojových agentur, které poskytují stipendia, a to zejména na nižších středních školách. Ke snižování chudoby působí Japonský fond ve spojení s Asijskou rozvojovou Bankou (ADB) poskytující stipendia na nižší středoškolské vzdělání především dívek. Belgická technická spolupráce rovněž poskytuje stipendia dávající přednost dívkám. Podporu formou stipendia nabízí i místními nevládní organizace.

5.4.1.3 Vysokoškolské vzdělání

V Kambodži jsou v současnosti dva hlavní typy vysokoškolských institucí: vysoké školy a ústavy. K dispozici je několik univerzit a tři ústavy.

Kromě veřejných vysokých škol financovaných státem zde působí i několik soukromých vysokých škol, které byly založeny od roku 2000 v hlavním městě Phnompenhu.

Vysoké školy mají tři stupně:

Čtyřleté bakalářské studium, dvouleté magisterské studium, tříleté doktorandské studium.

Pedagogové

S ohledem na kvalifikaci pedagogických pracovníků v Kambodži, bylo zjištěno, že učitelé nemají dostatečně vysokou kvalifikaci. V Kambodži má 5 % pedagogických pracovníků pouze základní vzdělání, 60 % má nižší střední vzdělání, 29 % má vyšší střední osvědčení a pouze 6 %

učitelů¹³² je absolventem vysokoškolského vzdělání (MŠ-EMIS centrum 2004). Kromě středoškolských učitelů, kteří musí mít vysokoškolské vzdělání, mají učitelé na základních a nižších středních školách jen pár let praxe. Odbornost získávají na regionálních odborných školách, které se nacházejí ve všech provinciích po celé zemi s výjimkou vzdálených provincií. K dispozici je šest regionálních učitelských odborných škol, které nabízejí během jednoho až dvou let dva vzdělávací programy.

Učitelé na nižších středních školách jsou vyškoleni na provinčních učitelských odborných školách, které jsou umístěny v hustě obydlených provinciích. Základním požadavkem pro přijetí budoucích učitelů do provinčních škol je dokončení dvanácté třídy tj. vyšší střední školy. Ve vzdálených provinciích se často vyskytují problémy se získáváním kvalifikovaných studentů. Protože podmínky pro přijetí budoucích učitelů nejsou příliš vysoké, kurikulum vzdělávání je akademicky založené na modernizaci praktikantů k učení odborných dovedností.

Na úrovni základních škol jsou učitelé připraveni tak, aby se stali odborníky v mnoha předmětech, zatímco na středních školách jsou učitelé školeni tak, aby se stali učiteli specializovanými na jeden předmět. Po ukončení vzdělávacích programů, jsou absolventi kvalifikováni stát se učiteli a nastupují přímo do učeben. Přijímání nových učitelů je prováděno centrálně, obvykle přes personální oddělení provinčního úředníka. Vazba rodiny a výše platu je hlavním důvodem proč městské školy mají více učitelů v porovnání s venkovskými školami.

5.4.1.4 Financování

Národní vzdělávací rozpočet pochází z několika různých zdrojů. Z ústřední vlády, financováním z nevládních a soukromých investičních zdrojů, dále ze zahraničních půjček, z technické pomoci jako jsou granty a z místních příjmů každé školy a komunit. Rozpočet centrální vlády se používá především na platy zaměstnanců a na náklady s tím související.

Rozpočet také slouží k poskytnutí finanční podpory studentům středních škol. Program je financován zejména od externích dárců, malá část je kryta vládními a komunitními příspěvky.

5.4.1.5 Problémy v kambodžském vzdělávacím systému

Kambodža se stále ještě vzpamatovává z nekonečných válek, které zničily téměř vše a má tak před sebou ještě dlouhou cestu, než se stane plně rozvinutou zemí. Nejviditelnější ze všech

---

¹³² DENHAM, P. Higher Education in Cambodia: Perspectives of an Australian Aid Project. Canberra. University of Canberra. 1997

problémů je korupce ve velmi chudé zemi. Učitelé mají nízký plat zatěžovaný navíc vysokou inflací. Proto většina z nich hledá ještě finanční přivýdělek formou soukromého doučování nebo spíše nadstandardním vyučováním studentů. Jsou to zvláštní kurzy, které doplňují nedostatečnou výuku ve školách. V tomto případě jsou na tom nejlépe učitelé přírodních věd, učitelé khmerského jazyka a literatury; učitelé učící společenskovední předměty nemají takové možnosti. V důsledku speciálních kurzů dochází k porušování pravidel výuky ve školách, učitelé záměrně připravují ve školách testy z probrané látky z těchto kurzů. Tak dochází k prodávání zápisů a testů mezi učitelem a žákem. Nedostatek učebnic musí být pravidelně nahrazován doplňováním a aktualizací, aby se dostatek učebnic stal v budoucnu standardem. Proto absolventi středních škol nejsou mezinárodně uznáváni, a to je důvodem, proč kambodžské lidské zdroje nedosahují úrovně ostatních zemí. Ve veřejných školách nejsou vědecké laboratoře, kde by mohli studenti své znalosti praktikovat. Kvůli špatné ekonomice v zemi za spolupůsobení neomezené korupce si nemůže vláda dovolit koupit dostatečné školní vybavení. Vracíme se zpět v uzavřeném kruhu. Studenti se učí pouze teorii bez aplikace v reálném životě.

Řešení problému školského systému by měla vláda hledat zejména v procesu odstranění korupce v co největší míře. Kromě toho by vláda měla vytvořit novou reformu školství k obnově systému vzdělávání a najít metody pro zvýšení platového ohodnocení učitelů, které by podpořilo jejich životní úroveň. Na oplátku se může plně spolehnout na kvalitnější vzdělávání a podporu mladé generace se svobodnou a nezkaženou myslí.¹³³

Vzhledem k ekonomické, sociální a politické nestabilitě během posledních tří desetiletí se nyní Kambodža potýká s řadou technických, vzdělávacích a praktických problémů. Vzdělávání je klíčem k budoucímu hospodářskému růstu. Vláda by měla plně využít dostupných vzdělávacích zdrojů, využívat dobrých zkušeností z ostatních zemí světa a využívat zahraniční pomoci jakož i vlastních zkušeností k nasměrování dlouhodobého úspěchu v Kambodži.

V současné době se v Kambodži zvyšuje kvalifikovanost učitelů, jsou dostupnější moderní učebnice a další vybavení škol, jako jsou laboratoře, knihovny a zařízení. Avšak je nedostatek vysoce kvalifikovaných pedagogů na univerzitní úrovni.

Obecně platí, že školský systém v Kambodži není tak kvalitní ve srovnání se zeměmi v regionu v důsledku nedostatku vládní finanční podpory. Dalším důvodem je nedostatek porozumění k potřebám výzkumu a vývoje v oblasti školství.

---

¹³³ TAN, CH. Education reforms in Cambodia: Issues and concerns, Educational Research Policy and Practice. Volume 6, Number 1. 2007

Aby země získala kvalitní vzdělávací systém, je třeba vyřešit určité problémy, jako je potírání korupce a obnova řízení vzdělávacího systému tak, aby splňoval mezinárodní normy a aby se všechny tyto plány realizovaly v praxi; není to snadné a určitou dobu to bude trvat.

6. Mezinárodní organizace a obchodní dohody

6.1 Kambodža v mezinárodních organizacích

Země se až v posledních letech významněji zapojila do mezinárodních vztahů, především skrze mezinárodní organizace.

Kromě vstupu země do OSN v roce 1955, do Asian Development Bank (ADB) v roce 1966 a do MMF proběhly zásadní události až v posledních letech. Konkrétně se jednalo o vstup země do WTO v roce 2004 a v roce 1999 do ASEAN. Vstup do těchto organizací byl a stále je velice důležitý pro další rozvoj a zjednodušování zahraničního obchodu země. V dlouhodobém horizontu se počítá právě v rámci členství ve WTO a ASEAN s dramatickým omezováním tarifních i netarifních překážek v obchodu.

6.2 Multi-Fibre Agreement

Tato dohoda byla asi nejvýznamnější pro ekonomiku Kambodže. Byla uzavřena ještě pod GATT v roce 1995 a výrazně přispěla rozvoji oděvního odvětví a v důsledku tak celému průmyslu. Ponechala kvóty pouze na obrovské importy ze země jako Čína nebo Indie a menším ekonomikám jako Kambodža či Bangladéš odstranila tyto překážky ve vývozu a vytvořila tak pro ně lehčí konkurenční prostředí a čas rozvinout průmysl. Díky tomu mohou být dnes oproti minulosti více konkurenceschopné.

Dohoda vypršela v roce 2005 a přes původní očekávání oděvní odvětví dále roste. Podmínkou přijetí MFA pro Kambodžu bylo zavedení pracovních norem podle International Labour Organization (ILO). Díky tomu má dnes Kambodža výraznou konkurenční výhodu, co se týče mezinárodních pracovních norem a CSR (Corporate Social Responsibility) oproti zemím jako Bangladéš, Čína, Thajsko či Vietnam. Tyto normy a celkové CSR (Corporate Social Responsibility) výroby jsou v rozvinutých západních ekonomikách vnímány jako jedni z nejdůležitějších, při kupním rozhodování.

6.3 AFTA a související dohody

Po vytvoření organizace ASEAN došlo nevyhnutelně k uzavření dohody o volném obchodu AFTA (Asian Free Trade Agreement), která postupně ruší překážky obchodu mezi 10

členskými zeměmi. V souvislosti s prohlubováním volného obchodu v rámci východní a jihovýchodní Asii uzavřel ASEAN další dohody o volném obchodu s Čínou (ACFTA), Indií (AIFTA), Jižní Koreu (AKFTA) a s Australsko-Novozélandskou zónou volného obchodu (AANZFTA). Všechny tyto dohody vstoupily v platnost od 1. ledna 2010. Důsledkem působení těchto dohod dochází postupně k minimalizování tarifních překážek u naprosté většiny produkce. V dlouhodobém horizontu se počítá s odstraněním všech tarifních a netarifních překážek mezi zúčastněnými zeměmi. Implementace těchto nových pravidel v Kambodži byla však zatím v rámci dalšího podpoření konkurenceschopnosti a rozvoje vlastního průmyslu odložena.

6.4 Kambodža a WTO

Stabilita architektury světového obchodu (světového obchodního řádu) závisí na rozložení efektů liberalizace a regionalismu mezi vyspělé a rozvojové země. Z tohoto hlediska je právě zapojení rozvojových zemí do procesů liberalizace a integrace světové ekonomiky klíčovým faktorem její stability. Možné efekty i očekávání ohledně regionalismu a otevřenosti ekonomik se globální konkurence mezi vyspělými a rozvojovými zeměmi odlišují. O povaze této odlišnosti se ovšem vedou v teoretické rovině spory, jejichž důsledkem je poměrná nejednotnost názorů na optimální přístup rozvojových zemí k liberalizaci.

6.4.1 WTO a obecné principy v kontextu Kambodži a jejího členství

WTO, založená v roce 1995 navazující na jednání v rámci Všeobecné dohody o clech a obchodu – dále jen GATT – (vedená od roku 1947), spravuje smluvní dohody vyjednané svými členy, z nichž nejdůležitější jsou následující tři:

- Všeobecná dohoda o clech a obchodu (General Agreement on Tariffs and Trade – GATT)
- Všeobecná dohoda o obchodu se službami (General Agreement on Trade in Services – GATS)
- Dohoda o obchodních aspektech práv k duševnímu vlastnictví (Trade-Related Aspects of Intellectual Property – TRIPS)

Mezi další hlavní funkce této organizace patří vedení obchodních jednání za účelem další liberalizace světového obchodu, vedení obchodních sporů, monitorování národních obchodních politik a technická pomoc rozvojovým zemím. Kambodža vstoupila do WTO jako 148. člen, to bylo na konci roku 2004, kdy WTO měla 147 členů.

V roce 1994 Kambodža požádala o členství do WTO. Následující deklarace ve městě Doha (Katar) z listopadu 2001, zmírnila podmínky pro členství v méně rozvinutých zemích, Kambodžské členství bylo nakonec schváleno v září 2003 na ministerské konferenci v Cancun (Mexiko). Nicméně, členství se stává účinným až o rok později, protože vnitřní politika byla v Kambodži blokována volbami v červenci roku 2003 což opozdilo ratifikaci vstupu do členství.

Kambodža je nejchudší a nejméně rozvinutou zemí východní Asie, a jednou z nejchudších na světě s odhadovaný průměrný příjem na obyvatele v US \$ 300. Po oficiálních volbách v roce 1993 byl velký zájem pro hospodářské využití s vlastní integrací do světového společenství

pomocí vnitřních reforem. Ačkoli původní reformy přinesly některé pozitivní výsledky, země se stále trápila významnými sociálně-ekonomickými problémy. Síla růstu v oděvním průmyslu za posledních několik let čelila nejistotě a směřovala k WTO s řešením problému.

Vláda a podnikatelé cítí vysoká očekávání v členství WTO. Očekávají, že členství pomůže ochránit a rozšiřovat trhy pro vývoz kambodžských oděvů a dalších výrobků, zruší kvóty do USA od roku 2005, i přestože nebyly známy jejich náklady, efektivnost a konkurenceschopnost.

Kambodžská občanská společnost je skeptická, protože členství má řadu podmínek, které země jako celek nemusí být schopna splnit, a to i s pětiletým odkladem. K tomu je vedou důvodné pochybnosti, zda přínos bude skutečně vyšší než náklady spojené s členstvím.

Cílem této kapitoly je proces přistoupení a způsobů politicko-soukromého sektoru, občanské společnosti, vnímání členství WTO.

6.4.2 Proces přístupu k WTO

Vzhledem k důležité úloze mezinárodního obchodu při zmírňování chudoby a k podpoře hospodářského růstu, Kambodža ambiciózně zahájila předběžné jednání se členy Sdružení národů jihovýchodní Asie (ASEAN) a WTO. Kambodžská vláda podala oficiální žádost WTO dne 8. prosince 1994, speciální tým byl založen o dva týdny později. Vstup do WTO je pro Kambodžu velmi důležitý, protože nabízí zázemí a přechod do Světové asociace podnikatelů. Kambodža začala pracovat na řešení řady otázek jako je snížení celních sazeb, schválení účetního systému založený na Anglosaském modelu a přijetí právního systému integrující Anglosaské a francouzské normy.

Členství bylo odloženo z důvodu politických zmatků a státních institucí, které nebyly připraveny. Pouličních boje v červenci 1997 mezi dvěma stranami vládní koalice opozdil plán připojit se k ASEAN, která účinně zpomaluje proces přistoupení k WTO. A dále řešení mnoha dalších otázek jako je soudnictví, správní reforma a obchodní politika, která musí být v souladu s normami WTO. Až v dubnu 1999 se stala Kambodža členem ASEAN.

V červnu 1999 byl v Kambodži předložen memorandum zahraničního obchodu k WTO, který se skládá z více než 100 stran a 179 otázek WTO. V lednu 2001 byly tyto otázky týkající se memoranda zodpovězeny a podmínky pro vstup na trh splněny.¹³⁴

Proces se zřejmě urychlil po jednání z Doha v listopadu 2001, jen dva měsíce po teroristickém útoku na World Trade Center v USA. Jedním z největších úspěchů tohoto kola

---

¹³⁴ WTO. Accession of Cambodia: Questions and Replies, January 2001

jednání z Doha bylo prohlášení, která umožnila snadnější vstup do světového obchodního systému méně rozvinutým zemí. Během návštěvy Kambodže po jednání z Doha tehdejší generální ředitel WTO Mike Moore prohlásil, že on by byl velmi zklamán, pokud se Kambodža nestane členem v příštím roce¹³⁵.

V srpnu 2001 přišel do Kambodže tým odborníků z šesti světových organizací k posouzení schopnosti země o vstup do WTO. Financované světeckým fondem poskytovaných dárců vedení Světové banky. Tým strávil tři týdny na výzkumu o hodnocení Kambodži, silných a slabých stránek v rámci přípravy na možný vstup do WTO. Kambodža byla vybrána jako jedna ze tří pilotních zemí, které získávají integrovaný rámec pozornosti. V srpnu 2002 se konalo první veřejné fórum o úsilí připojení Kambodže.

6.4.3 Proces vyjednávání

Pracovní skupina se sešla k jednání poprvé dne 16. dubna 2003 a dne 22. července uvedla, že Kambodža se stane členem WTO a to v září 2003. V Cancúnu v Mexiku dne 11. září 2003 ministři WTO schválili přijetí Kambodže, aby se stala 147. členem. Kambodža byla přijata jako první nejméně rozvinutou zemí, ale Kambodžský parlament ještě schvaloval dohodnuté podmínky. Musela čekat až do začátku září 2004, kdy kambodžský parlament jednomyslně schválil přistoupení k WTO. Kambodža se tedy stala 148 členem a to 13.10.2004¹³⁶ a mohla vstoupit do WTO jako první země z nejméně rozvinutých zemí (NRZ), kvůli opoždění ji však předběhl Nepal. Doufá, že členství ve WTO usnadní její obchodní jednání s ostatními zeměmi. Jako malá země však nemá velkou vyjednávací sílu v bilaterálním jednání s vyspělými zeměmi. Kambodža může použít WTO jako mezinárodní síly k jednání.

Členství ve WTO bude Kambodži nabízet přístup na světový trh, který osloví jak místní, tak i přímé zahraniční investice k překonání současné slabé výrobní kapacity.

6.4.4 Dopad vstupu do WTO

Dopad z hlediska dvou obsáhlých kategorií: dopadu přistoupení na právní a institucionální rámec pro ekonomiku, a okamžitý dopad přistoupení na dovoz, vývoz, a další klíčové makroekonomické ukazatele, zejména veřejných příjmů.

---

135 Matt Reed, 'Director of WTO Says Quick Entry a Matter of Gov't Will', Cambodia Daily, 28 Nov. 2001, p. 14

136 WTO Accessionstatus Cambodia http://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/a1_cambodge_e.htm

Dvě kategorie subjektu řízení budou určovat vlivem WTO na kambodžskou ekonomiku. Za prvé, veřejný sektor, který bude hrát velmi důležitou roli s politickou úpravou odpovídající s dohodami WTO. Za druhé, soukromý sektor, který se bude přímo podílet na plnění dohod, měnit investiční prostředí, výrobu a obchod vyplývající z nových situací.

Přistoupení k WTO bude vyžadovat aktivní politickou činnost ve dvou oblastech: za prvé, musí být přijaty Kambodžské právní a institucionální systémy v souladu s pravidly WTO. Za druhé, Kambodža bude vyzvána, aby přijala obchodní závazky v oblasti tržního obchodování a v oblasti obchodu služeb. V obou těchto oblastí budou poskytnuty Kambodžské ekonomické integraci ve světovém obchodní systému nové možnosti i výzvy.

6.4.5 Právní a institucionální systém

V době kdy se Kambodža stane členem Světové obchodní organizace, musí provést pevné závazky, aby její právní systém a správní postupy byli v souladu s dohodami WTO. Kambodža očekává v tomto směru značný pokrok, k procesu přistupuje sama, a zavázala se ke konkrétní programové práci a k časovému systému k dokončení tohoto procesu. Kambodža již nějakou dobu usiluje o reformu svého právního systému k uvedení do souladu s požadavky moderního tržního hospodářství. Přistoupení k WTO může přispět k urychlení a k zajištění tohoto procesu. Mezinárodní normy se plně odrazí v Kambodžském právním systému pro podnikání a obchod. Urychlení ekonomické reformy bude mít velký přínos pro Kambodžu tak, aby reforma byla v blízké budoucnosti s právním systémem a správní postupy v souladu s mezinárodními pravidly.

6.4.6 Přístup na světový trh

V současné době je velikost trhu v Kambodži poměrně malá. Z 13,4 milionů obyvatel, žije pod hranicí chudoby 35 %. Kambodža má samozřejmě přístup na trhy v ASEAN, který se skládá z 500 milionů spotřebitelů, ale ekonomické podmínky a výrobky jsou velmi podobné a Kambodža není konkurenceschopná. Proto je pro Kambodžu nutné, dostat se na světový trh jako celek, s cílem nalézt lepší komparativní výhody pro své výrobky, zejména v USA, EU, japonských a korejských trzích. The Most Favored Nation Princip vytvoří mezi členy významný faktor pro Kambodžu přilákat přímé zahraniční investory.

6.4.7 Pozitivní efekty v dohodě o zemědělství

Kambodža je zemědělsko-hospodářský stát, je 80 % pracovní síly zaměstnává právě v zemědělství. Dohoda o zemědělství může mít výhody pro nejméně rozvinuté země, jako je

Kambodža. Tato dohoda vyžaduje, aby členské země, odstranily bezcelní bariéry, převedli je do celních bariér a postupně je snižovali. Pro nejméně rozvinuté země, mohou být pro Kambodžu prostřednictvím přístupových jednání zachována dovozní cla na zemědělské produkty na vyšších úrovních. Tento faktor poskytne lepší možnosti pro Kambodžu, aby rozšířila vývoz zemědělských produktů a zároveň přilákala investory v této oblasti.

6.4.8 Řešení sporů vhodnými mechanismy

S vhodnými mechanismy pro řešení sporů, budou zajištěny i podporovány malé a zranitelné ekonomiky, jako je Kambodža, od jakéhokoliv porušení ze strany velkých zemí. Mechanismy urovnají spory v rámci WTO. To je velmi zásadní úloha při zajištění bezpečnosti a výroků ekonomických otázek členských zemí. Tento mechanismus je také považován za významný faktor při rozšiřování práva a povinnosti členů podle dohod a je také velmi důležitý pro Kambodžu, aby zajistila stávající investice a přilákala více přímých zahraničních investic do země.

6.4.9 Zvláštní a rozdílné zacházení

Dohody WTO poskytují zvláštní zacházení nejméně rozvinutým zemím s delší lhůtou na přípravu jejich splnění a poskytují technickou podporu na zlepšení obchodně právního systému. Rozvinuté země se zavazují poskytnout příležitosti přijmutí zboží do toku svých trhů s lepšími podmínkami a 0% celní sazbou zemím z nejméně rozvinutých zemí. Evropská unie na NRZIII konferenci v Bruselu prohlásila, že poskytne více příležitostí k přístupu na trh pro nejméně rozvinuté země na vše, kromě zbraní¹³⁷. Toto je velmi důležitý faktor pro Kambodžu přilákat přímé zahraniční investice.

6.4.10 Dopad na státní rozpočet

Některé problémy mohou vzniknout z globalizace. Jedním z bezprostředních dopadů může mít vliv na státní rozpočet. Závazkem jsou závazné sazby. Kambodža musí při vstoupení splnit podmínky jednání. V této souvislosti budou hlavními obchodními partnery žádosti, které sváží všechny celní sazby, z nichž některé budou muset být vázány na úrovni nižší, než jsou v současné době používány. Hlavní obavou je, jak toho lze dosáhnout, aniž by došlo k ohrožení růstu

---

¹³⁷ http://www.eu-un.europa.eu/articles/fr/article_1048_fr.htm

rozpočtových příjmů, s přihlédnutím k probíhající potřebě daňové reformy a rozšíření základu daně.

6.4.11 Výzvy ku předu

Hlavním cílem Kambodže je stát se členem Světové obchodní organizace je chránit svůj rodící se oděvní průmysl po odstranění vývozních kvót na konci roku 2004 v rámci Multi-Fibre dohody (zrušení kvótového systému v rámci Multi-Fibre Arrangement Světovou obchodní organizací), které se budou vztahovat na všechny členy WTO. Odvětví se stalo významným kambodžským ekonomickým motorem a je třeba ji udržet. Odhaduje se, že zaměstnává více než 200 000 pracovníků a nepřímo přispívá k živobytí více než 1 milionu obyvatel na venkově. Do roku 2002, oděvní vývoz rostl a tvořil až 96 % zboží z celkového vývozu země. Asi 70 % oděvů se vyvezlo do Spojených států, kdyby Kambodža nebyla členem WTO, Spojené státy by mohli uložit vysoké dovozní clo, které by téměř jistě zajistilo rychlý kolaps bezkonkurenčního kambodžského oděvní průmyslu.

Vzhledem k nedostatečným informacím o konkrétních dvoustranných dohodách s členy WTO a vzhledem k použití různých metod, byly výsledky studií v mnoha aspektech odlišné.

7. Dopady finanční krize

Dopady finanční krize mají na ekonomiku Kambodže rozsáhlé účinky zasahující mnoho vrstev ekonomického života, makroekonomiku, sektory, pracovní trh a domácnosti. Tato práce se zaměřuje na tyto jednotlivé oblasti, aby poskytla podrobnější informace a solidní analýzu dopadů krize na ekonomiku země.

V prvním kroku začíná vyhodnocení dopadů analýzou makroekonomických ukazatelů. Příslušným cílem je určit závažnost dopadů na celkovou ekonomiku. Ve druhém kroku specifikujeme přenosné kanály prostřednictvím identifikace sektorů, které mohou být krizí nejvíce poškozeny. Na základě výsledků prvních dvou analýz si hlouběji všímáme pracovního trhu v nejhroženějších odvětvích. Účelem analýzy pracovního trhu je prozkoumat vliv pracovních míst, mzdy, zaměstnávání mládeže atd.

Tato studie kombinuje ekonomickou analýzu s analýzou sociologickou/antropologickou, která poskytuje informace umožňující pochopit komplexní dopady finanční krize.

7.1 Dopady na makroekonomiku

K porozumění závažnosti dopadů finanční krize na makroekonomiku, byl použit multiplikační model¹³⁸. Tento multiplikační model umožňuje stanovit jednoduchým způsobem dopady změn celkové poptávky (tj. spotřeba domácností, soukromé investice, vládní výdaje, export a import) na úroveň výstupů. Finanční krize bude mít nepochybně vliv na celkovou poptávku, zejména na investice a export. Multiplikační model je tak pro nás užitečným nástrojem při předvídání potenciálních dopadů finanční krize na celou ekonomiku.

Koncepce multiplikačního modelu říká, že každý utracený dolar vyvolává v ekonomice řetězové reakce vedoucí ke zvýšení jejího výkonu o více než jeden dolar. Opačně, každý neutracený dolar způsobí snížení tohoto výkonu o více než jeden dolar. Rozsah změn závisí na příslušném ekonomickém multiplikátoru. Čím větší je tento multiplikátor, tím rozsáhlejší účinky v ekonomice nastávají.

---

¹³⁸ Viz D.Colander, 2002 – více informací o tomto modelu.

Tabulka 25: Hodnoty multiplikačního m..odelu

Agregátní výdaje	zdroje	2006	2007	2008/o	2009/p
	Hodnota v mil. USD v běžných cenách				
Investice (Realizace)	CDC	1,141	1,351	3,608	3,640
Vládní výdaje	MEF	969	1,248	1,388	1,815
Vývoz zboží	MEF	2,800	3,050	2,922	2,847
Příjmy z cestovního ruchu	MOT	1,049	1,400	1,620	1,709
Změna v mil. USD v běžných cenách					
Investice (Realizace)	CDC	46	211	2,256	32
Vládní výdaje	MEF	121	280	140	427
Vývoz zboží	MEF	447	250	(129)	(75)
Příjmy z cestovního ruchu	MOT	217	351	220	89
Celková změna výdajů, Nom.	CIDS	831	1,092	2,487	474
Celková změna výstupů(důchod),Nom.	CIDS	885	1,162	2,647	504
v mil.\$USD ve stálých cenách r.2000					
Deflátor v USD,% změna	CIDS	7,1	9,1	16,2	-1
Celková změna výstupů(důchod),reálný	CIDS	596	620	401	360
Skutečný poměr růstu (%)	CIDS	10,8	10,2	6	5,1

Poznámky: O - odhad, P - předpokládalo; MEF - Ministerstvo hospodářství a financí; MOT- ministerstvo cestovního ruchu; CDC - Rada pro rozvoj Kambodže, CIDS- instituce pro vzdělávání

Na základě odhadů ze statistických dat a kambodžské ekonomické instituce (EIC), multiplikátor pro Kambodžu činí 1,06. To znamená, že změna výdajů o jeden dolar vyvolá změnu výkonu (příjmu) o 1,06 dolaru. Pokud jde o souvislost s finanční krizí, má tento nízký multiplikátor svoji dobrou i špatnou stránku. Pozitivní je to, že negativní vlivy krize by nemusely ekonomiku zasáhnout do velké hloubky. Negativní stránkou však je, že ekonomika bude potřebovat obrovské finanční stimuly, aby byly vykompenzovány ztráty výkonu (příjmu) způsobené krizí a udržena stejná úroveň ekonomického růstu jako v období před krizí. Při aplikaci tohoto modelu se promítne kumulativní vliv finanční krize tak, že dojde ke zvýšení výdajů jen o 486 milionů USD, což zvýší výkon (příjem) o pouhých 518 milionů USD. Tím dojde k poklesu růstu HDP v roce 2009 na 5,1% z odhadovaných 6% v roce 2008. Mimořádné zvýšení veřejných výdajů přispěje k útlumu ekonomiky na tuto úroveň.

Mnohé instituce, včetně vlády, soukromých a mezinárodních organizací, publikovaly rozdílné odhady vzhledem k růstu HDP v roce 2009 v rozmezí od 4,8 % do 6,0 %. Odhad EIC na

úrovni 5,1 % růstu v roce 2009 založený na multiplikačním modelu leží uprostřed tohoto rozsahu. Rozdíly v odhadu předních institucí souvisí především s rozdílnými předpoklady dopadů finanční krize do oblasti investic a exportu. Je důležité připomenout, že všechny tyto instituce předpovídají pro rok 2009 zpomalení tempa růstu.

Abychom mohli posoudit závažnost dopadů finanční krize na makroekonomiku Kambodže, vzali jsme do úvahy potenciální vývoj příjmu podle dvou scénářů: bez externích šoků (vlivů) a s externími šoky. Ve scénáři bez externích šoků globální krize předpokládáme, že reálný růst bude sledovat trend v rozmezí 10,2 % až 10,8 %, jak tomu bylo v minulosti. Scénář s externími šoky vychází z předpokladu, že růst bude probíhat podle odhadů vyplývajících z aplikace výše zmíněného multiplikačního modelu; tj. 6,0 % v roce 2008 a 5,1 % v roce 2009. Na základě těchto předpovědí by mohla globální finanční krize způsobit ztrátu potenciálních reálných příjmů ve výši 282 milionů USD v roce 2008 a 677 milionů USD v roce 2009.

Tabulka 26: Porovnání odhadů růstu HDP pro rok 2008 a 2009

Instituce	2008	2009
Asijská rozvojová banka (ADB)	6.5%	6.0%
Kambodžská instituce pro vzdělávání (CIDS)	6.0%	5.1%
Kambodžská ekonomická instituce (EIC)	7.0%	6.0%
Nejvyšší národní hospodářská rada (SNEC)	6.8%	4.8%
Mezinárodní měnový fond (IMF)	7.0%	6.0%
Světová banka	6.7%	4.9%

Zpomalení tempa růstu je přisuzováno následujícím situacím a vysoce pravděpodobným scénářům vyvolaných globální ekonomickou krizí:

- PZI – světová banka předpovídá, že kapitálové toky do rozvojových zemí poklesnou v roce 2009 o 50%¹³⁹. Toto by mohlo v Kambodži významně utlumit investice, jelikož více než jedna polovina soukromých investic je financována ze zahraničí.
- Export – v roce 2009 se očekává, že globální ekonomika poklesne o 0,4%. USA (největší světová ekonomika) zpomalí o 0,9%, Německo (největší evropská ekonomika) se propadne o 2,2% a Japonsku je předpovídán nulový růst¹⁴⁰ vzhledem ke stejnému období předcházejícího roku¹⁴¹. Oděvní výrobky představují 94% celkového exportu Kambodže, přičemž více než dvě třetiny jsou prodávány v USA.

¹³⁹ Landler, 2008

¹⁴⁰ <http://www.livemint.com/2008/12/28225753/Storm-clouds-gather-for-world.html>

¹⁴¹ Pokles maloobchodního prodeje v USA, 29. prosince 2008

Tabulka 27: Přímé zahraniční investice dle zemi

Země	Mil.\$USD			% Z celkových FDI		
	2006	2007	2008*	2006	2007	2008*
Austrálie	-	14.12	3.25	0.0%	1.1%	0.1%
Kanada	5.28	-	19.29	0.2%	0.0%	0.3%
Čína	721.17	206.07	3,919.53	30.9%	15.7%	61.7%
Japonsko	2.10	87.14	7.00	0.1%	6.6%	0.1%
Malajsie	28.33	241.44	2.65	1.2%	18.3%	0.0%
Ostatní	33.32	160.21	68.24	1.4%	12.2%	1.1%
Rusko	277.70	-	9.51	11.9%	0.0%	0.1%
Jižní Korea	1,009.82	148.08	2,204.53	43.3%	11.2%	34.7%
Saúdská Arábie	-	131.20	-	0.0%	10.0%	0.0%
Singapur	11.53	2.04	52.46	0.5%	0.2%	0.8%
Taiwan	47.65	34.62	18.67	2.0%	2.6%	0.3%
Thajsko	100.13	137.11	26.14	4.3%	10.4%	0.4%
Velká Británie	3.54	25.66	6.10	0.2%	1.9%	0.1%
Spojené státy	62.21	2.89	2.99	2.7%	0.2%	0.0%
Vietnam	31.11	125.79	16.71	1.3%	9.6%	0.3%
Celkem FDI	2,333.90	1,316.36	6,357.08	100.0%	100.0%	100.0%

Zdroj: Rada pro rozvoj Kambodži (CDC), Phnom penh 2009.

- Turismus – vzhledem k napnutému rozpočtu je pravděpodobné, že v roce 2009 přivítá Kambodža méně turistů. Toto je patrně již dnes. Rezervace v hotelích a penzionech populárních provinčních destinací poklesly o 30-80 % ve srovnání s loňským rokem. Jejich provozovatelé pocítují globální krizi a uzavření letišť v Bangkoku z důvodu poklesu návštěvníků. Příjmy z mezinárodní turistiky v roce 2008 jsou odhadovány na 1 620 milionů USD, což je o 7 % více než v roce 2007; čísla by měla v roce 2009 poklesnout na 5 % a 1 709 milionů USD.

Kromě dopadů ekonomické krize jsou to i státní výdaje, jedna z agregátních poptávek, které rovněž ovlivní ekonomickou situaci v roce 2009 a musí být vzaty do úvahy. Dárci přislíbili vládě v rámci oficiální podpory rozvoje celkem přibližně jednu miliardu USD, nejvyšší částku od roku 1993. Na základě této podpory plánuje vláda zvýšit v roce 2009 státní výdaje o 427 milionů

USD na 1 815 milionů USD¹⁴², což by mohlo pomoci kompenzovat pokles poptávky vyvolaný finanční krizí v jiných oblastech.

7.2 Dopady na odvětví

Za účelem identifikace a porovnání sektorů, které budou finanční krizí pravděpodobně nejvíce postiženy, zavedl výzkumný tým (EIC) „index zranitelnosti“ vyjadřující zranitelnost daného sektoru z důvodu finanční krize ve vztahu k jeho závislosti na zahraničním kapitálu a zahraničních odbytových trzích. Sektory nejcitlivější na globální finanční krizi jsou ty, které vyžadují vysokou koncentraci PZI, jakož i ty, které exportují své výrobky:

- Kapitálové zdroje: jaké procento kapitálu v daném sektoru je tvořeno přímými zahraničními investicemi? Sektory s vysokou koncentrací přímých zahraničních investic budou pravděpodobně globální finanční krizí velmi ovlivněny.
- Odbytové trhy: jaké procento výkonů daného sektoru je určeno na export? Sektory primárně závislé na zahraničních trzích mohou čelit obtížím, jelikož globální poptávka klesá.

Nejzranitelnější (nejcitlivější) je sektor oděvního průmyslu, následuje stavebnictví, turismus a sektor nemovitostí. Zemědělský sektor nevykazuje vysokou zranitelnost z hlediska kapitálových zdrojů a odbytu, avšak ceny v tomto sektoru jsou velmi ovlivňovány mezinárodními trhy, což i tento sektor do jisté míry vystavuje globální krizi. V následujících kapitolách popisujeme svá zjištění.

7.2.1 Textil a oděvy

V roce 2008 poklesl tento sektor o 4% z důvodu poklesu objednávek a je očekáváno další pokračování propadu během roku 2009 (pokles o 3%). Kromě toho je obchodní struktura tohoto průmyslu extrémně citlivá na šoky v globální ekonomice. Podle informací Kambodžské asociace výrobců oděvů (GMAC), se 60% továren v tomto průmyslu zaměřuje na stříhy, šití a zdobení (CMT).¹⁴³

CMT továrny jsou typickými pobočkami zahraničních společností se sídly v Číně, Taiwanu a Jižní Koreji. Spolu se ztrátou pracovních míst v domovských závodech (zejména v

---

¹⁴² MEF Zákon o rozpočtu 2009

¹⁴³ Nathan Associates, 2007

Číně) může docházet ke snižování objednávek pro CMT podniky v Kambodži. Na 26. zasedání Federace textilního průmyslu ASEAN v Phnom Penhu dne 7. ledna 2009 oznámil ministr obchodu, že od října 2008 produkce poklesla z 15 na 20 procent. Aby byl udržen export a pracovní místa v Kambodži, zrušila vláda 1% daň z podnikových výdajů s účinností od 1. ledna 2009.¹⁴⁴

7.2.2 Stavebnictví

Stavební sektor představuje 7% HDP v hodnotě 480 milionů USD.

Kapitálové zdroje: Zhruba 75% kapitálu v sektoru pochází z PZI. Tento kapitál je určen k výstavbě obchodních budov, bytů, hotelů a turistických středisek (letoviště a ostatní typy rekreace). Sektor pocítí vlivy globální recese. Současná čísla již ukazují dopady finanční krize na tento sektor. Během prvních 11 měsíců roku 2008 poklesly nové investice ve stavebnictví o 12,5% ve srovnání se stejným obdobím předchozího roku. Podle údajů Ministerstva pro správu půdy, městské plánování a výstavbu činily investice v uvedeném období 2,8 miliardy USD, zatímco ve srovnatelném období roku 2007 to bylo 3,2 miliardy USD. Zmizelo více než 30% pracovních míst ve stavebnictví, protože příslušné projekty byly zrušeny nebo posunuty. Během prvních 11 měsíců roku 2008 registrovalo ministerstvo 1 869 projektů v celé zemi, zatímco ve srovnatelném období roku 2007 byl počet projektů 1 942. Pokles je nejmarkantnější u projektů financovaných z PZI, přičemž v příštím roce je očekáván další propad. Mnoho projektů by mohlo zkrachovat.

Navíc, v důsledku nových regulačních opatření Národní bankou Kambodže (NBC) z května 2008 dochází k omezení bankovních půjček pro realitní sektor na 15% z celkového portfolia půjček, což ztěžuje místním developerům přístup k financování a dokončení staveb.

Odbytové trhy: stavebnictví je taženo poptávkou po nemovitostech k účelům podnikání a bydlení jak ze strany místních obyvatel, tak ze strany cizinců. Faktory jako zpřísnění úvěrů na bydlení a pokles příjmů, odrazují spotřebitele od nákupu či investování do nemovitostí.

Zásoby (neprodané domy atd.) v sektoru realit rostou v důsledku poklesu poptávky, což způsobilo pád cen odhadem o 25% během posledních šesti měsíců roku 2008. Následně dojde i k propadu stavebních projektů v roce 2009 a rozestavěné projekty budou zrušeny nebo odsunuty na pozdější dobu.

---

¹⁴⁴ Stephen Kurczy, 27. ledna 2009

7.2.3 Turismus

Hotely a penziony informovaly, že během posledních několika měsíců roku 2008 poklesl počet rezervací z důvodu globální ekonomické recese a politických nepokojů v Thajsku, které vyústily uzavřením mezinárodního letiště v Bangkoku. Během posledních měsíců pocítili úbytek turistů a pokles tržeb rovněž tuk-tuk řidiči v Siem Reap, Phnom Penh a Sihanouk Ville. Vzhledem k nižším příjmům v zemích nejčastějších návštěvníků je možné, že i v roce 2009 bude zahraničních turistů méně. Očekává se, že příjmy z turismu v roce 2009 zpomalí na růst 5,5% z 15,7% v roce 2008 v návaznosti na pokles příjmů zahraničních turistů v důsledku finanční krize.

7.2.4 Nemovitosti

Sektor trhu s nemovitostmi představuje 8% HDP v odhadované hodnotě okolo 550 milionů USD v roce 2008.

Kapitálové zdroje: PZI pokrývá odhadem 50% trhu s nemovitostmi, dalších 50% je domácího původu. Trend klesajících cen nemovitostí způsobuje, že investice v tomto sektoru jsou rizikové a málo výnosné, což odrazuje PZI i domácí investory.

Odbytové trhy: ačkoliv tržní podíl zahraničních kupců není vysoký, jejich kupní síla zásadně ovlivňuje cenovou hladinu (táhne ceny nahoru) a tím ovlivňuje zisky a budoucnost sektoru. V minulosti byli typičtí kupující spekulanti, kteří „nafukovali“ ceny nemovitostí v očekávání, že poptávka cizinců a místních lidí po nemovitostech poroste. Propad cen vyvolaný globální recesí srazil cenu nemovitostí vlastněných spekulanty (odhad: 5 000 spekulantů s pozemky). Během šesti měsíců spadly ceny nemovitostí o 25%. Spekulanti si na pořízení nemovitostí většinou vypůjčili peníze v bankách a nyní jsou vystaveni obtížím se splácením příslušných úvěrů. Propad jejich příjmů by mohl negativně zasáhnout veškeré zboží počínaje nákupy luxusních automobilů a konče tržbami těch nejlepších restaurací. Obecný propad příjmů rovněž způsobí, že rodiny/domácnosti odloží nákup nemovitostí k bydlení.

7.2.5 Zemědělství

Globální ekonomická recese srazila poptávku po výrobcích těchto ekonomik, což vede k nižšímu prodeji a nižším cenám pro kambodžské farmáře. I když jen malé procento zemědělských výkonů je určeno pro export (okolo 20%), výkupní ceny pro farmáře sledují ceny

exportní; pokles v exportní poptávce způsobuje pokles exportních cen a následně pokles výkupních cen pro farmáře.

7.2.6 Malé a střední podniky

Sektor malých a středních podniků (SME) sehrává v ekonomice Kambodže zásadní roli, přispívá k HDP ve výši 65 % a zaměstnává 85 % pracovní síly¹⁴⁵.

Podle statistického daňového úřadu existovalo v roce 2006 po celé zemi nejméně 55 466 SME. Z tohoto počtu se 42 % podniků věnovalo maloobchodní činnosti, 7 % připadalo na hotely, penziony a restaurace, 6 % firem působilo v oblasti importu/exportu a 4 % firem se zabývalo výrobou domácího zboží. Vzhledem k významu tohoto sektoru pro ekonomický růst a zaměstnanost jsme věnovali značný čas analýze potenciálních dopadů globální krize na SME.

Kapitálové zdroje: SME se v zásadě spoléhají na vlastní kapitál. Podle CIDS¹⁴⁶ v 500 provinciálních SME 60 % podniků nikdy neusilovalo o externí financování. Jen některé podniky si vzaly úvěr, 38 % z nich u MMF nebo u bank. Průměrná výše půjčky činí okolo 150 USD na dobu 10-12 měsíců.

Odbytové trhy: převážně místní trhy, zpomalení ekonomického růstu v roce 2009 by mohlo snížit poptávku a ovlivnit odbyt SME zejména proto, že většina těchto podniků působí v maloobchodě; avšak takový dopad bude ve srovnání s exportním sektorem méně závažný. Může dojít k časovému zpoždění mezi propadem příjmů a spotřebními výdaji. Pokud se budou domácnosti domnívat, že propad příjmů je pouze dočasnou záležitostí, nezmění své spotřebitelské chování a vliv na SME nemusí být ihned patrný. Avšak jsou některé podniky uvnitř SME sektoru, které mohou dopady pocítit okamžitě:

- SME podniky s vazbou na stavební odvětví, jako jsou prodejci stavebních materiálů, prodejci vybavení do bytů, výrobci oken a přepravci pravděpodobně také pocítí účinky zpomalení ve stavebním sektoru.
- Podnikání tažené poptávkou spotřebitelů profitujících z nemovitostního trhu (spekulanti, majitelé pozemků) může být globální krizí postiženo tvrději v důsledku devalvace cen nemovitostí a celkovým poklesem realitního sektoru. Těmito segmenty jsou prodejci vozidel (automobily, motocykly), prvotřídní restaurace, prodejci nábytku atd.

---

¹⁴⁵ Odhad CIDS na základě statistických údajů z Národního statistického institutu

¹⁴⁶ CIDS, 2006

- Dalšími jsou podnikání těsně navazující na trh s nemovitostmi, jako jsou směnárny a půjčovatelé finančních prostředků. Tyto podnikatelské subjekty buď investovaly na realitním trhu a/nebo poskytly peníze spekulantům. V podmínkách zhroucených cen realit a nulové poptávky čelí tyto segmenty největším ztrátám. Mnohé z nich si vypůjčily peníze od bank na zakoupení nemovitostí a nyní nejsou schopny úvěry splácet. Od poloviny roku 2008 začalo docházet k postupnému uzavírání směnárny v Siem Reap.
- SME podniky navázané na mezinárodní turistický ruch, jako např. tuk-tuk, motodup, hotely, restaurace, cestovní agentury, obchody se suvenýry atd. patří rovněž do této skupiny. Během pohovoru s IDEA, obchodní asociací pro neoficiální ekonomiku, nezávislí pracovníci jako tuk-tuk a moto-dup řidiči reportují nižší počet zákazníků již od poloviny roku 2008. Obecně platí, že měsíce září až prosinec jsou vrcholem sezóny, avšak v roce 2008 byla poptávka v těchto oborech velmi nízká a způsobila propad denních tržeb o 60%-87%.

7.3 Dopady na trh práce

7.3.1 Poptávka po pracovní síle

Existuje mnoho teorií o tom, jak může poptávka po pracovní síle (zaměstnavatelé) reagovat na ekonomickou krizi. Uvádíme některé z možných typů dopadů na poptávku po pracovní síle – přitom vycházíme z níže uvedených teoretických formulací:

- Model neoficiální ekonomiky: Pracovníci v oficiálním sektoru jsou propuštěni. Tito pracovníci migrují za prací v rámci neoficiálního sektoru (mohou zůstat u stejného povolání, avšak v rámci neoficiálního podnikání, např. začnou pracovat u subdodavatele oděvního závodu). Toto stlačí mzdy v neoficiálním sektoru. Očekávaným výsledkem tedy je růst neoficiálního sektoru a pokles mezd v jeho rámci.
- Model efektivní mzdy: aby bylo během ekonomického poklesu dosaženo snížení nákladů, mohou zaměstnavatelé nahradit nekvalifikovanou pracovní sílu silou kvalifikovanou s cílem zvýšení produktivity práce. Institucionální rámec v Kambodži tento model podporuje.

Podle pracovního práva musí zaměstnavatelé v dobách masivního úbytku práce propouštět své pracovníky v závislosti na profesionální kvalifikaci (méně kvalifikovaní odchází dříve), dále zaměstnání u dané organizace a s přihlédnutím k rodinným závazkům pracovníků.

- Aby bylo možno predikovat reakci zaměstnavatele, je nutno rovněž zvažovat náklady na propuštění pracovníka versus náklady na jeho udržení. Náklady na propuštění pracovníka mohou zahrnovat náklady na zácvek, institucionální závazky (plynoucí ze zákona), odstupné, náklady spojené s vyhledáním pracovníků v budoucnosti; jediným nákladem na udržení pracovníka je jeho mzda.

7.3.2 Přisun pracovních sil

V situaci propouštění či možného propouštění mohou pracovníci reagovat různými způsoby. Níže uvádíme některé případy, jež mohou nastat:

- Propuštění pracovníci – důležitými prvky jsou pracovní příležitosti, schopnost přechodu do jiného sektoru, přístup k vyhledávání nové práce, zda jsou hlavním zdrojem příjmů či pouze doplňkovým (což ovlivní jejich rozhodování), ochota akceptovat nižší mzdu, schopnost financování po dobu hledání nové práce.
- Přisun pracovních sil z hlediska pohlaví – Muži a ženy jsou nuceni vstupovat na pracovní trh na základě působení různých faktorů. Přisun mužské pracovní síly je určen věkem, kvalifikací, mzdovou hladinou, sociálními benefity (a penzí) a převažující spotřebitelskou cenou.
- Přisun ženské pracovní síly je určen rodinnou situací (např. počtem dětí), reálnými mzdami a úrovní nezaměstnanosti. Když nezaměstnanost stoupá, je pravděpodobné, že více žen vstoupí na trh práce, aby pomohly při udržení příjmů rodiny.

7.4 Reakce vládní politiky na krizi

Naše výše zmíněné analýzy ukazují, že globální finanční krize bude pravděpodobně znamenat:

- Vážný dopad do kambodžské ekonomiky: reálný růst HDP poklesne na 6% v roce 2008 a dále na 5,1% v roce 2009 z průměrných 10 % předchozích let. Odhad potenciální ztráty reálného příjmu činí 282 milionů USD v roce 2008 a dalších 677 milionů USD v roce 2009.
- Přenos dopadů následujícími kanály: sektor textilní a oděvní, stavebnictví, turismus, a sektor nemovitostí – tyto sektory jsou nejvíce zranitelné z důvodu vysoké koncentrace zahraničního kapitálu a závislosti na exportních trzích.

- Ztráty pracovních míst a snížení příjmů: od poloviny roku 2008 jsou pracovníci oděvních závodů a stavebního průmyslu vystaveni masivnímu úbytku práce a redukcí přesčasů, což způsobuje pokles jejich průměrných efektivních příjmů. Kvůli propadu poptávky, který vyvolala globální finanční krize, bylo k prosinci 2008 zrušeno přibližně 40 000 pracovních míst v oděvním průmyslu a 15 000 pracovních míst ve stavebnictví.
- Pokles příjmů domácností vedoucí k efektu přidavných pracovníků: z důvodu poklesu průměrných efektivních příjmů v kombinaci s vyššími životními náklady ve městech zbývá pracovníkům jen málo peněz pro zaslání domů nebo dokonce nemohou zasílat žádné peníze. Tato skutečnost vyvolává finanční tlak na ekonomiku domácností.

K dnešnímu dni Královská kambodžská vláda nepředstavila žádnou promyšlenou politiku ke zmírnění následků globální finanční krize. Jsou zvažována určitá opatření na úrovni ministerstev, ačkoliv mnohé z nich nejsou odezvou na finanční krizi, ale součástí existující vládní „pravoúhlé strategie“ k podpoře ekonomického růstu, zaměstnanosti, spravedlnosti a efektivity. Tato opatření spadají do čtyř hlavních oblastí: 1) fiskální / monetární politika; 2) ochrana chudých a zranitelných; 3) podpora produktivních a udržitelných podniků a 4) ochrana práv pracovníků. Tato opatření popisujeme níže.

Fiskální / monetární politika ke stimulaci poptávky, příjmů a zaměstnanosti

- Nemovitosti: V květnu 2008 uvalila Národní banka Kambodže (NBC), centrální banka země, limit na bankovní půjčky pro sektor nemovitostí ve výši 15% z celkového portfolia půjček (přibližně 2,5 miliardy USD celkem). Toto opatření mělo pomoci omezit rizika bank ke globálnímu propadu realitního trhu. V nedávné době snížila NBC požadavek na bankovní rezervy z 16% na 12% s platností od února 2009, zrušila restriktce vzhledem k půjčkám na nemovitosti ve snaze podpořit sektor realit a přispět tak k oživení ekonomiky.
- Fond ASEAN: V říjnu 2008 se zástupci asijských a evropských zemí sešli v Pekingu, aby prodiskutovali globální finanční recesi a dospěli k dohodám o společném přístupu ke krizi. Na schůzce AEAN+3 země (ASEAN: Brunej, Kambodža, Indonésie, Laos, Malajsie, Myanmar, Filipíny, Singapur, Thajsko a Vietnam; plus Japonsko, Jižní Korea a Čína) bylo dohodnuto vytvořit nouzový fond ve výši 80 miliard USD. Členům bude umožněno čerpat z tohoto fondu půjčky při nedostatku likvidity a platebních problémech. Z osmdesáti procent přispějí do fondu Japonsko, Jižní Korea a Čína (plánováno v příštím

červnu), zbývající část finančních prostředků poskytne 10 zemí organizace ASEAN.⁴⁹ Ministři financí zúčastněných zemí projednávají poslední technické podrobnosti postupů vzhledem k výběrům z fondu a potvrdí celý plán na 14. summitu zemí ASEAN, který má být uspořádán v Thajsku ve třetím únorovém týdnu.

- Turismus: V prosinci 2008 bylo založeno nové veřejně-soukromé uskupení zaměřené na turistiku a zahrnující zástupce cestovních agentur, leteckých společností, hotelového byznysu, cestovního ruchu a příslušných vládních ministerstev.

7.4.1 Ochrana chudých a zranitelných

7.4.1.1 Národní fond sociálního zabezpečení

V rámci své „pravoúhlé strategie“ plánuje vláda rozšíření systému sociálního zabezpečení a zlepšení zaměstnaneckých příležitosti a to zejména vzhledem k potlačení zranitelnosti nejchudších vrstev obyvatelstva.

Zákon o sociálním pojištění byl schválen v roce 2002, aby poskytl rámec pro takovou politiku, a umožnil založení Národního fondu sociálního zabezpečení (NSSF) - veřejné, legální a finančně autonomní entity. Účelem NSSF je zmírnit problémy starých a invalidních lidí, problémy rodin v případě úmrtí či pracovních úrazů a jakékoliv další nepříznivé dopady, např. v období mateřství. NSSF je dozorován tripartitním vládním výborem, který tvoří vysoce postavení veřejní funkcionáři relevantních ministerstev, zástupci zaměstnavatelů a reprezentanti zaměstnanců – výboru předsedá úředník Ministerstva práce. K dnešnímu datu přispělo do fondu okolo 300 podnikatelských subjektů.

7.4.1.2 Program pro trh práce

V současnosti obsahuje vládní program pro pracovní trh především krátkodobá odborná školení zahrnující absolventy škol a zranitelné/ohrožené lidi, která jsou organizována a financována příslušnými ministry, úřady a NGO na národní a provinciální úrovni. Aktuálně neexistují žádné programy pro trh práce, které by se zaměřovaly specificky na pracovníky v nejvíce zranitelných sektorech, jako jsou textilní a oděvní průmysl nebo stavebnictví.

Omezení takových programů je dáno nedostatkem finančních prostředků a zdrojů, absencí agentur pro certifikaci kvality, chybějícím propojením mezi školením a pracovním umístěním a nízkou technickou odborností.

7.4.1.3 Zemědělství

Propad globální poptávky srazil ceny zemědělských komodit a zasáhl kambodžské pěstitele rýže. Ministerstvo zemědělství, rybolovu a lesnictví (MAFF) doporučuje farmářům, aby v podmínkách současných nízkých cen zásoby rýže skladovali a odložili prodej na dobu, kdy budou její ceny vyšší. V mezidobí by se farmáři měli věnovat rychle rostoucí zelenině a plodinám, aby si zajistili nějaký příjem (prosinec 2008).

7.4.1.4 Práce

Ministerstvo práce (MOL) podporuje politiku migrace do zahraničí jako způsob omezení chudoby a zlepšení obživy. Více než 70 000 obyvatel pracuje v zahraničí. Bylo uděleno povolení sedmnácti společnostem k vývozu těchto migrantů. Ministerstvo podepsalo v nedávné době MOU s Kuwaitem a Katarom o vyslání pracovníků do těchto zemí v příštím roce MOL odhaduje, že migrující pracovníci zašlou zpět domů přibližně 300 milionů USD ročně v podobě poukázaných částek (zhruba 4 % HDP v roce 2007). V roce 2008 odešlo 2 654 pracovníků za prací do Malajsie; 4 000 do Thajska; 2 400 do Jižní Koreje (dalších 3 447 pracovníků se připravuje na odchod); 39 pracovníků do Japonska (21 se připravuje).

7.4.1.5 Pracovní příležitosti pro ženy

Podle zprávy publikované Ministerstvem pro záležitosti žen dne 2. ledna 2009 bude v příštích několika letech nedostatek pracovních příležitostí pro mladé ženy, protože přísun pracovní síly na trh práce se zvětší. Ministerstvo pro záležitosti žen spolupracuje s Ministerstvem obchodu a Ministerstvem průmyslu, těžby a energie na strategickém plánu, který by měl:

- Rozvíjet schopnosti a sebedůvěru žen při podnikání v neoficiálním sektoru a motivovat ženy k registraci svého podnikání.
- Stimulovat podnikání pomocí mikro-úvěrů.
- Zlepšit přístup k informacím o produktivitě a dostupnosti služeb.

7.4.1.6 Zemědělský fond

Dne 7. ledna 2009 oznámilo MAFF, že založí národní zemědělský fond ke zlepšení produktivity práce v zemědělství prostřednictvím nabídky levných slepic farmářům a podpory při výměně informací zaměřených na zlepšení znalostí tržního prostředí. Fond zahájí svoji činnost se startovním kapitálem 25 000 USD, přičemž jsou očekávány další příspěvky od dárců i vlády.

7.4.2 Podpora produktivních a udržitelných podniků

7.4.2.1 Textilní a oděvní sektor

Na 14. diskusním fóru mezi vládou a soukromým sektorem v listopadu 2008 oznámili zástupci vlády, že na základě požadavku GMAC budou v rámci opatření na pomoc průmyslu v období klesající poptávky na globálních trzích sníženy exportní poplatky na oděvní výrobky a ostatní byrokratické náklady o 10%¹⁴⁷. Aby byly zmírněny dopady nízké poptávky na západních trzích, zejména v USA a EU, jakož i udržena úroveň zaměstnanosti, pomáhá vláda rovněž v oblasti průniku na nové trhy. Zástupci Ministerstva obchodu a kambodžského oděvního průmyslu navštívili za tímto účelem koncem listopadu 2008 Japonsko.

Dne 7. ledna 2009 zasedala v Phnom Penhu Federace textilního a oděvního průmyslu zemí ASEAN, aby prodiskutovala strategii ochrany průmyslu v období globální ekonomické recese. Schůzky se zúčastnili delegáti z Kambodže, Vietnamu, Laosu, Thajska, Malajsie, Indonésie a Singapuru. Klíčovým doporučením této konference pro regionální výrobce je, aby nakupovali suroviny v zemích ASEAN spíše než v Číně, což by pomohlo srazit přepravní náklady, zahájit diskusi s rozvinutými zeměmi o uvolnění tarifních restrikcí a regionálních obchodních bariér.

7.4.2.2 Zpracovatelé rýže

Dne 8. ledna 2009 oznámilo Ministerstvo pro rozvoj venkova (MRD), že poskytne půjčku ve výši 15 milionů USD Asociaci zpracovatelů rýže k nákupu rýže a modernizaci strojního vybavení v rámci zvyšování produktivity práce a modernizace zemědělského zpracovatelského sektoru.

7.4.3 Úloha sociálního dialogu a spolupráce na principu tripartity

Diskusní fórum mezi vládou a soukromým sektorem: Kambodžské diskusní fórum mezi vládou a soukromým sektorem (G-PSF) je veřejně-soukromý konzultační mechanismus sloužící ke zlepšení podnikatelského prostředí, vytváření důvěry a podpoře soukromých investic v Kambodži. Jde o konzultační systém stimulovaný poptávkou, kdy soukromý sektor identifikuje problémy a doporučuje řešení pro sektor veřejný. Porady Fóra, které představují základní mechanismus přímých diskusí mezi vládou a soukromým sektorem, jsou pořádány dvakrát ročně

---

¹⁴⁷ Kambodža – Exportní poplatky, 24. listopadu 2008

a vedeny předsedou vlády. Zasedání vlády jsou spíše formální, rozhodnutí učiněná na Fóru jsou závazná.

Toto Fórum je zastřešovací orgánem, v jehož rámci působí osm pracovních skupin pro následující oblasti: zemědělství a agro-průmysl; turismus; výroba & SME; právo, daně & dobré vládnutí; služby včetně bankovníctví a financí; energie, infrastruktura a doprava; exportní postupy a podpora obchodu; a vztahy v průmyslu.¹⁴⁸

Dopady světové finanční krize se více či méně projevila v ekonomických výsledcích prakticky všech zemí světa, mezi kterými není Kambodža výjimkou. Kambodža jako jedna z nejméně rozvinutých (byť relativně rychle se rozvíjejících) zemí patří do kategorie zemí s výraznou závislostí na zahraničí - na zahraničním obchodu (především exportu), přílivu zahraničních investic a incommingové turistice.

Globální finanční krize se projevila již ve roce 2008 a měla výrazný podíl na poklesu celoročního ekonomického růstu Kambodži v roce 2008 a pochopitelně především v roce 2009 .

Dopady byly pro kambodžskou ekonomiku citelné především ve 3 klíčových oblastech textilním průmyslu, turismu a stavebnictví.

V textilním průmyslu se kromě poklesu celosvětové poptávky z důvodu globální recese částečně projevilo i vypršení platnosti ochranných opatření proti dovozu čínského textilu na trhy USA a EU, které odebírají 89,6 % textilního exportu Kambodže. V roce 2011 však lze předpokládat zotavení nejvýznamnějších odběratelů textilního zboží z Kambodži a to i díky preferenčním doložkám ze strany EU.

Ve stavebnictví dosáhl v roce 2009 pokles 5,7 % (oproti růstu 5,8 % v roce 2008). Pro rok 2010 a 2011 se předpokládá obnovení některých „mega-stavebních“ projektů, které plánovaly zahraniční společnosti.

Růst zaznamenala v roce 2009 oblast služeb, ačkoliv výše růstu byla minimální 1,2 %. V roce 2010 nastalo mírné zlepšení, především ve finančních službách. Celkový růst by měl tak dosáhnout v r. 2011 3,9 %. Tato oblast je přímo závislá na turismu, resp. počtu zahraničních turistů, kteří navštíví Kambodžu.

---

¹⁴⁸ Další informace o Fóru naleznete na <http://www.cambodia-gpsf.org>

8. Doporučení

Po oficiálních vládních volbách se ekonomický růst zvýšil. Přesto občané Kambodže tento růst nezaznamenali. Kambodža patří mezi nejchudší země světa má zásadní problém ekonomického růstu v oblasti mikrofinancí a tím je korupce.

Mikrofinanční instituce mohou vnést investice do malých a středních podniků v rozvojových zemích. Obecně platí, že komerční finanční instituce v rozvojových zemích, velké podnikatelské úvěry neprovedli, protože vyžadují nákladné fyzické zajištění, malé podniky tím mají tendenci být vyloučeny. Mezitím, u malých úvěrů prostřednictvím mikrofinančních institucí, horní hranice úvěru jako jsou desítky tisíců dolarů příliš malé, aby splňovaly potřeby financování malých a středních podniků jako je jejich založení a expanze. Mikrofinanční instituce dále nabízejí vyšší úrokové sazby, která ke snížení chudoby nedospěje. Zemědělci, kteří si vezmou úvěr s vysokou sazbou na provozování tohoto podnikání často díky zranitelnosti tohoto podnikání, jako jsou živelné katastrofy, záplavy či velká sucha, mohou ztratit to nejdůležitější jako je jejich zemědělská půda, kterou institucím ručí.

Proto se doporučuje:

utváření, formování a profilování globalizace. Začleňováním národního hospodářství do jedné globální ekonomiky s podporou nových technologií a příležitostí. Cílem těchto nových příležitostí není pouze zisk, ale rovněž stimulace rozvoje a zlepšování sociálních podmínek po celém světě. Poskytují vládami podporovaný standard pro obecně prospěšné chování společností, který pomůže pozvednout úroveň konkurenčního prostředí na mezinárodním trhu

Vznik finančních institucí ve formě vytvoření družstev pomocí vlády nebo regionální vlády a zajistilo tak drobným a malým podnikatelům v době jejich zemědělské zranitelnosti další jejich existenci a tím je neuvrhnou do ztráty života soběstačnosti a vlastní půdy.

vytvořit směrnice, které budou standardem a mohou samotné nadnárodní společnosti použít k prokázání toho, že jsou opravdu důležitým činitelem pozitivních změn jak v rozvojovém, tak v rozvinutém světě.

využít výhod jako je stanovení vysokého standardu s měřítky určených hodnot. Zároveň by bylo vhodné stanovit a zahrnout do nich postupy pro implementaci, sledování a monitorování. Prostřednictvím těchto důležitých politických závazků mohou vlády ve spolupráci s podnikateli, zástupci zaměstnanců a dalšími složkami občanské společnosti navrhnout směr, který si globální společenství přeje v globálním hospodářském rozvoji sledovat.

Budoucnost růstového potenciálu rýže a jeho omezení, Kambodža je známá bohatou zemědělskou půdou a vodními zdroji. Kambodži patří více zemědělské půdy než ve většině sousedních zemí. Proto Kambodža s Thajskem může sdílet některé společné přírodní podmínky v zemědělské výrobě, obě země jsou relativně bohaté země s regionálními standardy. Berme nejvíce na vědomí povodí řeky Mekong. Navíc podle FAO (2000) má absolutní prostor. Kambodža má větší potenciál orné půdy ve s Laosem a Vietnamem. V současné době používá pouze 30 procent z jejího celkového potenciálu orné půdy, která je podstatně nižší než u jiných zemí v regionu.

Vhodné doporučení je také investovat do rozšíření přírodního hospodářství s omezením používaných chemických hnojiv a pesticidů. Nákup rýže od zemědělců bude v praxi za rozumnou cenu. Kambodža však není připravena na tržní distribuční systém a měla by se aktivně zapojit do oběhu na mezinárodním trhu. Pomocí sociálních investic prováděné jako obchodní investiční činnost za spolupráce sociálních podniků by se řešila ochrana životního prostředí a snižování chudoby v rozvojových zemích, přitahuje pozornost jako způsobu, jak pomoci vybudovat hospodářství, které spoléhá na vlastní důvěru.

Kambodžský textilní a oděvní průmysl je vystaven dopadům světové finanční krizi a poptávce z EU a USA. Situaci v kambodžském textilním a oděvním průmyslu lze hodnotit jako udržitelnou. Hlavní výzvou pro kambodžský textilní a oděvní průmysl je najít příležitosti, které umožní návrat k růstu a prosperitě, která v současné době zaměstnává více než 300 000 zaměstnanců v rámci veškeré textilní a oděvní výroby. Tato výzva rozhodně příležitostí je.

Takový trh představuje základ pro uvolnění potenciálu odvětví pro zahraniční spolupráci a vytváření sítí a dalšího rozvoje inovačních procesů a produktů jak v technologických, tak i v jiných oblastech jako je kreativita a móda. Vytváří příznivé prostředí pro realizaci projektů zaměřených na průlomové technologie v oděvním průmyslu a mezníkové projekty v oblasti technického textilního zboží včetně vytváření pokrokové technologické platformy.

Exportně orientovaná industrializace

- Uvolnění všech administrativních regulace trhu
- Otevřená domácí ekonomiky
- Vytvoření podmínek pro příchod zahraničního kapitálu

Pro Kambodžu je nezbytné, aby pokračovala v ekonomických reformách, demokratizovala své společenskou strukturu, prohlubovala regionální spolupráci a integraci a odstraňovala všechny překážky a omezení, které činí Kambodžu stále ekonomicky a politicky problémy.

Pro vládu

Odstranění vnitřních bariér rozvoje

- Hospodářské a sociální reformy
- Odstranění nmoderních společenských tradic
- Regulace ekonomiky
- Redistribuce

Držet se snižování chudoby jako hlavní priority politiky vlády.

Zaměřit se na soudržnost rozvojových politik s ostatními politikami, co umožní dosáhnout většího účinku i s omezenými prostředky vyčleněnými přímo na rozvojovou spolupráci.

Pro další rozvoj kambodžské ekonomiky je nutné nastavit systém tak, aby stabilita politického režimu byla platformou pro následný ekonomický růst. V neexistenci demokratické ústavy vidíme základní problém celé Kambodžské politické krize. Na postupném vymanění ze seznamu NRZ bude mít také zásadní vliv komunistická strana, která v minulých volbách získala většinu v parlamentu, a jakým směrem povede svoji politiku. Státní intervence do ekonomiky podpořené korupcí tvoří výrazný brzdící faktor v místním prostředí, a je důležité zajistit nestranný vládnoucí aparát pro další hladké fungování země.

Hlavním ekonomickým problémem Kambodži je velká závislost na impotech a malá diverzifikace komodit určených na export. Nezaměstnanost je zásadním nedostatkem kambodžské ekonomiky. Nutná je tvorba pracovních míst pro mladé, aby nebyli nuceni pracovat v zahraničí a více přispívali domácímu hospodářství. Celková zaostalost a nestabilita v dodávkách elektrické energie a nedostatečná dopravní infrastruktura nevytváří vhodné podmínky pro rozvoj průmyslu a osobního podnikání. K celkové stabilizaci ekonomiky je nutné nastartovat celou řadu ekonomicko-sociálních reforem. Problém diskriminace jednotlivých menšin jen brzdí další ekonomický vývoj a prohlubuje ekonomickou propast mezi Kambodžany

V kontextu světového hospodářství je nutné vytvořit z Kambodži konkurence schopného partnera na poli zahraničního obchodu, který má co nabídnout. Je nutné nastavit kambodžskou ekonomiku tak, aby se zajistil stabilní hospodářský růst. Tento růst v začátcích nepovede ke zlepšení finanční situace jeho obyvatel, ale postupem času vytvoří podmínky a možnosti pro rozvoj

Kambodža potřebuje k udržení a znovuoživení impozantního růstu je privatizace a snížení vládních intervencí do ekonomiky. Pokud zmíněné nastane, diverzifikace bude následovat. Musí se přestat zdůrazňovat role vlády v podpoře diverzifikace prostřednictvím vládních intervencí (jako například dotací nebo daňových zvýhodnění) a více důrazu musí být kladeno na soukromé investice. Snahy o privatizaci byly bohužel upozaděny vlivem priority AIDS a jiných programů.

Pro dosažení racionálnějšího využívání zdrojů a pro zlepšení životního prostředí by Kambodža měla přijmout integrovaný a koordinovaný přístup ke svému rozvojovému plánování tak, aby byl jejich rozvoj v souladu s potřebou chránit a zlepšovat lidské životní prostředí ku prospěchu jejich obyvatelstva.

Hlavním problémem, který země v průběhu vývoje brzdil je relativní nedostatečný ekonomický vývoj a ekonomický vývoj země je brzděn zejména těmito problémy:

- Nedostatečná politická stabilita, absence demokracie,
- nedostatečná legislativa
- Nedostatečná implementace tržních principů ve společnosti,
- nedostatečná podpora podnikání, investic
- Nedostatečný důraz na člověka jako jednotlivce, malá váha
- života, malá ochrana zdraví a sociálních potřeb
- Nedostatečná investice do lidského kapitálu- vzdělání,
- podpora kultury
- Nedostatečná podpora svobody výběru náboženství,
- etnicity, sociální příslušnosti

9. Závěr

Zapojení Kambodža do globální ekonomiky je ovlivněno několika aspekty. Zejména jde o úroveň ekonomického rozvoje této země. Kambodža patří mezi nejchudší státy světa a její ekonomický růst začal teprve nedávno, kdy se země otevřela světu. Ekonomický růst Kambodži se nastartoval po roce 1993, transformovala se centrálně plánovaná kambodžská ekonomika na tržně orientovanou ekonomiku. Se zvyšujícím se stupněm ekonomického rozvoje je Kambodža schopen stále více spolupracovat s ostatními státy světa, a to nejen na úrovni přijímané zahraniční pomoci. Zboží vyrobené v Kambodži je nyní žádáno po celém světě.

Dalším aspektem, který má velký podíl na zapojení Kambodži do globální ekonomiky, je bezesporu členství v mezinárodních organizacích a regionálních uskupeních. Díky členství ve WTO je zajištěna postupná liberalizace obchodu v Kambodži. Přijetí do Světové banky, Mezinárodního měnového fondu a Asijské rozvojové banky jí zajistilo příliv zahraničních investic. Zahraniční investice jsou pro ekonomický rozvoj země velmi důležité, neboť jí přinášejí nové technologie a pracovní místa. Výrazný růst zahraničního obchodu Kambodži zajistilo přijetí do několika regionálních organizací. Nejvýznamnější z nich je ASEAN, v rámci něho tyto země realizují většinu svého zahraničního obchodu.

Z počátku byly reformy považovány spíše za prostředek sloužící k překonání nepříznivých důsledků občanské války a genocidy, které zanechal režim Rudých Khmérů. Přesto byly postupně prohlubovány a rozšiřovány do důležitých ekonomických odvětví, jako je textilní průmysl, cestovní ruch. Ale v zemědělských reformách zůstává i nadále problém a to v pozemkové reformě.

Po deseti letech zaznamenávala ekonomická země díky hospodářským reformám a otevíráním se světu mimořádně rychlejší růst HDP, zahraničních investic, zahraničního obchodu a také otevření ekonomiky.

Ekonomika Kambodže se vyvíjela poměrně robustně. Během předchozích tří let před vypuknutím globální finanční krize rostl její HDP v průměru okolo 11%. Veškerá makroekonomická data této země byla velmi přesvědčivá. Tento růst byl tažen zejména textilním a oděvním průmyslem, turismem a stavebním sektorem. I když byly podniknuty úspěšné kroky v oblasti industrializace, země zůstává převážně zemědělskou, 30% HDP vyprodukoval zemědělský sektor a přes 50% pocházelo z činností na farmách. Okolo 32% populace (tj. 4,3 miliónu lidí) žije v současnosti pod hranicí chudoby. Jestliže vezmeme do úvahy závislost země

na exportních trzích a vliv přímých zahraničních investic na ekonomický růst, lze se obávat, že globální finanční krize bude mít vážné důsledky pro ekonomiku země a značné dopady v oblasti chudoby.

Kambodžská ekonomika by měla reálně růst průměrným tempem okolo 5 %, resp. 3,0 % v roce 2010. Pokud nedojde k neočekávaným výkyvům v cenách ropy a potravin, mělo by poklesnout také tempo růstu inflace.

Tento pozitivní vývoj ekonomiky vytvoří příznivé prostředí pro kambodžskou vládu k realizaci potřebných reforem k dosažení makroekonomické stability a udržitelného růstu a umožní rychlejší postup v potírání chudoby a zlepšování indikátorů lidského rozvoje.

Kambodža je jedna z nejvíce rostoucích rozvojových zemí jihovýchodní Asie, která není odsouzena k chudobě. Rozhodující jsou pro to společenské faktory. Pokud jsou vytvořeny instituce chránící soukromé vlastnictví, umožňující fungování trhu a efektivní vládnutí, ekonomický rozvoj bude následovat. Ani země s bohatými přírodními zdroji nemusí skončit v politických nepokojích nebo ekonomické stagnaci.

Bohaté přírodní zdroje, které ještě nejsou zpřístupněny, mohou přinést velký růst hospodářsko-ekonomického rozvoje Kambodže

Chránit zájmy zemědělců, vybudovat v Kambodži transparentní systém distribuce ke zlepšení motivace a produktivity technologie. Získat dobrou pověst se zahraničím.

Dopady světové finanční krize se více či méně projeví v ekonomických výsledcích prakticky všech zemí světa, mezi kterými není Kambodža výjimkou. Kambodža jako jedna z nejméně rozvinutých (byť relativně rychle se rozvíjejících) zemí patří do kategorie zemí s výraznou závislostí na zahraničí - na zahraničním obchodu (především exportu), přílivu zahraničních investic a incommingové turistice.

Globální finanční krize se projeví již ve roce 2008 a měla výrazný podíl na poklesu celoročního ekonomického růstu Kambodži v roce 2008 a pochopitelně především v roce 2009 .

Dopady byly pro kambodžskou ekonomiku citelné především ve 3 klíčových oblastech textilním průmyslu, turismu a stavebnictví.

V textilním průmyslu se kromě poklesu celosvětové poptávky z důvodu globální recese částečně projeví i vypršení platnosti ochranných opatření proti dovozu čínského textilu na trhy USA a EU, které odebírají 89,6 % textilního exportu Kambodže. V roce 2011 však lze předpokládat zotavení nejvýznamnějších odběratelů textilního zboží z Kambodži a to i díky preferenčním doložkám ze strany EU.

Ve stavebnictví dosáhl v roce 2009 pokles 5,7 % (oproti růstu 5,8 % v roce 2008). Pro rok 2010 a 2011 se předpokládá obnovení některých „mega-stavebních“ projektů, které plánovaly zahraniční společnosti.

Růst zaznamenala v roce 2009 oblast služeb, ačkoliv výše růstu byla minimální 1,2 %. V roce 2010 nastalo mírné zlepšení, především ve finančních službách. Celkový růst by měl tak dosáhnout v roce 2011 3,9 %. Tato oblast je přímo závislá na turismu, resp. počtu zahraničních turistů, kteří navštíví Kambodžu.

Dalším cílem této práce bylo nalézt shodné a rozdílné faktory ekonomik Kambodžské ekonomiky a její sousedními zeměmi, které se dle rozdílných ekonomických teorií podílejí na ekonomickém růstu. Na základě těchto teorií byly vybrány tyto faktory: investice a obchodní bilance a růst HDP.

První z faktorů, který byl podroben analýze byly investice. Jejich praktický význam se opírá jak o neoklasické, tak i o nové endogenní teorie růstu. Na základě získaných dat bylo zjištěno, že vývoj investice a reálného růstu HDP spolu souvisel. Zatímco ve Thajsku si míra investice udržovala stejnou úroveň, v Kambodži došlo ve sledovaném období ke značným výkyvům. Podle toho se následně choval i reálný růst ve Vietnamu a v Laosu si udržoval vyrovnané tempo, ale v Kambodži kolísal podle vývoje PZI. Na základě tohoto zjištění lze jejich význam označit za podstatný a vláda by tak měla sladit svou výdajovou politiku s potřebami udržitelného dlouhodobého růstu.

Jestliže úspory ovlivňovaly ekonomický růst nepřímo, investice jako další faktor byly jeho přímou determinantou. Významem investic se především zabývali Harrod s Domarem a poukazovali přitom na nutnost neustálého udržování určité míry investic za účelem dosažení patřičného ekonomického rozvoje. Ze zjištěných výsledků je potom patrné, že větší investiční činnost v Kambodži i ve sousedních zemích tak přispěla k vyššímu reálnému růstu. Investice byly také dány do kontextu s dalšími faktory, jako produktivitou práce, reálnou úrokovou sazbou a saldem veřejných rozpočtů, na nichž se ukázalo, do jaké míry investice ovlivňují. Význam investic byl tak shledán pro hospodářský růst jako zásadní, zvláště pak v případě ekonomie strany nabídky.

Ekonomické diskuse o problémech rozvojových zemí jsou obvykle založeny na principu, že rozvojové země (či nejméně rozvinuté země) nemohou samy výrazně ovlivňovat cenu produktů na světových trzích. Tento fakt je však možno změnit pomocí regionální integrace, kdy

více rozvojových zemí se spojí do většího integračního celku, který již bude schopen výrazně zasahovat do světových cen, a tím i přispívat ke zvyšování příjmů ze zahraničního obchodu.

Regionální integrace je oproti tomu většinou asociovaná s rostoucím objemem intraregionálního obchodu a silnějšími ekonomickými vazbami mezi jednotlivými zeměmi. Jak však bylo v této práci prokázáno, nejedná se o případ sledovaných afrických uskupení. V průběhu sledovaného období byla u jednotlivých zemí (Kambodža, Laos, Vietnam a Thajsko) relativně nízký vývoz, což znamená, že vzájemný obchod země těmito zeměmi nedosahuje významnějších hodnot a že jednotlivé země více obchodují s ostatními obchodními partnery než s sousedními zeměmi

Základním předpokladem ekonomického růstu v Kambodži je zvyšování otevřenosti ekonomiky. Narážíme zde však na určitý začarovaný kruh, kdy otevřená ekonomika předpokládá pro přilákání přímých zahraničních investic (PZI) určitou politickou stabilitu. Vzhledem k výrazné politické nestabilitě v Kambodži a vysoké míře korupce Kambodža odkázána pouze na PZI, které však neumožňují vzhledem k výši vládních dluhů potřebnou akumulaci kapitálu nezbytnou pro ekonomický růst. Zpětně následkem nedostatečného ekonomického růstu a s tím související nevyhovující hospodářské situace obyvatel Kambodža dochází k politické nestabilitě. Následkem výše uvedených skutečností není možno spoléhat pouze na endogenní faktory, které mohou ovlivnit hospodářskou situaci, ale je nutné využívat i faktory exogenní, kam můžeme řadit např. zvyšování obchodní výměny či lepší přístup k přímým zahraničním investicím či novým technologiím, a to právě pomocí účasti jednotlivých zemí v regionálních uskupeních.

Klíčovou zůstává otázka, které faktory způsobují ekonomický rozvoj a růst v rámci sledovaných zemí? Je možno konstatovat, že pro rozvoj lidského potenciálu jsou kritické tři faktory. Jedná se o:

- zajištění vhodného prostředí, které bude sloužit k efektivnímu využití zdrojů;
- nastolení politické stability a
- ekonomická integrace.

Na základě provedených analýz je možno konstatovat, že při hodnocení situace v Kambodži se jeví vhodnější se namísto ekonomických kritérií (jako např. inflace či rozpočtové deficity apod.) zaměřit na ukazatele týkající se lidského rozvoje. Aplikace čistě ekonomických analýz je vzhledem k hospodářské, politické a sociální situaci sledovaných uskupení nepříliš

vhodná, protože nemá dostatečnou vypovídací schopnost ohledně zlepšení či zhoršení životních podmínek obyvatelstva.

Závěrem lze říci, že hospodářská transformace a dohánění Asijský tygr je pro Kambodžu běh na dlouhou trať a veškeré zásahy do ekonomiky by měly být předem pečlivě zvažovány.

Současně by měl být brán v potaz i jejich dlouhodobý dopad. V případě krátkodobých cílů by se měla vláda zaměřit zvláště na zkvalitňování institucionálního prostředí, což je naprostou nutností a jediný způsob přiblížení se k hospodářsky vyspělým zemím.

Takové řešení bude určitě i snazší prosadit než jakékoliv experimenty v podobě finanční krizi a daňových (ne)reform, které nejsou v tuto chvíli tolik potřebné jako výše zmíněné reformy institucí. V dlouhém období je potom potřeba se zaměřit na vytvoření dostatečné základny lidských zdrojů pro vědu a výzkum, jež jsou skutečným zdrojem budoucí prosperity.

Seznam použitých zdrojů

Knižní publikace

- ADB Asian development outlook 2011 (South–South Economic Links) ISBN 978-92-9092-285-8
- ADB Cambodia : Status and Potential for the Development of Biofuels and Rural Renewable Energy, Manila 2009, ISBN 978-971-561-832-8
- ADB Asian Development Outlook database Update , Manila 2011, ISBN 978-92-9092-391-6
- BACHANOVA, V., MUSIL, P. a VYSTAVĚLOVA, L.: Makroekonomie II (cvičebnice), BRČÁK, J; SEKERA, B. Makroekonomie. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. 292s.ISBN 978-80-7380-245-5.
- CCDRI.Cambodia's Agricultural Strategy: Future Development Options for the Rice Sector, 2011, ISBN 978–99963-59-00-2
- CDRI Annual Development Review 2010-11, Phnom penh 2011, ISBN 978–99950–52–41-6
- CDRI Cambodia's Agricultural Strategy: Future Development Options for the Rice Sector, Phnom penh 2011, ISBN 978–99963-59-00-2.
- Corfield Justin J .The history of Cambodia, 2009, ISBN 978-0-313-35722-0
- ECHAUDEMAISON C. D. a kol., Slovník ekonomie a sociálních věd, EWA Edition, Praha1995, str.419, ISBN 80-85764-13-X
- FOLTÝN, J., FÁREK, J. Rozvojové země v turbulencích světové ekonomiky. Obtížné hledání teorie. Mezinárodní vztahy. Praha: 2008, roč. 43, č. 1, s. 81. ISSN 0323-1844.
- Harrod, Roy. Economic dynamics. First Published. London 1973. SBN 333 142 470.
- Holman, R. Dějiny ekonomického myšlení. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2001.544 s. ISBN 80-7179-631-x.
- Holman, R. Dějiny ekonomického myšlení. C.H.Beck, Praha, 2005, ISBN 8071793809.
- Holman, R. Ekonomie, Praha: C. H. Beck, 2002, ISBN 80-7179-681-6
- Hughes Caroline: The political economy of Cambodia's transition, 1991-2001, London 2003 ISBN: 0-7007-1737-4
- Hughes Caroline:The political economy of Cambodia's transition, London & New York: Curzon, Routledge 2003, ISBN: 0-7007-1734-4
- Hunt E. K. : History of economic thought: a critical perspective 2002, ISBN:0-7656-0607-0

- Husain Akbar: 21st-Century Cambodia: View and Vision, Publisher 2009, ISBN 978-81-8220-278-8
- Chan Sophal and Real Sopheap: Cambodia Enhancing Governance for Sustainable Development, Asian Development Bank 2000 , ISBN: 971-561-315-2
- Chandler D.A. history of Cambodia. 4th ed. pcm. 2008, ISBN-13: 978-0-8133-4363-1
- IMF Regional Economic Outlook, Asia and Pacific, April 2011, ISBN-13 978-1-61635-062-8
- Keat Chhon & Aun Porn Moniroth: Cambodia's Economic Development (Policies, Strategies & Implementation) ASEAN Academic Press 1999, ISBN: 1-901919-05-6.
- MACH, Miloš (2001): Makroekonomie II – Pro magisterské (inženýrské) studium, Praha: Melandrium, 3. vydání, 367 s., ISBN 80-86175-18-9.
- Michael P. Todaro, Stephen C. Smith: Economic development, Harlow : Addison-Wesley, ©2009 ISBN:978-1-4058-7424-3
- MINCER, J. Studies in Human Capital. 1. vyd. England: Edward Edgar Publishing, 1993. 285 s. ISBN 1-85278-579-9.
- Nožina, M.. Dějiny Kambodže, 2007, ISBN 978-80-7106-897-6
- NSDP update 2009-2013, str. 21, Phnom Penh 2010
- Samuelson, P. A., Nordhaus, W. D. Ekonomie, 2. vydání, Praha: NS Svoboda, 1995. ISBN: 80-205-0494-X
- Sekerka, B. Makroekonomie, Profess Consulting, Praha 2007, IBSN 80-7259-050-2, str. 488
- Sekerka, B.; Vysušil, J. Makroekonomie, Profess Consulting, Praha 1999, IBSN 80-7259-001-4
- Short Philip . Pol Pot - Dějiny zlého snu, 2005 str. 596, ISBN: 80-7341-610-7
- SCHILLER, B. R. Makroekonomie dnes. Vyd. 1. Brno : Computer Press, 2004. 412 s. ISBN 80-251-0169-X.
- Sojka, M. : Dějiny ekonomických teorií. VŠE, Praha, 1991., ISBN 8070799374
- Sojka, Milan. Dějiny ekonomického teorie. 1. Vyd. 2010. ISBN 978-80-87109-21-2
- SOLOW, R. M. A Contribution to the Theory of Economic Growth. The Quarterly Journal of united nation publication: World invesment report 2011. ISBN 978-92-1-112828-4
- STÝBLO, J. Lidský kapitál v nové ekonomice. 1. vyd. Praha: Professional Publishing, 2001. 104 s. ISBN 80-86419-12-6
- SVATOŠ, M. a kolektiv. Ekonomika agrárního sektoru. Praha: Česká zemědělská univerzita 2003. ISBN 80-213-0803-6

- Swann W. 21st century Cambodia: view and vision, 1.vyd. 2009, ISBN 978-81-8220-278-8
- SÝKORA, J. Nejméně rozvinuté země v mezinárodním společenství a jejich postup ke splnění rozvojových cílů milénia. *Acta Oeconomica Pragensia*. 2008, 16, 4, s. 113–118. ISSN 0572-3043.
- TAN, CH. Education reforms in Cambodia: Issues and concerns, Educational Research Policy and Practice. Volume 6, Number 1. 2007. DOI 10.1007/10671-007-9020.3.
- Tully J. A.. A short history of Cambodia: from empire to survival, Australia 2005, ISBN 1 74114 763 8.
- UN The least developed countries report, New York and Geneva, 2010, ISBN 978-92-1-112813-0
- UN World Economic Situation and Prospects 2010 , January 2010 , ISBN 978-92-1-109160-1
- UN World Economic Situation and Prospects 2010 , January 2010, ISBN 978-92-1-109160-1
- UNCTAD United Nations Conference on Trade and Development, The Least Developed Countries Report 2009, New York and Geneva, United Nations 2009, ISBN 978-92-1-112769-0
- UNCTD Handbook of statistics 2010, ISBN 978-92-1-012075-3
- UNESCO Secondary education regional information base: country profile –Cambodia 2008, ISBN 978-92-9223-187-3.
- UNESCO Secondary education regional information base: country profile –Cambodia.. 2008. ISBN 978-92-9223-187-3
- UNFPA Population Dynamics in the LDCs: Challenges and Opportunities for Development and Poverty Reduction, 2011, ISBN 978-0-89714-981-5.
- UNFPA. State of World Population 2007 , str. 108, ISBN: 978-0-89714-807-8.
- United Nations:Committee for Development Policy, Report on the thirteenth session, (21-25 March 2011), New York, 2011, ISSN 0257-0661
- VOMÁČKOVÁ - H., BARTÁK M. Ekonomický rozměr lidského a sociálního kapitálu. 1. vyd. Ústí nad Labem: UJEP, 2007. 129 s. ISBN 978-80-7044-955-4.
- vyd., Brno, ESF MU, 2005, 191 stran, ISBN 80-21036-69-9
- Wokoun, R., Tvrdoň, J., Damborský, M.: Přímé zahraniční investice a regionální rozvoj, Praha: Oeconomica, 2010. ISBN 978-80-245-1736-0.
- Zamaróczy, M.; Sa, S. Economic policy in a highly dollarized economy: the case of Cambodia, Washington 2003, ISBN 1-58906-189-6.

Výzkumné zprávy, studie, články v seriálových publikacích

- ADB Key Indicators for Asia and the Pacific 2010
- ADB. Asian Development Outlook , Manila 2011
- ADB. Diagnostic Analysis of Cambodian Tax System and Tax Reform of Leasing. Mr. Joao Farinha, 2008
- ADB. Cambodia's Persistent Dollarization: Causes and Policy Options, Jayant Menon 2008
- Beresford, M.; Nguon S. The Macroeconomics of Poverty Reduction In Cambodia, 2004
- Block, S. and P. Timmer (1994) Agriculture and economic growth: conceptual issues and
- CDC Cambodia economics today, Phnom penh , February 16-28, 2011
- DENHAM, P. Higher Education in Cambodia: Perspectives of an Australian Aid Project. Canberra. University of Canberra. 1997.
- EIC Cambodia Economic Watch No.10, 2009
- EIC Cambodia macroeconomic framework 2000-2011, Phnom penh 2010
- EIC Education, Property Valuation, and Taxation Capacity in Developing Countries: The Example of Cambodia, 2010 on January 8, 1997 at the 7th session of the 1st legislature.
- EIC. Cambodia Economic Watch No.10, 2009
- EIC. Education, Property Valuation, and Taxation Capacity in Developing Countries: The Example of Cambodia, 2010 on January 8, 1997 at the 7th session of the 1st legislature.
- EIC: Economics today, Phnom Penh, 21 July, 2011
- Encyklopedie Navajo. [online]. [cit. 28. 2. 2011]. Dostupné z <http://kambodza.navajo.cz/>
- FRAIT, J. – ČERVENKA, M. Předpoklady a faktory dynamického růstu české ekonomiky ve světle nové teorie a empirie růstu. 1. vyd. Praha: NÚ Josefa Hlávky, 2002. 105 s. Studie č. 3.
- GDCE Cambodia Pocket Tax Book , Phnom Penh 2010
- Cham Prasidh: Cambodia and the World Trade Organization, Phnom Penh August 2004
- ILO Cambodia's Garment Industry Struggles in the Face of the Global Economic Downturn, 3.2010
- IMF Cambodia: Selected Issues and Statistical Appendix , March 2003

LIPKA, David (2004a): Teorie růstu a ekonomický problém [online], Vysoká škola ekonomická v Praze, Praha. Dostupné na WWW: <nb.vse.cz/~lipka/texty/MTR.doc>. (cit. 5. ledna 2007).

LIPKA, David (2004b): Teorie růstu a relevantnost současné makroekonomické teorie [online], Vysoká škola ekonomická v Praze, Praha. Dostupné na WWW: <http://www.libinst.cz/etexts/lipka_rust.pdf>. (cit. 12. ledna 2007).

Mario de Zamaróczy, Sopanha Sa: Macroeconomic adjustment in a highly Dollarized Economy:

The Case of Cambodia , IMF May 2002

MEF. Cambodia Macroeconomic Framework 2001-2011, March 2010

Menon, J., 2008, "Cambodia's Persistent Dollarization: Causes and Policy Options," Working paper series on Regional Economic Integration No. 19, Asian Development Bank.

MEYS Education in Cambodia. Phnompenh., Cambodia. 1999.

MEYS Education Statistics and Indicators. Phnompenh., Cambodia. 2006.

MEYS Education Strategic Plan 2006-2010. Phnompenh., Cambodia. 2005.

MEYS Education Strategic Plan 2009-2013. Phnompenh., Cambodia. 2010.

Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR: ZAHRANIČNÍ OBCHOD ČESKÉ REPUBLIKY 2010, Praha, červen 2011.

Ministry of Planning of Cambodia : National Strategic Development Plan 2006-2010 , Phom Penh November 2006.

Ministry of Planning of Cambodia : National Strategic Development Plan 2009-2013 , Phom Penh November 2010.

NAC The National Assembly of Cambodia, Constitution of the Kingdom of Cambodia, Phnom penh 1999.

NAKC. Law on Taxation, 1997

National Institute of Statistics of Cambodia. Cambodia Demographic and Health Survey, 2010, Phnom penh 2011

NBC ANNUAL REPORT 2010, Phnom penh 2011

NBC. Annual report , Phnom Penh 2008

NBC. Annual report , Phnom Penh 2009

NEC The National Election Committee. Result of the election of the member of national assembly, 4rd mandate, Phnom penh 2008

NIS Cambodia Demographic and Health Survey, 2010, Phnom penh 2011

NIS Report based on the Cambodia Socio-Economic Survey, Phom penh 2010

- OSN Oficiální rozvojová pomoc , Model OSN – XVI. ročník (2010/2011)
- Peter Gallagher,Patrick Low,Andrew L. Stoler : Managing the challenges of WTO participation: 45 case studies , TWO 2005
- ROMER, P. (1989). Endogenous Technological Change. [online], [cit. 24. února 2010]. Dostupné na World Wide Web: <http://artsci.wustl.edu/~econ502/Romer.pdf>.
- Royal government of Cambodia: MID-Term review 2008 on national strategic development plan 2006-2010 , Phomp Penh November 2008.
- Severová, L. Hodnocení kvality vzdělávání ve vysokém školství. Media4u Magazine, 2/2010, s. 4-6. [cit. 28.2.2011]. Dostupné z <<http://www.media4u.cz/mm022010.pdf>>
- Slocumb M. An Economic History of Cambodia in the Twentieth Century. Singapore: NUS Press, 2010
- Sok S, Chap S, Chheang , Cambodia's Agriculture: Challenges and Prospects, 2011
- Sophal Ear: Cambodia's economic development in historical perspective S. Ear, 1995
- UN Trade and development report. New York and Geneva, 2011.
- UN Handbook on the Least Developed Country Category. New York 2008: Dostupný z [www: http:// www.un.org/esa/policy/devplan/cdppublications/2008cdphandbook.pdf](http://www.un.org/esa/policy/devplan/cdppublications/2008cdphandbook.pdf)
- UNCTAD The Least Developed Countries Report 2002,
- UNCTAD, The Least Developed Countries Report 2004,
- UNCTAD FDI in LDCs:Lessons Learned from the Decade 2001–2010 and the Way Forward , Geneva, April 2011
- UNDP human developmentreport 2006, Dostupný z [www: http://hdr.undp.org/en/media/HDR06-complete.pdf](http://hdr.undp.org/en/media/HDR06-complete.pdf).
- UNDP: human development report 2010.
- VŠE (2006): Nositelé Nobelovy ceny za ekonomii: Biografie Robert M. Solow [online], Vysoká škola ekonomická v Praze, Praha. Dostupné na WWW: <<http://ciks.vse.cz/Edice/nobel/Solow/solow.asp>>. (cit. 5. Ledna 2007).
- Walt Whitman Rostow :Theorists of economic growth from David Hume to the present, Oxford University Press 1990, ISBN 0-19-505837-2
- WB Poverty profile and trends in Cambodia, June, 2009
- WB World Development Indicator (2009)
- WB World Development Indicators database, 1 July 2011

Seznam použitých pojmů a zkratk

ADB	Asian Development Bank (Asijská rozvojová banka)
ASEAN	Association of Southeast Asian Nations
BFC	Better Factories Cambodia
CDC	Council for the Development of Cambodia (Kambodžská rozvojová rada)
CDP	Committee for Development Policy (Výbor pro rozvojovou politiku)
CDRI	Cambodia Development Resource Institute
CIDS	Cambodia Institute of Development Study
CIS	Credit Information Sharing
CMT	Cut Make and Trim
CR	Cambodian Riel (Cambodian Currency)
CSES	Cambodia Socio-Economics Survey (Kambodžský socioekonomický průzkum)
ČNB	Česká národní banka
ČLR	Čínská lidová republika
DAC	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
DPH	Daň z přidané hodnoty
EIC	Economics Institute of Cambodia
EVI	Economic Vulnerability Index
EU	Evropská unie
FAO	Food and Agriculture Organization
FCD	Foreign currency deposit
FDI	Foreign Direct Investment
FTB	foreign trade bank
FÚ	Finanční úřad
GST	Goods and Services Tax
GATS	General Agreement on Trade in Services (Všeobecná dohoda o obchodu se službami)
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade (Všeobecná dohoda o clech a obchodu)
GMAC	Garment Manufacturers Association in Cambodia
GNI	Gross national income (Hrubý národní důchod)

G-PSF	Government-Private Sector Forum
GSP	Generalized System of Preferences (Všeobecný systém preferencí)
HAI	Human Assets Index
HDP	Hrubý domácí produkt
HNP	Hrubý národní produkt
ICOR	Incremental capital output ratio
IDEA	International Institute for Democracy and Electoral Assistance
ILO	International Labour Organization (Mezinárodní organizace práce)
IMF	International Monetary Fund
LDC	Least Developed Countries.
MAFF	Ministry of Agriculture, Forestry and Fishery
MEF	Ministry of Economy and Finance
MFA	Multi-fiber Arrangement
MFI	Microfinance Institution
MFN	Most favoured nation
MMF	Mezinárodní měnový fond
MNC	National Bank of Cambodia
MoC	Ministry of Commerce
MOP	Ministry of Planning of the Royal Government of <i>Cambodia</i>
MOT	Ministry of Tourism
MOWRAM	Ministry of Water Resources and Meteorology
MRD	Ministry of Rural Development
MŠ	Ministerstvo školství
NAKC	National Assembly of the Kingdom of Cambodia
NBC	National bank of Cambodia
NEC	National Election Committee (Národní volební komise)
NIS	National Institute of Statistics of Cambodia (Kambodžský statistický úřad)
NRZ	Nejméně rozvojové země.
NSDP	National Strategic Development Plan (Národní strategický plán rozvoje)
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development (Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj)
OSN	Organizace spojených národů

PAP	Prioritním Akčním Programem
PZI	Přímé zahraniční investice
R&D	Research and development
SME	Small and Medium-Size Enterprise
TUR	Trvale udržitelný rozvoj
UN	United Nations (Organizace spojených národů)
UNCTAD	Konference OSN o obchodu
UNDP	United Nations Development Programme (Rozvojový program OSN)
UNTAC	United Nations Transitional Authority in Cambodia
USD	United States dollar (Americký dolar)
VND	Vietnamská měna
WB	World Bank (Světová banka)
WTO	World Trade Organization (Světová obchodní organizace)

Seznam publikace

Články ve sborních

Men, S. Kambodžský vzdělávací systém, 8. Ročník Media4u Magazine 1/2011

Schválený článek k otištění

Men, S. Srovnání kambodžské ekonomiky se sousedními zeměmi, CDC Cambodia economics today, Phnom penh, Vědecký časopis pro ekonomiku.